

Projekta „Iekļaujošie gadījumi” darbu materiālu pakete

Projekta nr. *2007/0123/VPD1/ESF/PIAA/06/APK/3.3.7./0001/0061*

2008. gads

©Invalīdu un viņu draugu apvienība „Apeirons”

Saturs

<i>Izglītība visiem</i>	4
<i>Iekļaujoša izglītība</i>	5
<i>Invaliditātes jēdziens, bērns invalīds</i>	6
Kas ir invaliditāte	6
Invaliditātes veidi	6
Redzes traucējumi	7
Dzirdes traucējumi	7
Runas – valodas traucējumi	8
Kustību traucējumi	8
Intelektuālās attīstības traucējumi	9
Psihiskās saslimšanas	9
Vispārējās saslimšanas	10
Multi–invaliditāte	10
<i>Metodika bērnu invalīdu integratīvās izglītības nodrošināšanai</i>	11
Metodikā lietoto terminu skaidrojums	11
Galvenās identificētās problēmas	11
Bērna invalīda statuss un tiesību aktos lietotie termini	11
Statistika	12
Situācijas apraksts	13
Identificētās problēmas	14
Problēmu kopsavilkums	18
Svarīgākie aspekti integrētas izglītības nodrošināšanai	18
Nepieciešamie risinājumi	22
Kontroljautājumi	23
<i>Instrukcijas pirmskolas iestāžu pedagogiem un ne tikai</i>	25
Ko spēj iemācīties cilvēks ar invaliditāti	25
Bērns	25
Pieaugušais	25
Kā cilvēki ar invaliditāti spēj mācīties	25
Kādēļ bērniem ar invaliditāti jāapmeklē skola	26
Galvenās problēmas	27
Kā nokļūt līdz bērnudārzam vai skolai	27
Uzvedības problēmas	27
Kā mainīt bērna nevēlamu uzvedību	28
Vispārēja informācija par izglītību	28
Pirmā rotaļa	31
Ikdienas aktivitātes	32
Stāstiet par cilvēkiem ar invaliditāti	32
<i>Ar ko sākt?</i>	34
<i>Kas ir diskriminācija?</i>	37
<i>Integratīva darba vērtība un izaicinājums</i>	39
<i>Sarežģījumi ar terminoloģiju</i>	41

<i>Kā sasniegt visus jauniešus.</i>	42
<i>Šķēršļi un motivācija.</i>	42
<i>Jaunieši un viņu vide</i>	44
<i>Neformālā izglītība kā līdzeklis vispārējai integrācijai</i>	48
<i>Neformālā izglītība un profesionālā apmācība attiecībā pret formālu izglītību un profesionālo apmācību</i>	49
<i>Darbs ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju</i>	51
<i>Ētoss</i>	52
Ar filozofiju saistīts ētoss	52
Ētoss, kas saistīts ar darbu ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju	52
Daži jautājumi, ko uzdot sev	53
<i>Pakāpeniska pieeja</i>	54
Kā veidot pakāpenisku pieeju?	54
<i>Rosināšana uzticēties</i>	55
<i>Pašcieņas izpēte</i>	57
<i>Praktiskā daļa – metodes</i>	59
<i>Pielikums</i>	100
Speciālā skolotāja darba paraugnoteikumi	100
Noteikumi par izglītojamo uzņemšanu internātskolā, speciālās izglītības iestādē un pirmsskolas izglītības iestādes speciālajā grupā un atskaitīšanu no speciālās izglītības iestādes un pirmsskolas izglītības iestādes speciālās grupas	102
Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši speciālām vajadzībām	110

Izglītība visiem

Pēdējo gadu laikā Latvijā ļoti daudz runā par iekļaujošās izglītības attīstību. Ir izstrādāti dažādi normatīvie dokumenti, realizēti semināri un organizētas konferences, tomēr tādas īstas skaidrības par šo jomu tā īsti vēl joprojām nav. Kāda tad ir īsti valsts atbildība, kas jānodrošina pašvaldībai, par ko atbild pati skola, kā iesaistīt skolotājus un skolas vadību, kā par to paziņot vecākiem un galu galā kā tad īsti strādāt ar bērniem? Šie jautājumi joprojām lido gaisā un neviens skaidru atbildi arī pateikt nevar.

Tieši tāpēc īpaši svarīgi ir tas, ka paši skolotāji organizē dažādus projektus, lai pašizglītos un nospraustu savus mērķus iekļaujošās izglītības veidošanā. Tāpat arī svarīgi saprast diskriminācijas un neiecietības cēloņus, jo tikai saprotot cēloņus var tos novērst!

Katram skolotājam, kurš lasīs šo materiālu, gribētu novēlēt izturību un uzdrīkstēšanos, kā arī drosmi pieņemt jaunus izaicinājumus! Nenobīties no pirmajām grūtībām un saprast, ka katra diena, ko bērnam ir iespēja pavadīt skolā ir nozīmīga, īpaši tas ir bērniem ar jebkāda veida invaliditāti! Un tā arī ir „Iekļaujošo gadījumu” būtība.

Apvienība „Apeirons”

Iekļaujoša izglītība

Iekļaujoša izglītība ir elastīga un individualizēta atbalsta sistēma bērniem un jauniešiem ar speciālām izglītības vajadzībām (kas radušās invaliditātes vai citu iemeslu rezultātā). Tā veido integrālu vispārējās izglītības sistēmas komponentu, un to sniedz vispārizglītojošās skolas, kas atbalsta atbilstošu izglītību visiem.

Tradicionālais termins **Speciālā izglītība** ir radies, lai raksturotu studentu ar invaliditāti izglītību, ko veic paralēla, ārpus vispārējās izglītības sistēmas esoša skolu sistēma.

Ideālā gadījumā iekļaujoša izglītība notiek parastā klasē, bērnam vistuvāk esošā parastā skolā. Atdalīšana no parastas klases vides – daļēji vai atsevišķos gadījumos arī pilnībā – notiek tikai tad, ja ir pierādīts, ka izglītība parastā klasē kopā ar papildus atbalstu un pakalpojumiem neapmierina bērna izglītības, emocionālās un sociālās vajadzības.

Iekļaujoša izglītība atzīst un reaģē uz bērnu vajadzību un spēju dažādību, to skaitā arī uz atšķirībām viņu mācīšanās veidos un tempā. Tas tiek panākts izmantojot individualizētas apmācības metodes, adaptētu mācību programmu, kā arī ar īpaši sagatavotiem mācību līdzekļiem un materiāliem.

Iekļaujoša izglītība ir komandas darbs – atbildība un pienākums, ko daļa visa skola. Tomēr galveno lomu ieņem klases audzinātājs, kuram savukārt ir nodrošināts nepieciešamais atbalsts. Šāds atbalsts var būt:

- ceļojošs / mobils īpaši apmācīts Resursu skolotājs, kura uzdevums ir dot padomus un palīdzēt klases audzinātajam;
- nodrošinājums ar speciāliem mācību līdzekļiem un materiāliem;
- vecāku, brīvprātīgo un vecāko klašu skolēnu palīdzība;
- fiziskās vides, mācību programmas, stundu saraksta un novērtēšanas procedūru modifikācija un adaptēšana;
- darba vietā organizētas apmācības sniegšana, lai uzlabotu skolotāja zināšanas un prasmes;
- pozitīva skolas atmosfēra ar aktīvu un atbalstošu vadību utt.;
- pieeja atbalsta personālam, lai palīdzētu identifikācijā un novērtēšanā;
- sociālie, psiholoģiskie un veselības pakalpojumi;
- padomi un konsultēšana.

Invaliditātes jēdziens, bērns invalīds

Kas ir invaliditāte

Atbilstoši likuma “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” 4.pantam “Invalīda jēdziens”, **Invalīds** ir persona, kurai sakarā ar slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisītiem orgānu sistēmu funkciju traucējumiem ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība un kurai ir noteikta invaliditāte likumā un citos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā, savukārt 5.pants nosaka, ka invaliditāte ir **ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņem vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt**. Minētais likums invaliditāti iedala smagā invaliditātē (I un II grupa) un mēreni izteiktā invaliditātē (III grupa). Bērniem līdz 16 gadu vecumam invaliditāti nosaka bez iedalījuma grupās, ņemot vērā medicīniskās indikācijas un slimības izraisītos organisma funkcionālos traucējumus.

Invaliditātes veidi

Likums “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” nosaka sekojošu invaliditātes iedalījumu:

fizisko spēju ierobežojuma dēļ iestājusies invaliditāte – tiek piemērota personām, kurām konstatēts kāds no šādiem fizisko spēju ierobežojumiem: balsta–locītavu aparāta vai nervu sistēmas bojājuma dēļ ievērojami traucētas pārvietošanās spējas; ķermeņa vai locekļu iedzimtas vai iegūtas kroplības (īpaši sejas kroplības); slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisīti orgānu sistēmu funkciju traucējumi dažādā pakāpē; redzes orgānu traumas vai saslimšanas rezultātā iestājies aklums vai izteikta vienas acs vai abu acu redzes pavājināšanās; kurlmēmums vai praktisks kurlums;

psihisku slimību dēļ iestājusies invaliditāte – tiek piemērota personām, kuru integrāciju sabiedrībā apgrūtina šādas psihiskas saslimšanas: psihozes bez somatiska cēloņa (endogenas psihozes); neatgriezeniski psihiskie traucējumi, kuru cēlonis ir somatiska saslimšana, trauma vai iedzimts agrīns dažādas izcelsmes CNS (centrālās nervu sistēmas) bojājums ar dziļu psihiskās attīstības atpalicību; alkoholisma vai toksikomānijas seku rezultātā radušies smagi somatiski bojājumi, plānprātība; smagas, hroniskas neirozes, kas nepakļaujas ilgstošai ārstēšanai, kā arī citas dažādas izcelsmes dziļas personības izmaiņas.

Likumā noteiktais invaliditātes iedalījums ikdienā parasti netiek lietots. Sabiedrībā plašāk invaliditāti iedala pēc invaliditātes smaguma (jau pieminētās invaliditātes grupas) un pēc funkcionālā traucējuma veida (kustību traucējumi, redzes traucējumi, dzirdes traucējumi u.tml.), jo katram no šiem traucējumu veidiem ir nepieciešami savādāki atbalsta pasākumi. Pirms tiek definēti invaliditātes veidi, ir jāņem vērā arī invaliditātes iegūšanas veids.

Redzes traucējumi

Redzes traucējumus iedala divās grupās: stipri redzes bojājumi (aklums) un vāja redze. Bērni ar stipriem redzes bojājumiem bieži ir atkarīgi no Braila raksta un baltā spieķa. Savukārt vājredzīgajiem ir tā saucamā orientējošā redze. Ar stipru briļļu vai reizēm pat palielināmā stikla palīdzību šie bērni spēj lasīt un orientēties apkārtējā vidē.

Redzes traucējumi ierobežo bērna spēju orientēties vidē, iegūt informāciju, veidot sociālus kontaktus, tādēļ videi jābūt izveidotai tā, lai stimulētu kopību ar citiem sabiedrības locekļiem. Šādam bērnam nonākot jaunā vidē jāļauj priekšmetus aptaustīt, jo tieši tauste šajā gadījumā aizvieto redzi. Tā veidojas izpratne par priekšmetu formu, īpašībām, atrašanās vietu, funkcionālo pielietojumu. Šāda indivīda patstāvība nepalielinās, ja bieži tiek mainīta dzīves vieta vai pārkārtotas mēbeles, jo bērns pierod un iegaumē jau pastāvošo kārtību un viss jaunais jāapgūst atkārtoti.

Kad bērnam ar redzes bojājumiem nepieciešams pavadoņš, viņam jāsatver pavadoņa augšdelms virs elkoņa locītavas un jāseko pavadoņim pussoli aiz tā. Vajadzētu atcerēties, ka vairumam invalīdu ar redzes bojājumiem ir normāla dzirde. Tāpēc vienmēr runājiet ar viņiem tieši, nevis ar viņu pavadoņiem.

Liela nozīme ir arī skaņai. Daudzi no šiem bērniem atpazīst telpas pēc skaņām ko saklusa un kas atkārtojas, piemēram, soļu troksnis, baltā spieķa kludzināšana, roku plaukšķināšana, pirkstu bungošana, dažādi īsi izsaučieni utt. Telpas akustika atkarīga no tās lieluma, formas un priekšmetiem, kas tajā izvietoti. Trokšņi nav vēlamās skaņas un no tiem vēlams izvairīties. Telpa, kurā skaņa ilgi atbalsojas, apgrūtina runas uztveri un pasliktina dzirdes spēju noteikt dažādus kavēkļus ceļā.

Šai grupai ir svarīgi domāt par apkārtējās vides pieejamību. Ierobežota mobilitāte, kas radusies redzes zaudējuma rezultātā, ir līdzīga kā cilvēkiem ar kustību traucējumiem. Tomēr cilvēkiem ar redzes traucējumiem ir nepieciešamas papildus iekārtas. Lai gan neredzīgos un tos, kam ir redzes traucējumi, bieži apvieno vienā grupā, viņiem ne vienmēr ir līdzīgas pieejas vajadzības. Redzes traucējumi ietver dažādus invaliditātes veidus, piemēram, daltonismu, ierobežotu redzes lauku vai miglainu redzi. Pazīstamā vidē neredzīgie pārvietojas neatkarīgi. Dažreiz viņi lieto spieķus un suņus–pavadoņus. Uz dzirdi vērsta informācija var palīdzēt atrast pareizo ceļu mazāk zināmās vietās.

Dzirdes traucējumi

Dzirdes traucējumi iedalās šādi:

- viegli dzirdes traucējumi – šie bojājumi nekavē spontāno valodas un spēju runāt attīstību, bet bieži izraisa grūtības saprast, ko citi saka;
- vidēji stipri dzirdes traucējumi – bojājumi, kas kavē spontāno valodas un runāt spējas attīstību, bet tā tomēr iespējama;
- stipri dzirdes bojājumi un kurlums – spontānā valodas un spēja runāt attīstība tiek stipri kavēta vai izpaliek. Tādēļ saka, ka kurls ir tas, kuram dzirdes vājuma dēļ ir nepieciešamība sazināties ar zīmju valodas palīdzību.

Kurlajiem redze ir izšķirošā, lai saprastu runu – to nolasītu. Sarunā šie bērni parasti lieto zīmju valodu kombinācijā ar mutes kustībām un nolasīšanu no lūpām.

Nedzirdēšanai var būt dažādas sekas – tiem, kam stipri dzirdes bojājumi no dzimšanas vai agrīnas bērniības, un tiem, kas atbilstošo bojājumu ieguvuši pieaugušā vecumā. Pēdējiem, protams, ir psiholoģiski smagi nesaprast, ko citi saka, un nereti tikt izslēgtiem no kopības un pārējiem

cilvēkiem. Savukārt sekas iedzimtajiem dzirdes traucējumiem ir daudz nopietnākas, jo sliktas dzirdes spējas stipri kavē bērna iespējas pārvaldīt valodu un runu.

Zīmju valoda, ko vairums nedzirdīgo izmanto, sazinoties savā starpā no runātās valodas atšķiras gan gramatikas, gan teikumu uzbūves ziņā. To izmanto vienlaikus ar runāto valodu, tā seko izteiktiem vārdiem. Roku alfabēts tiek veidots no burtiem, ko attēlo ar pirkstiem.

Bērni ar daļējiem dzirdes zudumiem bieži vien neizmanto un nemāk izmantot zīmju valodu, viņi var lietot dažādus dzirdes pastiprinošas iekārtas.

Lielākā problēma šai cilvēku grupai ir ierobežotās komunikācijas spējas. Lai ar nedzirdīgiem cilvēkiem sarunātos pilnīgi brīvi ir nepieciešams žestu valodas tulks, bet lielākā daļa invalīdu labi lasa no lūpām un var arī izlasīt uzrakstīto tekstu.

Runas – valodas traucējumi

Valoda ir dabisks mūsu domu instruments un svarīgākais līdzeklis, lai mēs uzņemtu zināšanas un visaptverošu informāciju. Komunikācija ar valodas palīdzību ir arī pamats cilvēku kopībai un savstarpējai sapratnei. Ar valodas palīdzību varam izteikt domas, jūtas, uzskatus, vēlmes un vērtējumus, varam sarunāties dialoga formā ar citiem. Tam ir liela nozīme mūsu jūtu un sociālajā attīstībā, un tas lielā mērā nosaka pozitīvu personības attīstību. Cilvēkam ar dzirdes traucējumiem ilgu laika posmu nākas paļauties uz lūpu kustību nolasīšanu, lai saprastu ko citi saka. Viņam jākoncentrējas vairāk nekā pārējiem un jāizmanto daudz lielāka garīgā enerģija, lai uzņemtu tādas zināšanas, ko dzirdīgie iegūst bez īpašas piepūles.

Tātad cilvēkiem ar redzes, dzirdes un valodas traucējumiem ir trīs pamata sazināšanās veidi vienam ar otru un ar apkārtējo pasauli – tā ir tauste, zīmju valoda un neverbālā komunikācija.

Kustību traucējumi

Cilvēki ar kustību traucējumiem ir viens no invaliditātes veidiem, ko visvairāk atpazīst pēc riteņkrēslu, kruķu, protēžu un/vai ortožu lietošanas. Cilvēki ar kustību traucējumiem ir cilvēki, kuriem ir būtiskas pārvietošanās problēmas. Šīm pārvietošanās problēmām var būt dažādi iemesli, tādi kā kaulu un muskuļu saslīmšanas, neuroloģiskas saslīmšanas vai nelaimes gadījumi.

Pēdējos 20 – 30 gados Latvijā mugurkaulu traumu skaits dažādu iemeslu dēļ arvien vairāk pieaug. Biežākie traumu iemesli ir transportu līdzekļu avārijas, lēkšana uz galvas seklās ūdenstīlnēs un izkrišana no dzīvojamo namu augšējiem stāviem. Nav arī paredzams, ka tuvākajos gadu desmitos šo traumu iemesli varētu mazināties, jo transporta plūsmas intensitāte turpina pieaugt. Visbiežāk mugurkaula traumas gūst cilvēki vecumā no 16 līdz 50 gadiem, kas ir visaktīvākais posms cilvēka dzīvē.

Otrs ievērojamākais cēlonis invaliditātei, kuru raksturo kustību traucējumi, ir reimatiskās saslīmšanas. Ar reimatismu parasti saslimst bērnībā vai pusaudža gados, kas agri rada ne vien sirdskaites un asinsrites traucējumus, bet arī locītavu slimības. Locītavu slimību rašanos var veicināt dažādas infekcijas.

Bez šiem, jau minētajiem, invaliditāti izraisošajiem faktoriem, pastāv vēl daudzi citi cēloņi kā vecums, īslaicīgas traumas, lūzumi, kuri izsauc kustību traucējumus, kas savukārt rada dažādus mobilitātes ierobežojumus. Bez pieejamas vides radīšanas nav iedomājama cilvēku ar kustību traucējumiem pilnvērtīga dzīve.

Tieši šai grupai vissvarīgākā ir vides pieejamība. Šie cilvēki bieži izmanto savstarpēji pretrunīgus palīgīdzekļus, piemēram, cilvēkiem riteņkrēslos ir nepieciešama nobrauktuve, savukārt tiem, kas pārvietojas ar spieķi, vairāk piemērotas ir trepes ar labām margām.

Intelektuālās attīstības traucējumi

Lai definētu, kas ir cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem, ir nepieciešams atšķirt intelektuālās attīstības traucējumus no psihiskajām slimībām. Neskatoties uz būtiskām atšķirībām, sabiedrībā tās bieži vien tiek jauktas. Termins „intelektuālās attīstības traucējumi” ir salīdzinoši jauns, kas tika ieviests, lai izvairītos no iepriekšējo terminu neskaidrās un diskriminējošās dabas, piemēram: garīgi slimie, garīgi atpalikušie, ar speciālām vajadzībām, psihi, debilie utt.

Intelektuālās attīstības traucējumi ir stāvoklis, kad cilvēkiem ir nozīmīgas mācību un sapratnes grūtības, ko izraisa nepilnīga prāta spēju attīstība. Viņu prasmes tādās jomās kā domāšana, valoda, kustību un sociālās spējas var būt neatgriezeniski bojātas. Daļa cilvēku nevar sazināties ar runas palīdzību dažādu iemeslu dēļ, piemēram, dzirdes traucējumi, nopietni iedzimti vai iegūti smadzeņu bojājumi utt. Starp šiem cilvēkiem ir arī bērni, jaunieši un pieaugušie ar intelektuālās attīstības traucējumiem, kuriem var būt saziņas grūtības.

Vidēji 1% līdz 3% no kopējā iedzīvotāju skaita ir ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Cēloņi var būt ģenētiski vai radušies apkārtējās vides ietekmē grūtniecības vai dzemdību laikā. Intelektuālās attīstības traucējumus raksturo trīs faktori: intelektuālo funkciju traucējumi; adaptācijas traucējumi apkārtējā vidē un attīstības periodu nobīdes.

Cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir raksturīga emocionālā nelīdzsvarotība, gribas vājums, visu psihisko procesu norises tempa un dinamikas traucējumi, valodas attīstības aizture. Viņu psiholoģiskajā raksturojumā īpaši nozīmīgi ir domāšanas spēju (vispārīnāšanas, abstrakcijas), loģiskās atmiņas, uzmanības, iztēles, u.c. izziņas procesu traucējumi. Domāšanas traucējumi izpaužas uztverē, atmiņā, iztēlē, arī emocionālajā un gribas sfērā, valodā, visos darbības veidos, kā arī personībā.

Intelektuālās attīstības traucējumus parasti neizraisa sociālie vai psiholoģiskie cēloņi. Lai gan intelektuālās attīstības traucējumi tiek uzskatīti par paliekošu patoloģiju, tomēr, izmainot apstākļus, iespējams panākt izteiktus uzlabojumus. Bieži vien intelektuālās attīstības traucējumi ir stāvoklis mūža garumā, kur pretī psihiskā slimība ir saslimšana, kuru var un vajag ārstēt.

Cilvēki ar **intelektuālās attīstības traucējumiem** nav slimī, viņiem nav nepieciešami medikamenti, ja vien nav saslimuši. Viņiem ir nepieciešama viegli saprotama informācija un atbilstoša izglītība, lai varētu dzīvot, iekļauties sabiedrībā. Viņiem ir raksturīgas grūtības rīkoties ar naudu. Cilvēku ar intelektuālās attīstības traucējumiem galvenās vajadzības ir informācija viegli lasāmā valodā.

Psihiskās saslimšanas

Cilvēkiem ar **psihiskām slimībām** ir nepieciešama garīgās veselības aprūpe, medicīniska ārstēšana un psihoterapija. Pamatā viņiem nav pazemināts intelekts un viņi var dzīvot neatkarīgu dzīvi, ja garīgās veselības problēmas tiek kontrolētas.

Cilvēku ar psihiskām saslimšanām galvenās vajadzības ir ikdienas informācija.

Cilvēkiem ar psihiskām saslimšanām nav grūtību rīkoties ar naudu. Svarīgi ir lietot medikamentus, jo garīgās slimības ietekmē cilvēka funkcionēšanas un domāšanas procesus, tādējādi neļaujot pilnvērtīgi iekļauties sabiedrībā. Garīgās slimības bieži nav pamanāmas pirmajās tikšanās reizēs. Tas var radīt mērķīgu priekšstatu par cilvēka spējām.

Cilvēkiem, kas slimo ar garīgā rakstura slimībām, ir komunikācijas un socializācijas problēmas. Vairumā gadījumu viņi ātri nogurst. Daudzu slimību gadījumos tiem vairākas reizes gadā ir slimības saasinājums.

Vispārējās saslimšanas

Šis invaliditātes veids ir visplašāk zināmais, salīdzinot ar iepriekšējiem, taču vismazāk vizuāli un ārēji atpazīstams. Daudzos gadījumos invaliditātes iemesls ir kāda slimība, kuras simptomus nav iespējams pamanīt pat gadījumos, kad cilvēku jau ilgāku laika posmu pazīstam un bieži esam kopā. Arodslimības, sirds, plaušu un asinsvadu slimības, alerģijas, dažādu orgānu bojājumi un traucējumi ietekmē cilvēka pašsajūtu. Šāda veida hroniskās slimības bieži ir saistītas ar pastāvīgu medikamentu lietošanu un noteiktiem ierobežojumiem.

Ir gandrīz neiespējami nosaukt vispārīgāki iespējamie šķēršļi šim invaliditātes veidam. Katrai slimības grupai un katram indivīdam tie ir atšķirīgi. Piemēram, cilvēks, kas slimo ar astmu, nedrīkst uzturēties putekļainā telpā vai vietās, diabēta slimniekam ļoti svarīgas ir regulāras ēdienreizes. Šai invaliditātes grupai nav nepieciešami individuālie tehniskie palīgīdzekļi, bet pielāgota vide ar papildus atpūtas vietām nodrošinās viņiem iespējas atpūsties, kā ikvienam citam sabiedrības loceklim.

Multi–invaliditāte

Šis termins pēdējos gados aizvien biežāk tiek pielietots, lai raksturotu cilvēku daudzpusējos funkcionālos traucējumus. Multi–invaliditātes termins tiek lietots tad, ja cilvēkam ir vairāki funkcionālie traucējumi kopā, piemēram; vispārēja saslimšana un dzirdes traucējumi, kustību traucējumi un intelektuālās attīstības traucējumi.

Metodika bērnu invalīdu integratīvās izglītības nodrošināšanai

Metodikā lietoto terminu skaidrojums

- **Bērns invalīds** – persona vecumā līdz 18 gadiem, kurai atbilstoši tiesību aktiem ir noteikta invaliditāte
- **Invalīds** - persona, kurai sakarā ar slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisītiem orgānu sistēmu funkciju traucējumiem ir nepieciešama papildus medicīniskā un sociālā palīdzība un kurai ir noteikta invaliditāte likumā un citos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā.
- **Invaliditāte** - ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņem vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt.
- **Integratīvā/iekļaujoša izglītība** – iespēja katram bērnam atbilstoši spējām mācīties piemērotā izglītības iestādē kopā ar citiem bērniem (bērns invalīds vispārējā mācību iestādē “parastajā klasē” (parastā programma, speciālā programma); bērns invalīds vispārējā mācību iestādē speciālā klasē (speciālā programma))

Galvenās identificētās problēmas

Bērna invalīda statuss un tiesību aktos lietotie termini

Latvijas Republikas Satversmes 8.nodaļas “Cilvēka pamattiesības” 110.pants nosaka, ka “valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības”. Bērni invalīdi, kas viņi ir? Latvijas Republikas likumdošanā precīza šī termina skaidrojuma nav. 1992. gada likuma “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” 4. pants nosaka, ka “invalīds ir persona, kurai sakarā ar slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisītiem orgānu sistēmu funkciju traucējumiem ir nepieciešama papildus medicīniskā un sociālā palīdzība un kurai ir noteikta invaliditāte šajā likumā un citos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā”, ar invaliditāti saprotot ilgstošu vai nepārejošu ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistītu fizisko vai psihisko spēju ierobežojumu, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņem vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt. Minētajā likumā termins “bērns invalīds” netiek lietots, tikai 9.panta 6.daļā ir noteikts, ka “bērniem līdz 16 gadu vecumam invaliditāti nosaka bez iedalījuma grupās”, līdz ar to invalīda jēdziens tiek attiecināts arī uz bērniem invalīdiem.

Jāatzīmē, ka likumdošanā kopumā tiek lietoti vairāki termini, kuri vienlaicīgi var apzīmēt bērnus invalīdus. Bērnu tiesību aizsardzības likumā tiek lietots termins “bērns ar īpašām vajadzībām” (53.p.), kas ir identisks likumā “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” definētajam terminam ar atšķirību, ka papildus medicīniskā un sociālā palīdzība bērnam ir nepieciešama neatkarīgi no tā, vai ir noteikta invaliditāte. Izglītības jomā, savukārt, tiek lietots termins “bērns ar speciālām vajadzībām”. Izglītības likuma 7.pantā “Izglītības mērķgrupas” nosaka, ka “vienu no

galvenajām izglītības mērķgrupām veido personas ar speciālām vajadzībām”, Vispārējās izglītības likuma VIII nodaļās 49.pantā “Speciālās izglītības programmas” precizējot, ka “speciālās izglītības programmas nodrošina vispārējo darba praktisko iemaņu un profesionālās ievirzes izglītību izglītojamiem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem un speciālām vajadzībām (turpmāk – izglītojamie ar speciālām vajadzībām)”. Praktiski termins “izglītojamie ar speciālām vajadzībām” ietver sevī ne tikai bērnus invalīdus, bet arī citus bērnus, kuriem nav noteikta invaliditāte.

Statistika

Latvijā ir vairākas datu bāzes, kurās veic bērnu invalīdu uzskaiti, tomēr vispilnīgākā datu bāze ir Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā, kura uzskaita tās ģimenes, kuras saņem piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu. No 1990.gada bērnu invalīdu skaitam bija tendence katru gadu palielināties. Pēdējos gados šī tendence ir mainījusies un uz 2006.gada sākumu bērnu invalīdu skaits ir sasniedzis 2000.gada līmeni.

Bērnu invalīdu skaits
gada beigās (piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2612	3784	4847	5445	5923	6467	7028	7342	7835	8378	8697**	8965	9542	10263	9643	8630

*VSAA dati

**Dati uz 01.10.2000.

Zīmīgi ir vairāki periodi (no 1990.-1993.gadam, no 2000.-2003.gadam), kad bija vērojams ļoti straujš bērnu invalīdu skaita pieaugums. Pirmais no tiem ir skaidrojams ar likuma “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” pieņemšanu un medicīnisko diagnožu saraksta izstrādi (papildinot LPSR laikā apstiprināto slimību un patoloģisko stāvokļu sarakstu, pamatojoties uz kuru bērnam tika noteikta invaliditāte), otrais periods ir skaidrojams ar bērnu invaliditātes noteikšanas kārtību un jaunu tiesību aktu spēkā stāšanos (Valsts sociālo pabalstu likums un no tā izrietošie Ministru kabineta noteikumi).

Līdz 2004.gada 1.janvārim, kad spēkā stājās grozījumi likumā “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību”, bērniem līdz 16 gadu vecumam invaliditāti noteica ārstējošais ārsts vienpersoniski, pamatojoties uz medicīniskajiem kritērijiem. Norādītajā laika periodā, pieņemot jaunus tiesību aktus, tika būtiski palielināts arī finansiālais atbalsts ģimenēm ar bērniem invalīdiem.

Sākot ar 2004.gadu, visiem bērniem invaliditātes ekspertīzi veic Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisijas. Ārstējošie/ģimenes ārsti 2004.gadā uz Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisijām invaliditātes noteikšanai nosūtīja 4853 bērnus līdz 16 gadu vecumam. No tiem bērna invalīda statuss tika noteikts 4107 bērniem jeb 84,7%, bet netika noteikts 746 bērniem -15,4%. Galvenie invaliditātes cēloņi bērniem, kuriem invaliditāte tika noteikta pirmo reizi, ir sekojoši:

- Iedzimtas kroplības un deformācijas-19,9%
- Psihiski un uzvedības traucējumi- 18,3%
- Nervu sistēmas slimības- 14,3%
- Gremošanas sistēmas slimības- 9,7%
- Acu un tās palīgorgānu slimības- 7,1%

No visiem bērniem, kas tika nosūtīti uz invaliditātes ekspertīzi, 57,4% bija zēni un 42,6% bija meitenes. Turklāt 32,0% no bērniem bija vecumā no 0 līdz 6 gadiem un 68,0% vecumā no 7 līdz 15 gadiem.

Situācijas apraksts

Kā ikviena bērna, tā arī bērna invalīda tālāko dzīvi ietekmē bērna spējas un iespējas integrēties sabiedrībā. Līdz ar to bērna invalīda dzīvē ļoti liela nozīme ir izglītībai.

Tiesības uz izglītību ir noteiktas LR Satversmē, paredzot bezmaksas pamatizglītību un vidējo izglītību. Satversmes 112.pants nosaka, ka pamatizglītība ir obligāta. Bērna tiesību aizsardzības likums (3.p.) nosaka, ka bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no veselības stāvokļa vai citiem apstākļiem. Izglītības jomā ir virkne normatīvo aktu – Izglītības likums, Vispārējās izglītības likums, Izglītības attīstības koncepcija 2002.-2005.gadam, kā arī Ministru kabineta noteikumi un Izglītības un zinātnes ministrijas ieteikumi un rīkojumi, kas nodrošina šo tiesību izpildi. Izglītības likumā (7.p.) kā viena no izglītības mērķa grupām ir norādītas personas ar speciālām vajadzībām. Likuma 42.pants nosaka, ka persona ar speciālām vajadzībām var iegūt speciālo izglītību, ja mācību iestāde var nodrošināt personas veselības stāvoklim un attīstības traucējuma raksturam atbilstošu apmācību. Vispārējās izglītības likuma 49.pantā tiek precizēts, ka speciālā izglītība rada iespējas un apstākļus bērniem ar speciālām vajadzībām iegūt savam veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību jebkurā izglītības iestādē, vienlaikus nodrošinot pedagoģiski psiholoģisko un medicīnisko korekciju, sagatavotību darbam un dzīvei sabiedrībā. Speciālās izglītības programmas nodrošina vispārējo darba praktisko iemaņu un profesionālās ievirzes izglītību. Individuālās speciālās izglītības programmas bērniem ar smagu garīgu atpalcību ir paredzētas 9 gadiem, bet atkarībā no veselības stāvokļa un izglītības iestādes iespējām tās var ilgt 12 gadus. Ja programmas īstenotājs nodrošina iespēju iegūt vispārējo vai profesionālo izglītību, programmu var īstenot ilgākā laika posmā, bet nepārsniedzot 12 gadus (50.p.). Mācību stundas ilgums gan vieniem, gan otriem nepārsniedz 30 minūtes (salīdzinoši citiem bērniem – 40 minūtes). Likuma 53.pants nosaka, ka vispārējās pamatizglītības un vidējās izglītības iestādēs var integrēt bērnus ar speciālām vajadzībām, pamatojoties uz valsts vai pašvaldību izveidotu pedagoģiski medicīniskās komisijas atzinumu un ja skolai ir atbilstošs nodrošinājums, kuru nosaka Ministru kabinets. Uzņemšanu speciālās izglītības iestādē nosaka Ministru kabineta noteikumi, kas paredz, ka bērnus speciālās izglītības iestādēs uzņem, pamatojoties uz vecāku iesniegumu un valsts vai pašvaldību pedagoģiski medicīniskās komisijas atzinumu.

Vispārējās izglītības likumā ir noteikts, ka bērnam ar speciālām vajadzībām ir tiesības mācīties jebkurā izglītības iestādē. Speciālajās internātskolās (skolās) un sanatorijas internātskolās ir nodrošinātas speciālās izglītības iespējas atbilstoši visiem attīstības traucējumu veidiem. Katrā rajonā (Latvijā tādi ir 26) ir speciālās izglītības iestāde bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, kā arī speciālās izglītības klases vispārējās izglītības iestādēs. Speciālās klases bērniem ar attīstības traucējumiem ir vismaz 23 vispārīzglītojošajās skolās. Valstī tiek veicināta speciālo klašu atvēršana vispārīzglītojošajās skolās. No 1989./90.mācību gada ir uzsākta tādu bērnu izglītošana, kuri agrāk Latvijā smago attīstības traucējumu dēļ skaitījās neapmācāmi. 2003.gadā atbilstoši statistikas datiem 1899 bērni invalīdi bija integrēti izglītības iestādēs, no tiem 856 mācījās "C" līmeņa klasēs. Kopumā Izglītības un zinātnes ministrija ir izstrādājusi 25 speciālās izglītības programmu paraugus. Starpvalstu projektu ietvaros tiek veicināta pedagoģu sagatavošana darbam ar bērniem, kuriem ir speciālas vajadzības, tiek organizēti dažādi kursi un semināri ar ārvalstu lektoru piedalīšanos, kā arī tiek veidoti modeļi speciālās palīdzības tīkla izveidei konkrētās pašvaldībās (piemēram, Rēzekne). Speciālās izglītības programmu saturs un pedagoģu, mediķu darbība speciālās izglītības iestādēs ir orientēta uz mācību satura praktisku ievirzi, darba iemaņu veidošanu un profesionālo orientāciju. Lai uzlabotu bērnu sagatavošanu dzīvei un integrēšanu sabiedrībā, no 1993./94. mācību gada, skolās, kurās ir atbilstoša materiālā bāze un speciālisti, ir atvērtas arodklases.

Lai panāktu, ka speciālās izglītības iestādēs mācās tikai tie bērni, kuriem tā ir vienīgā iespēja, ir uzsākts darbs Valsts un pašvaldību pedagoģiski medicīnisko komisiju darba pilnveidei. Atbilstoši

statistikai, bērni invalīdi no visiem bērniem atsevišķi netiek uzskaitīti. Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas datiem bērnu skaits speciālās skolās un klasēs pēdējo gadu laikā ir sekojošs:

Mācību gads	1998./1999.	1999./2000.	2000./2001.	2001./2002.	2002./2003.	2003./2004.	2004./2005.	2005./2006.
Bērnu skaits	8363	8475	10250	10169	10055	9822	9793	9691

No Latvijas 64 speciālās izglītības iestādēs 33 skolas realizē speciālās izglītības programmas bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem. Speciālo skolu izvietojums ir nevienmērīgs: Rīgā tādas ir 13, republikas nozīmes pilsētās Daugavpilī un Jelgavā, kā arī Cēsu, Rēzeknes, Rīgas un Valmieras rajonos – 3, pārējās republikas nozīmes pilsētās un rajonos attiecīgi divas vai viena speciālā skola, izņemot Ventspili, kur tādas nav. Statistiski tiek uzskaitīti tie bērni, kuri tiek rehabilitēti un mācības turpina vispārīzglītojošajās skolās. 2000./01.mācību gadā rehabilitēto bērnu skaits bija 115, 2001./02.mācību gadā – 168, bet 2002./03.mācību gadā tikai 89 bērni. Skolēnu ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem vispārīzglītojošajās skolās skaits pēdējo gadu laikā pieaug. Ja 2000./01.mācību gadā tādi bija 1223, 2001./02.mācību gadā – 1287, tad 2002./03. mācību gadā vispārīzglītojošajās skolās mācījās 1663 bērni ar garīgās un/vai fiziskās attīstības traucējumiem.

Bērnu skaitu speciālajās pirmskolas iestādēs un speciālajās grupās raksturo sekojoša tabula.

Bērni speciālajās pirmskolas iestādēs un speciālajās grupās*

Gads	Bērni speciālajās pirmskolas iestādēs (bez speciālajām grupām citās pirmskolas iestādēs)	t.sk. līdz 6 gadiem	Vietu skaits speciālajās pirmskolas iestādēs	Bērnu skaits speciālajās grupās (bez bērniem speciālās pirmskolas iestādēs)
2000./01.	2667	2383	2447	1817
2001./02.	2625	2353	2350	1728
2002./03.	2998	2753	2807	1716

* CSP dati

Tajā pat laikā statistika uzrāda (vismaz līdz 2002./2003.mācību gadam), ka vēl joprojām ir bērni, kuri neapmeklē skolu un izglītību iegūst mājas apmācībā.

Mācību gads	1998./1999.	1999./2000.	2000./2001.	2001./2002.	2002./2003.
Bērnu skaits	1445	1288	1386	1420	1419

Identificētās problēmas

Latvijas likumdošanā izglītības pieejamība bērniem invalīdiem ir sīki diferencēta un piedāvā dažādus izvēles variantus, tomēr pagaidām piedāvājums ir teorētisks un praktiski nerealizējas. Vairākos nozīmīgos politiskajos dokumentos ir norādītas tās problēmas izglītības jomā, kas būtiski ietekmē bērnu invalīdu izglītības iespējas.

1998.gadā Ministru kabineta apstiprinātajā koncepcijā “Vienādas iespējas visiem” sadaļā “Izglītība” tika norādīts, ka bērnu invalīdu integrācija vispārīzglītojošajās skolās ir problemātiska šim darbam nepietiekoši sagatavotu kvalificētu pedagogu trūkuma un invalīdiem nepielāgotas vides dēļ.

Vienlaicīgi tika atzīmēts, ka nav izveidota tāda sistēma, kas veicinātu sadarbību ar citām ieinteresētām institūcijām un bērna vecākiem, informētu vecākus par bērna attīstības traucējumu smagumu, konsultētu par nepieciešamajiem pasākumiem, un atbildētu par individuālu mācību programmu izstrādi, ieviešanu un kopīgi strādātu pie programmas realizācijas. Turklāt, lai šāda

sistēma veiksmīgi varētu darboties, ir nepieciešams izvērtēt bērna attīstības traucējumu pakāpi, prognozēt bērna attīstības perspektīvas un sekot izmaiņām bērna attīstībā.

Kā viena no problēmām tika atzīmēts dažāda finansējuma apjoms vienam bērnam vispārīglītojošās un speciālajās mācību iestādēs un tas, ka izglītības sistēmā netiek realizēts princips “nauda seko klientam” - finansējums neseko līdz bērnim, lai kurā iestādē arī viņš mācītos. Nepietiekamā finansējuma dēļ bērniem invalīdiem bija un ir iespējas saņemt, galvenokārt, pamatizglītību. Vidējās izglītības iegūšana ir svarīga, lai nodrošinātu iespēju iegūt augstāko izglītību un iespējas invalīdiem iegūt vidējo, profesionālo un augstāko izglītību teorētiski ir vienādas ar pārējiem. Tomēr patreizējā situācija profesionālās izglītības iegūšanā neveicina speciālo iestāžu audzēkņiem iegūt darba tirgū pieprasītas profesijas, līdz ar to - konkurēt darba tirgū un rada problēmas tālākajā dzīvē.

Galvenās **problēmas**, kas traucē bērnu invalīdu integrāciju vispārējās izglītības iestādēs, koncepcijā “Vienādas iespējas visiem” bija konstatētas sekojošas:

- speciālo skolu sistēma, kas veicina bērnu ar speciālām vajadzībām izstumšanu no sabiedrības;
- kvalificētu kadru trūkums darbam ar bērniem ar speciālām vajadzībām;
- visiem vienādi noteiktais mācību ilgums, kas liedz bērniem ar speciālām vajadzībām maksimāli attīstīties;
- skolu inženiertehniskā nepiemērotība;
- nepietiekams finansējums.

Koncepcijā Ministru kabinets noteica, ka izglītības jomā **galvenais uzdevums** ir nodrošināt invalīdiem tiesības uz izglītību, kas atbilst viņu vajadzībām un vēlmēm, paredzot laika periodā no 1999. – 2010.gadam īstenot sekojošus pasākumus:

- izstrādāt valsts un reģionālās programmas bērnu invalīdu agrīnai integrācijai vispārīglītojošo institūciju sistēmā, sākot ar pirmskolas iestādēm un beidzot ar augstākajām mācību iestādēm;
- izveidot institūciju, kas sekotu bērnu invalīdu attīstībai no traucējumu noteikšanas brīža un izstrādātu individuālās izglītības programmas, sekotu programmu realizācijai;
- izstrādāt speciāli adaptētas mācību programmas, materiālus, mācību metodes, stundu sarakstus un eksāmenu noteikumus;
- uzsākt agrīnu bērnu invalīdu apmācību sākot no pirmskolas iestādēm;
- pilnveidot izglītības institūciju darbu, iesaistot nepieciešamos dienestus (medicīniski-terapeitiskos un psiholoģiskos u.c.);
- nodrošināt izglītības iestādes ar jaunākajām informācijas tehnoloģijām;
- apgādāt izglītības institūcijas ar nepieciešamajiem kolektīvajiem un individuālajiem tehniskajiem palīgīdzekļiem;
- nodrošināt arodapmācību vispārējā izglītības sistēmā (profesionālās izglītības iestādēs);
- izstrādāt programmas invalīdu, bērnu invalīdu un to vecāku sabiedrisko organizāciju atbalstam, iesaistīt sabiedriskās organizācijas programmu un pasākumu izstrādē.

Arī Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādātā **Izglītības attīstības koncepcija 2002. - 2005. gadam** (sadaļa 6.2.6. Izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrācijas vispārējās, profesionālās, augstākās un interešu izglītības programmās veicināšana) atzīmēja, ka Latvijā nav plaši praktizēta izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrācija parastajās izglītības iestādēs, kas turpmāko četru gadu laikā pakāpeniski attīstāma un tāpēc ir nepieciešams:

- apmācīt vispārējās izglītības, profesionālās izglītības, profesionālās ievirzes un interešu izglītības pedagogus un pedagoģiskajās augstskolās studējošos darbam ar bērniem, kam ir speciālas vajadzības;

- palielināt izglītības iestāžu pieejamību bērniem ar speciālām vajadzībām;
- sākt speciālās izglītības iestāžu pārveidošanu par integratīvām izglītības iestādēm;
- turpināt izglītības iestāžu, t. sk. interešu izglītības iestāžu, tehnisko pielāgošanu izglītojamajiem ar kustību traucējumiem;
- veicināt augstākās izglītības programmu, t.sk. tālmācības programmu pieejamību izglītojamajiem ar kustību traucējumiem.

2002.gadā Labklājības ministrija sadarbībā ar Invalīdu lietu nacionālo padomi izdeva **Sākuma ziņojumu** par to, kā tiek īstenoti koncepcijā “Vienādas iespējas visiem” plānoties pasākumi. Situācijas analizē tika norādīts, ka, neskatoties uz to, ka Vispārējās izglītības likums nosaka, ka izglītojamie ar speciālām vajadzībām var iegūt izglītību jebkurā izglītības iestādē, situācija ir atšķirīga pirmskolas izglītības iestādēs, vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs.

Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas sniegtās informācijas bērnu invalīdu apmācība pirmskolas iestādēs tika nodrošināta atbilstoši pieprasījumam, taču netika nodrošināta pietiekama agrīnā medicīniskā un sociālā diagnostika, savlaicīga bērnu uzskaitē, vecāku atbildība. Sākuma ziņojumā tika izmantoti arī pašvaldību aptauju dati, kas liecināja, ka tikai 65% pašvaldību tiek sekots bērnu invalīdu attīstībai no invaliditātes noteikšanas brīža un veicināta rehabilitācija. 36% gadījumu vienīgais speciālists, kas veica šo funkciju, bija ģimenes ārsts. 10% gadījumu tika runāts par ģimenes atbildību, bet tikai 2% gadījumu, par darbu, kas tiek veikts ar ģimeni (psiholoģiskais atbalsts, informēšana par pieejamajiem pakalpojumiem u.c.). 8% gadījumu šajā darbā bija iesaistīts sociālais darbinieks un tikai viena pašvaldība minēja pedagoģiski - medicīnisko komisiju.

Jautājumā par iespējām bērniem invalīdiem apmeklēt pirmskolas izglītības iestādes aptaujas rezultāti rādīja, ka 31% pašvaldību nodrošina šādu iespēju. 70% no pašvaldībām, kuras nenodrošināja šādu iespēju uzskatīja, ka šāds pakalpojums nav nepieciešams vispār.

80% no pašvaldībām, kas piedāvāja iespēju bērniem invalīdiem apmeklēt pirmskolas izglītības iestādes, pieprasījumu pēc šī pakalpojuma pilnībā apmierināja, turklāt 73% gadījumu tas tika sniegts 1-5 bērniem.

Analizējot situāciju par bērnu invalīdu iespējām mācīties vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs, Izglītības un zinātnes ministrija norādīja, ka ir izstrādāti ieteikumi bērnu ar speciālām vajadzībām integrēšanai vispārējās izglītības iestādēs, ka visas speciālās izglītības iestādes apkopo informāciju par izglītojamajiem, kuri ar skolas specifiskai atbilstošu attīstības traucējumu atrodas vispārējās izglītības iestādēs un piedāvā palīdzību izglītojamajiem, viņu vecākiem un pedagogiem.

Kā vienu no problēmām, kas būtiski ierobežo speciālo klašu atvēršanu vispārējās izglītības iestādēs, IZM norādīja, ka vispārējās izglītības iestādes nesaņem valsts mērķdotāciju izglītojamo speciālo vajadzību ievērošanas nodrošināšanai.

Situāciju profesionālās izglītības iestādes raksturoja tas, ka uzņemšanu profesionālās izglītības iestādēs detalizēti nosaka katras ministrijas, kuras pārziņā atrodas profesionālās izglītības iestāde, izglītojamo uzņemšanas kārtība. Savukārt, Izglītības un zinātnes pārziņā esošajās profesionālās izglītības iestādēs bērni invalīdi tiek uzņemti vispārējā kārtībā, ņemot vērā nosacījumu, ka viņu veselības stāvoklis ļauj izpildīt programmas prasības, ko paredz darbība attiecīgajā profesijā.

Vispārējās un profesionālās izglītības iestādes netiek nodrošinātas ar tehniskajiem palīgīdzekļiem un speciālajiem mācību līdzekļiem, kas dotu iespējas tajās iegūt izglītību bērniem ar redzes vai dzirdes traucējumiem.

Attiecībā uz speciālo izglītības iestāžu skaita samazināšanu tika atzīmēts, ka tas būtu iespējams pie nosacījuma, ja tiktu nodrošināts ekonomiski pamatots valsts finansējums katram bērnam ar speciālām vajadzībām neatkarīgi no tā, kādā izglītības iestādē viņš mācās.

Raksturojot skolu inženiertehniskā piemērotību, 2001.gadā tikai 2 skolas (Rīgā un Vidzemes reģionā) bija pilnībā piemērotas izglītojamiem ar kustību traucējumiem. Savukārt 2002.gadā bija plānots pielāgot 3 skolas Rīgā un Latgales reģionā, 2 skolas Vidzemes reģionā un Kurzemes reģionā.

Izglītības un zinātnes ministrija norādīja, ka Finanšu ministrija līdzekļus kapitālieguldījumiem, kas dotu iespēju veikt skolu inženiertehnisko pielāgošanu, bija samazinājusi par 10%. Integrāciju veicinātu arī iespēja nodrošināt skolas ar piemērotu autotransportu, bet autotransportu iegādāties par valsts līdzekļiem nav atļauts.

Profesionālās izglītības iestādes vispār netiek speciāli aprīkotas, lai piemērotu tās invalīdu vajadzībām, jo valsts finansētā profesionālās izglītības sistēma to nespēj nodrošināt. Arī augstskolu ēku un telpu atbilstoša pārbūve un iekārtošana nav iespējama finanšu resursu trūkuma dēļ.

Analizējot situāciju speciālistu sagatavošanas jomā, Izglītības un zinātnes ministrija norādīja, ka kopumā pedagogu nesagatavotība darbam ar bērniem ar speciālām vajadzībām ir nopietns šķērslis bērnu invalīdu integrācijai vispārējā un profesionālajā izglītības sistēmā. Pedagogu sagatavošana tika uzsākta projektu (sadarbībā ar Ziemeļvalstu padomi projekts “Pedagogu izglītošana Latvijā 2000.–2002.” - lai sagatavotu pedagogus izglītot visus bērnus ar dažādām speciālām vajadzībām, paplašinātu vispārējās un speciālās izglītības iestāžu pedagogu zināšanas speciālajā pedagoģijā, psiholoģijā, medicīnā un sociālajā pedagoģijā un veicinātu bērnu ar speciālajām vajadzībām integrēšanu vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs) vai izglītības pārvalžu un Izglītības un zinātnes ministrijas rīkotu kursu ietvaros profesionālās izglītības sistēmā strādājošo pedagogu sagatavošanai darbam ar bērniem invalīdiem.

Finansu trūkuma dēļ netika izveidots Valsts speciālās izglītības centrs, kas strādātu pie speciālās izglītības satura pilnveidošanas, sekotu izstrādāto programmu realizācijai, kā arī veiktu sistemātisku bērnu invalīdu attīstības traucējumu diagnostiku, un šos pienākumus turpināja veikt Izglītības un zinātnes ministrijas Vispārējās izglītības departaments, Valsts un pašvaldību pedagoģiski - medicīniskās komisijas un speciālās izglītības iestāžu pedagogi.

Latvijas asociācijas “Rūpju bērns” sagatavotajā un 2004.gadā izdotajā ziņojumā **“Cilvēku ar intelektuālās attīstības traucējumiem Cilvēktiesības”** tika norādīts, ka atbilstošu speciālistu trūkums un citu bērnu un personāla nesagatavotība ir galvenie šķēršļi bērnu invalīdu integrācijai vispārējās izglītības plūsmā. Ka izglītība ir viena no jomām, kur īpaši svarīgi ir veidot starpsektoru sadarbību mūža ilguma izglītības nodrošināšanai arī bērniem invalīdiem. Tāpēc ir svarīgi apzināties vienlīdzības principa nozīmi iekļaujošās primārās, sekundārās un terciārās izglītības iespēju nodrošināšanā bērniem, jauniešiem un pieaugušajiem ar invaliditāti.

Ņemot vērā, ka Latvijas asociācija “Rūpju bērns” jau no dibināšanas pirmsākumiem ir pievērsusi lielu nozīmi bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem izglītības problēmām, sadarbība ar Izglītības un zinātnes ministriju tika raksturota kā neitrāla – tādas nav. Asociācijai, protams, ir iespējas izteikt viedokli par izglītības jautājumiem Invalīdu lietu nacionālajā padomē, kuras loceklis ir arī izglītības un zinātnes ministrs. Tomēr jāatzīmē, ka 90. gadu vidū ikviena ideja par bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem integrācijas nepieciešamību vispārējās izglītības skolās tika uzskatīta par klaju uzbrukumu speciālās izglītības sistēmai kopumā ar mērķi speciālās skolas likvidēt.

Ziņojumā tika uzsvērts, ka, lai gan pēdējo gadu laikā statistikas dati liecina, ka bērnu ar speciālām vajadzībām skaits vispārizglītojošajās skolās pieaug, tomēr speciālo skolu skaits un bērnu skaits tajās nesamazinās. Trūkst īpašu pētījumu. Problēma ir palikusi tā pati – speciālās izglītības iestādēs mācās bērni, kuriem nav noteikta invaliditāte, tātad viņu veselības un attīstības līmenis tomēr ir tāds, kas ļautu mācīties parastās skolās ar speciālām programmām. Diemžēl, pirmajā vietā liekama speciālistu, tātad pedagogu, tad - sabiedrības (citu bērnu vecāku) izpratnes un attieksmes līmenis par bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem integrāciju. Vienlaikus kā aktuāla problēma tika norādīta mācību programmu, pedagogu nodrošinājums (trūkst atbilstoši sagatavotu speciālistu) un tehniskais nodrošinājums (piemēram, mācību materiāli vieglajā valodā). Specializētajās skolās bērnu apmācības procesā netiek izmantotas jaunākās informācijas tehnoloģijas (datori) pēc vienotām valstī apstiprinātām programmām un izmantojot legālas speciālās datorprogrammas.

Kopumā sistēma attīstās, bet lēni. Situācijas uzlabošanai būtu nepieciešama ciešāka sadarbība starp IZM un sabiedriskajām organizācijām. Atšķirībā no citām ministrijām, IZM reti konsultējas ar sabiedriskajām organizācijām jaunu tiesību aktu sagatavošanas procesā. Konsultācijas notiek ar speciālistu pārstāvošajām organizācijām, bet vecāku sabiedriskās organizācijas tiek uzskatītas par nevēlamām.

Problēmu kopsavilkums

Visos iepriekš minētajos materiālos gan valsts institūcijas, gan nevalstiskās organizācijas norāda uz vairākām būtiskām problēmām, kurām nepieciešams risinājums tuvākajā laikā:

1. kvalificētu speciālistu trūkums un speciālistu sagatavotība darbam ar bērniem invalīdiem;
2. metodikas un mācību materiālu trūkums izglītības iestādēs;
3. vides pielāgotība un tehnisko palīglīdzekļu trūkums;
4. pedagogu un pieaugušo attieksme;
5. sadarbības trūkums starp pedagogiem un citiem speciālistiem (ģimenes ārstiem, sociālajiem darbiniekiem); sadarbības trūkums starp institūcijām (skola - sociālais dienests);
6. atbalsta pakalpojumu sistēmas trūkums;
7. nepietiekamais finansējums.

Svarīgākie aspekti integrētas izglītības nodrošināšanai

Lai nodrošinātu bērniem invalīdiem iespēju īstenot likumos noteiktās tiesības uz izglītību, viens no svarīgākajiem pamatnosacījumiem ir tas, ka izglītības iestādei – skolai ir jābūt tai videi, kurā tiek ņemti vērā visi ar bērna invalīda izglītību saistītie apstākļi (tai skaitā arī bērna invalīda ģimenes apstākļi). Svarīgākie pamatprincipi, kas jāievēro, lai bērni invalīdi pilnvērtīgi iekļautos izglītības sistēmā ir sekojoši:

- Integratīvās/iekļaujošās izglītības noteikšana valsts un pašvaldību līmenī par prioritāti;
- Atbilstošas pašvaldību izglītības politikas izstrāde;
- Duālās vispārējo un speciālo skolu sistēmas novēršana;
- Bērnu invalīdu vajadzību pēc atbilstošas izglītības viņu izvēlētajā vidē ievērošana;
- Individuāli mācību plāni un adaptēti eksāmeni;
- Nepieciešamība pamata un papildus izglītību programmās ieviest speciālus apmācību moduļus par bērnu invalīdu vajadzībām;
- Vecāku tiesību ievērošana, vecāku lomas un atbildības ievērošana ikvienā ar bērna izglītību saistītā jautājuma izlemšanā, alternatīva lēmuma pieņemšanā;

- Administratīvo lēmumu apstrīdēšanas un pārsūdzības iespēju nodrošināšana;
- Pakalpojumu kompleksa plānošana un nodrošināšana sadarbībā ar veselības aprūpes, sociālo pakalpojumu institūcijām;
- Konsultāciju pieejamība bērnu invalīdu vecākiem un speciālistiem;
- Skolu pielāgošana atbilstoši bērnu invalīdu vajadzībām, ievērojot saprātīguma principu;
- Invalīdiem piemērota skolas transporta pieejamība;
- Atbilstošu finanšu līdzekļu piesaiste.

Kā jau tika konstatēts iepriekš, Latvijas tiesību akti nosaka bērnu invalīdu tiesības mācīties vispārīgākajās skolās, bet reāli pastāv daudz un dažādi apstākļi, kas to liedz. Lai nodrošinātu integrētas izglītības iespējas bērniem invalīdiem ir svarīgi tiesību aktos un politiskajos dokumentos plānotos pasākumus ieviest reāli pašvaldību līmenī un izglītības iestādēs. Valsts pienākums ir un paliek nodrošināt nepieciešamos finanšu resursus pirmskolas bērniem, skolēniem un studentiem, lai viņi iegūtu atbilstošāko izglītību pēc iespējas pielāgotākā vidē. Pašvaldību līmenī ir jābūt izstrādātai izglītības politikai, kas noteiktu vienlaicīgi formālās līnijas un elastīgas iespējas. Vietējā līmenī ir jāveido sava politika, kas atbilst valsts noteiktajai politikai, ar mērķi radīt lielākas iespējas invalīdiem un iesaistīt invalīdus vietējo pakalpojumu attīstībā. Jebkuras vadības struktūras pamatpienākumam vajadzētu būt nodrošināt pēc iespējas augstāku izglītības kvalitāti un bērniem invalīdiem atbilstošu izglītību.

Prioritātei ir jābūt bērnu invalīdu vajadzībām vispārējās izglītības ietvaros un tam ir jāatspoguļojas pieprasītajos finanšu līdzekļos.

Nozīmīga ir pašu skolu politika – iespēja un vēlme skolai būt par integratīvās/ iekļaujošās izglītības iestādi, nodrošinot vismazāk ierobežojošāko vidi. Lai skola kļūtu par tādu, skolotājiem ir jābūt nepieciešamajai izglītībai un pieejamiem resursiem. Vienlaicīgi skolotājiem ir jānodrošina pēctecīga profesionālā attīstība.

Skolās vajadzētu ievērot izglītības politikā un likumdošanā ietvertos vispārējos principus:

- Ikviens bērns ir apmācāms.
- Arī bērni invalīdiem ir tiesības uz bezmaksas, atbilstošu izglītību vidē, kas vismazāk ierobežo viņu spējas.
- Atbilstoša izglītība ir jānodrošina vispārējās izglītības iestādēs, izņemot tos gadījumus, kad atrašanās parastajā skolā var acīmredzami kaitēt bērnam vai citiem bērniem.
- Ikvienam indivīdam ir vienādas tiesības uz izglītību, kas palīdzētu viņam vai viņai piedalīties sabiedrības visos ekonomiskās, sociālās, kulturālās un politiskās dzīves procesos līdz iespēju tālākajai robežai.
- Individuālās personas unikālās vajadzības ir svarīgākie aspekti, kas ņemami vērā, lemjot par attiecīgās izglītības nodrošināšanu.
- Cik vien tas ir iespējams no praktiskās puses, pakalpojumi personai jānodrošina pēctecīgi gan personas mājās, gan ģimenē.

Skolās ir jāatbalsta speciālisti. Jābūt koordinācijai un saitēm starp vispārēja tipa un speciālo skolu pedagogiem, profesionālās rehabilitācijas centriem/skolām, tajā skaitā arī profesionālās izglītības centriem pieaugušajiem.

Vietējām institūcijām – skolu valdēm jānodrošina, ka ikvienam bērnam tiek nodrošināta nepieciešamā izglītības programma. Viņiem jānodrošina:

- novērtēšanas iespējas;
- pieeja neatkarīgai apelācijas sistēmai skolas izvēles sistēmā;
- konsultācijas ar vecākiem vietējo pakalpojumu plānošanā;

- vecāku, invalīdu, pakalpojumu sniedzēju un sabiedrības informēšana par visiem ar invaliditāti saistītajiem aspektiem.

Ne mazāk svarīga ir vecāku atbildība, kuriem ir primārā, noteicošā loma uzreiz, kā tiek konstatēts, ka viņu bērnam ir vajadzība pēc speciālas izglītības. Viņiem un bērniem (pēc iespējas, ņemot vērā bērna vecumu) ir jādod tiesības uz izvēli (informētas izvēles iespējas) skolas izvēlē. Vecāki ir jāatzīst un jāuzskata par pilntiesīgiem un vienlīdzīgiem partneriem visā izglītības procesā. Viņiem ir jāsaņem palīdzība, konsultācijas, pilna informācija par viņu bērnu un tā progresu, un jādod iespēja piedalīties visos r izglītību saistītos procesos. Vecāku tiesībām, lomai un atbildībai ir jābūt skaidri noteiktai ikvienā novērtēšanā, kas saistīta ar lēmumu pieņemšanas procesu un tai jāatspoguļo vecāku konstitucionālās tiesības saistībā ar bērnu izglītību.

Turklāt, ņemot vērā lēmumu pieņemšanas procedūru, vecākiem ir jābūt pieejamai administratīvo aktu apstrīdēšanas un pārsūdzības iespējai. Tām jāattiecas uz bērna tiesībām, vecāku tiesībām, kā arī bērna izglītības tiesībām.

Ikvienam bērnam invalīdam ir jārada iespēja saņemt tādu izglītības programmu un līmeni un atbalsta pakalpojumus, kas nodrošinātu konkrētā bērna vajadzības.

Lai integrētu bērnus invalīdus vispārizglītojošās skolās, ir jābūt elastīgai mācību programmai, papildinājumiem un programmas pielāgošanas iespējām. Kur tas ir nepieciešams, skolēniem jāpiemēro adaptētas mācību metodes, mācību plāni/ programmas un eksāmeni. Speciāla uzmanība ir jāpievērš izglītības procesam – radošam darbam, piemērotām testēšanas un eksāmenu procedūrām, kā arī ārpusklašu aktivitātēm.

Mācību plānam/programmai ir liela nozīme tieši vidusskolā, kur liela uzmanība tiek pievērsta akadēmisko zināšanu un valodu apguvei, kas var radīt grūtības daudziem bērniem invalīdiem. Mācību programmās liela uzmanība jāpievērš bērnu invalīdu vecumam, spējām, vajadzībām un vēlmēm.

Attiecībā uz zināšanu novērtēšanu, valstij ir jānosaka elastīgākas iespējas eksāmeņiem, metodēm, lai eksāmenus varētu nokārtot bērni invalīdi. Ir nepieciešama godīga un piemērota eksāmenu un testu sistēma. Visiem eksāmeņiem ir jānotiek piemērotās vietās un piemērotām metodēm invalīdiem. Jāizstrādā vienoti – invalīdiem piemēroti standarti.

Jāveido saites starp parastajām un profesionālajām skolām. Jo īpaši attiecībā uz tiem bērniem, kam prasmes ir vairāk nepieciešamas, nekā akadēmiskās zināšanas. Jānodrošina pirmskolas izglītība. Speciālistiem ir nepieciešamas zināšanas darbam ar bērniem invalīdiem. Pašvaldības līmeņa spēļu grupās, pirmskolas grupās, kurās ir iekļauti bērni invalīdi ir jāsniedz ikviens iedrošināšanas vai praktiskā atbalsta pasākums, iekļaujot finansiālu atbalstu (piemēram, speciālas programmas autistiskiem bērniem).

Nedzirdīgajiem bērniem ir tiesības mācīties vispārizglītojošajās skolās vai speciālajās skolās.

Lai novērstu speciālo un vispārizglītojošo skolu dualitāti, nepieciešams veikt speciālus pasākumus, kā, piemēram, mācību programmas kopēja plānošana sadarbībā starp speciālo un vispārējo skolu skolotājiem; izveidot finansēšanas sistēmu, kas ir piesaistīta audzēkņiem, nevis skolai, sniegt praktisku palīdzību gan bērnam invalīdam un viņa ģimenei (piemēram, elastīgi transporta pakalpojumi), gan skolotājiem (kā, piemēram, konsultācijas, speciālistu atbalsts); īstenot inovatīvas programmas vai pilotprojektus. Vispārizglītojošo skolu un speciālo skolu dualitāti var novērst, izveidojot multidisciplināras komandas, kurās tiktu iesaistīts vajadzīgais skaits speciālistu (piemērots

bērnu invalīdu skaitam konkrētajā pašvaldībā). Speciālo skolu skolotāji jāiesaista attīstošu, inovatīvu mācību programmu izstrādē.

Skolotājiem, kuri sāk strādāt ar bērniem invalīdiem ir nepieciešamas ievadprogrammas, kurās ir jābūt definētai atbildībai. Visiem kvalifikācijas celšanas pasākumiem ir jāpalīdz veicināt bērnu invalīdu izglītību un tie ir jānodrošina visiem skolotājiem un aprūpētājiem skolās.

Fizikultūras skolotāji ir jāiedrošina attīstīt alternatīvas stratēģijas un spēles, lai iesaistītu bērnus –invalīdus.

Skolas vadība ir jāiedrošina skatīties uz iekļaujošās izglītības pusi, un tai ir jāizstrādā izglītības atbalsta sistēmas.

Savukārt izglītības atbalsta pasākumi ietver:

- bērna vajadzību noteikšanu un novērtēšanu;
- konsultācijas un atbalstu bērna vecākiem un speciālistiem;
- psihologa pakalpojumus;
- tehniskos palīg līdzekļus un aprīkojumu;
- iespēju mācīties, izmantojot zīmju valodu un tulka pakalpojumus;
- runas terapijas pakalpojumus;
- transporta pakalpojumus, ja nepieciešams, ar pavadoni;
- asistenta pakalpojumus.

Visiem bērniem invalīdiem ir jādod piemērota izglītība viņu izvēlētajā vidē. Piemērotas vides koncepts nozīmē, ka tā ir balstīta uz bērna individualizēto izglītības vajadzību apzināšanu novērtēšanas procesā. Šai programmai jābūt rakstiski formulētai. Skolām un citām izglītības iestādēm ir jāprasa piemērot vidi atbilstoši bērna vajadzībām, ņemot vērā audzēkņa izvēli, kur tas iespējams, vai vecāku izvēli. Atteikums var būt balstīts tikai uz objektīvu apstākļu pamata, bet nekad tikai finanšu līdzekļu trūkuma dēļ. Juridiski ir jānosaka nepieciešamība pēc individuālas izvērtēšanas un individuāla izglītības plāna izstrādes. Individuālam plānam jāparedz arī nepieciešamie resursi, lai varētu ievērot individuālās vajadzības. Izvērtēšanu jāveic neatkarīgai institūcijai, ideālā gadījumā, tādai, kas atrodas skolu valdes aizbildnībā un jābūt holistiskai pēc būtības. Izglītības plāni jāpārskata vismaz reizi gadā un jāmaina atkarībā no izmaiņām bērna attīstībā un bērna vajadzībām. Skolās jāiesaista psihologi.

Konsultācijām ar invalīdiem un NVO ir jāklūst par galveno panākumu atslēgu atbalsta politikas formulēšanā gan pašvaldību līmenī, gan skolās. Ir jāizveido pastāvīgi darbojošās komitejas, kuras sadarbojas ar visām ieinteresētajām pusēm.

Izglītību atbalstošajiem pakalpojumiem ir jābūt pieejamiem bērniem invalīdiem un viņu ģimenēm pēc iespējas ātrāk, kā tikko ir noteikta invaliditāte. Nepieciešamie pasākumi ir jāidentificē individuālo vajadzību noteikšanas laikā. Atbalsta pasākumi izglītībai ir jānodrošina visiem bērniem – gan speciālās, gan vispārīzglītojošajās skolās, jo īpaši pirmajos skolas gados.

Atbalsta pakalpojumu nodrošināšanai jābūt rīcībai, kas ir kopējas sadarbības pamatā starp veselības un izglītības sektoriem. Tehniskie palīg līdzekļi un aprīkojums jāfinansē kopīgi izglītības un veselības budžetiem. Terapeitiskā atbalsta pakalpojumiem ir jāklūst par tiesībām, nevis izvēli. Pakalpojumiem jābūt vienlīdzīgiem un koordinētiem vietējā līmenī. Ir jāveido speciālistu atbalsta grupas. To uzdevums ir sniegt informāciju un atbalstu skolām, skolotāju centriem un vecākiem, kā arī jāpalīdz skolām izstrādāt bērnu invalīdu integrācijas plānus. Ir jāveido stingras saites un sadarbības tīkls starp šīm komandām un invalīdiem paredzētiem pakalpojumu sniedzējiem.

Attiecībā uz transporta pakalpojumiem pašvaldībām būtu jānodrošina integrētie satiksmes pakalpojumi. Ja kaut kādu apstākļu dēļ nevar nodrošināt skolas transportu, ir jāpiedāvā cita alternatīva. Transportam vai alternatīvai ir jābūt pieejamai arī studentiem. Tas, ka ir speciālas skolas, nenozīmē, ka nevajag attīstīt piemērotus transporta pakalpojumus. Bērna un vecāku viedokli nevar noraidīt, pamatojoties tikai uz lētāko variantu.

Nepieciešamie risinājumi

Veicamie pasākumi	Atbildīgā institūcija
Īstenot principu <i>nauda seko bērnam</i>	Izglītības un zinātnes ministrija (IZM)
Sagatavot nepieciešamos speciālistus	IZM
Izstrādāt metodiku un nepieciešamos mācību līdzekļus	IZM
Veidot jaunas tālākizglītības programmas par bērnu invalīdu specifiskajām vajadzībām un iespējamajiem risinājumiem, konfliktu risināšanu u.c. specifiskiem t.sk. psiholoģiskiem jautājumiem	IZM
Izstrādāt minimālo vides pieejamības standartu vispārējās mācību iestādēs	IZM
Izveidot bērnu invalīdu rehabilitācijas/attīstības centrus, kuru uzdevumi būtu: sniegt psiholoģisko atbalstu bērnam invalīdam un viņa ģimenei, sniegt pedagoģisko palīdzību; sniegt sociālo un medicīnisko rehabilitāciju; konsultēt ģimenes; koordinēt iesaistītos speciālistus; sniegt atzinumus par nepieciešamo mācību programmu un izglītības iestādi; sekot bērna invalīda mācību procesam.	IZM, Veselības ministrija (VM), Labklājības ministrija (LM), pašvaldības
Izstrādāt kompleksu pasākumu programmu bērnu invalīdu integrācijai vispārīzglītojošajās mācību iestādēs.	IZM
Izstrādāt apmācību programmas bērniem invalīdiem, kurās tiktu pielietotas legālas speciālās datorprogrammas.	IZM
Agrīni identificēt bērna invalīda vajadzības	Pašvaldības
Izstrādāt politiku un rīcības plānu bērnu invalīdu tiesību uz izglītību īstenošanai pašvaldībā	Pašvaldības
Izveidot multidisciplināras speciālistu komandas	Pašvaldības
Sagatavot mācību iestādes pirms bērna invalīds uzsāk mācības izglītības iestādē	Pašvaldības
Pielāgot izglītības iestādes atbilstoši situācijai (bērnu invalīdu skaits, invaliditātes veidi, sociālā infrastruktūra) konkrētā pašvaldībā, pilsētā, rajonā, reģionā, t.sk. aprīkojot ar nepieciešamajiem tehniskajiem palīg līdzekļiem	Pašvaldības
Izstrādāt individuālās bērnu invalīdu izglītības programmas	Izglītības iestādes
Nodrošināt izglītības atbalsta pasākumus	Pašvaldības
Pilnveidot profesionālās piemērotības noteikšanu	LM
Īstenot sabiedrību izglītojošus pasākumus	IZM, pašvaldības, nevalstiskās organizācijas (NVO), Sabiedrības integrācijas fonds
Iesaistīt valsts politikas veidošanas procesā NVO, kas pārstāv bērnus invalīdus un viņu vecākus	IZM

Kontroljautājumi

- Vai ikvienam bērnam ir iespējams saņemt izglītību, balstoties uz pamatprincipu, ka ikviens bērns ir apmācāms?
- Vai pašvaldībās izstrādātā politika un rīcības plāns bērnu invalīdu tiesību uz izglītību īstenošanai?
- Vai pašvaldībās tiek īstenoti pasākumi tiesību uz izglītību īstenošanai?
- Vai bērnu invalīdu apmācība ir vērsta uz bērna tālāko dalību sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā, kultūras un politiskajā dzīvē, ņemot vērā konkrēta bērna iespējas?
- Vai bērniem invalīdiem ir iespējams mācīties vispārēja tipa izglītības iestādēs?
- Vai bērniem invalīdiem tiek izstrādātas individuālās izglītības programmas?
- Vai bērniem invalīdiem ir iespējams saņemt nepieciešamos atbalsta pakalpojumus vispārēja tipa izglītības iestādēs?
- Vai tiek respektētas vecāku primārās tiesības par izglītības iestādes izvēli?
- Vai izglītības iestādes ir pieejamas bērniem invalīdiem (ārējā un iekšējā vide)?
- Vai izglītības iestādes personāls un pedagogi ir apmācīti darbam ar bērniem invalīdiem?
- Vai izglītības programmas tiek sagatavotas, ņemot vērā bērna invalīda individuālās vajadzības?
- Vai izstrādājot individuālās izglītības programmas notiek konsultācijas ar bērna invalīda vecākiem un citiem speciālistiem?
- Vai notiek sadarbība starp pedagogiem, ārstniecības personām un sociālajiem darbiniekiem?
- Vai pašvaldību līmenī tiek plānoti un nodrošināti bērnu invalīdu apmācībai nepieciešamie finanšu līdzekļi?
- Vai bērnu invalīdu apmācībā tiek ievērots princips, vispirms nodrošinot izglītību vispārēja tipa izglītības iestādēs (integrētā izglītība)?
- Vai notiek sadarbība starp vispārēja tipa izglītības iestādēm un speciālajām izglītības iestādēm?
- Vai vecākiem tiek sniegta informācija par bērna invalīda izglītības iespējām?
- Vai tiek ievērotas tiesības izvēlēties mācību vidi, kas ir vispiemērotākā bērnam invalīdam?
- Vai izglītības iestāde tiek izvēlēta, ņemot vērā konkrēta bērna invalīda vajadzības un tālākās attīstības iespējas?
- Vai individuālās izglītības programmas tiek izstrādātas, ņemot vērā konkrēta bērna invalīda vajadzības un tālākās attīstības iespējas?
- Vai bērniem invalīdiem tiek nodrošināti atbalsta pakalpojumi?
- Vai atbalsta pakalpojumu plānošanā un īstenošanā tiek ievērots individuālās pieejas princips?
- Vai pakalpojumu plānošanā, sniegšanā, novērtēšanā un kontrolē tiek iesaistīti bērna invalīda vecāki?
- Vai bērna invalīda vecākiem ir iespējams saņemt informāciju par pieejamiem un nepieciešamajiem pakalpojumiem?
- Vai pašvaldību izglītības politika un rīcības plāni ietver tādus atbalstošos pakalpojumus, kā runas terapija un ergoterapija, fiziskās aktivitātes, atbalsts un konsultācijas vecākiem, psihologa pakalpojumi, tehniskie palīg līdzekļi, komunikāciju atbalsts uc.?
- Vai pašvaldībās ir nodrošināts skolas transports, ieskaitot pavadoņus?
- Vai pašvaldībās ir nodrošināti skolotāju palīgi klasē?

- Vai izglītības iestādēs tiek nodrošināti bērnu invalīdu personālie asistenti?
- Vai izglītības iestādēs tiek sniegts psiholoģiskais atbalsts?
- Vai izglītības iestādēs ir izveidotas un darbojas speciālistu komandas, lai sniegtu informāciju gan skolotājiem, gan vecākiem?
  - Vai vecākiem ir iespējams saņemt konsultācijas pēc iespējas tuvāk viņu dzīves vietai?
  - Vai skolotājiem ir iespējams saņemt atbalsta pakalpojumus (piemērs, internetā)?
  - Vai vispārējās mācību programmas ir iespējams pielāgot konkrētu bērnu invalīdu vajadzībām?
    - Vai eksāmeni (saturs, programmas) ir pielāgoti konkrētu bērnu invalīdu vajadzībām?
    - Vai speciālajās izglītības iestādēs ir iespēja īstenot vispārējās izglītības programmas?
    - Vai bērniem invalīdiem ir iespēja pāriet no speciālajās izglītības iestādes uz vispārējo izglītības iestādi?
      - Vai notiek sadarbība starp vispārējās izglītības iestādēm un profesionālās izglītības iestādēm?
        - Vai tiek ievērotas nedzirdīgo bērnu tiesības mācīties vispārēja tipa izglītības iestādēs?
        - Vai bērniem invalīdiem ir iespējams mācīties augstākās izglītības iestādēs?
        - Vai skolotāji ir apmācīti darbam ar bērniem invalīdiem (pēcapmācību kursi, lekcijas)?
        - Vai skolotāji sadarbojas konkrēta bērna invalīda problēmu risināšanai savā starpā un ar citiem speciālistiem?
          - Vai fizikultūras nodarbībās tiek īstenotas alternatīvas nodarbības, spēles bērniem invalīdiem?
            - Vai pašvaldībās tiek īstenots princips “nauda seko bērnam invalīdam”?
            - Vai pašvaldībās ir izveidota kompleksa izglītības saņemšanas pakalpojuma sistēma?
            - Vai izglītības iestādēs ir nepieciešamie mācību metodiskie materiāli?

Instrukcijas pirmskolas iestāžu pedagogiem un ne tikai

Ko spēj iemācīties cilvēks ar invaliditāti

Bērns

- Rotaļāties;
- Labāk sevi aprūpēt, ēst, dzert, ievērot personisko higiēnu, lietot tualeti un ģērbties, pēc iespējas retāk izmantojot palīdzību no malas;
- Pārvietoties pa dzīvokli, pagalmu un tuvāko apkārtni ar minimālu palīdzību no malas, braukt autobusā, vilcienā ar velosipēdu
- Sazināties ar citiem cilvēkiem;
- Piedalīties ģimenes un sabiedriskos pasākumos;
- Apmeklēt skolu.

Pieaugušais

- Labāk sevi aprūpēt;
- Pārvietoties ar minimālu palīdzību no malas;
- Sazināties ar citiem cilvēkiem;
- Piedalīties ģimenes un sabiedriskos pasākumos;
- Iegūt skolas izglītību (ja agrāk nav mācījies);
- Palīdzēt saimniecībā;
- Strādāt.

Kā cilvēki ar invaliditāti spēj mācīties

- Cilvēks ar invaliditāti spēj paveikt daudz, viņam tikai jāpalīdz attīstīt savas spējas.

Visās ģimenēs bērnus māca ģērbties, ēst, runāt, pārvietoties un iepazīt apkārtējo pasauli. Ģimene sūta bērnu skolā un palīdz viņam, ja rodas grūtības. Kad bērns pieaug, ģimene viņam sniedz padomus, kā atrast darbu utt. Bet bērnam ar traucējumiem bieži vien visu to nemāca, viņš nesaņem šāda veida palīdzību un padomus.

Patiesībā, ja cilvēkam ar invaliditāti mācītu visu, kas nepieciešams jebkuram cilvēkam, lai patstāvīgi darītu ikdienas lietas, viņš varētu sasniegt ļoti daudz un kļūtu patstāvīgāks.

Rehabilitācija – ir nepieciešamā apmācība, lai kļūtu patstāvīgs un neatkarīgs.

- Droši vien jūs kā pedagogs zināt par rehabilitācijas programmām cilvēkiem ar invaliditāti, kuri dzīvo jūsu apkārtnē. Šādas programmas var realizēt speciālos rehabilitācijas centros, poliklīnikās, slimnīcās, speciālos bērnudārzos un skolās, kā arī citās iestādēs. Iespējams, ka šādos centros esat jau bijis.

Jums var rasties iespaids, ka bērnam vai pieaugušajam ar invaliditāti var palīdzēt vienīgi speciālisti. Patiesībā tas tā nav.

Šādam cilvēkam ļoti daudz var iemācīt arī bez speciālas izglītības. Tādu apmācību var veikt cilvēka ar invaliditāti ģimenes locekļi, draugi un kaimiņi, parasta bērnudārza audzinātāji un skolotāji. Beigu beigās, jūs visi varat sasniegt labus rezultātus, ja centīsieties un mērķtiecīgi strādāsiet. Jāsaprot, ka cilvēki ar invaliditāti var dzīvot normālu dzīvi, ja viņiem sniedz šādu iespēju un ja viņi paši uz to tiecas.

- Šodien rehabilitācija iespējama arī ārpus sociālo centru un speciālo iestāžu sienām. Cilvēks ar invaliditāti var rehabilitēties tieši savā dzīves vietā: savā dzīvoklī, uz ielas, veikalā, tur, kur viņš mācās vai strādā. Šādu rehabilitāciju sauc **par rehabilitāciju sabiedrībā**.

Jūsu dzīves vietā, iespējams, tiek realizēta speciālā programma "Cilvēku ar garīgu un fizisku invaliditāti apmācība sabiedrībā". Instrukcija, kuru pašlaik lasāt, ir daļa no šīs programmas, kas izstrādāta speciāli cilvēkiem ar invaliditāti, viņu ģimenes locekļiem un visiem tiem, kas var palīdzēt šādiem cilvēkiem viņu dzīves vietās.

Kādēļ bērniem ar invaliditāti jāapmeklē skola

- Bērniem ar invaliditāti jāapmeklē bērnudārzs un skola tāpat kā citiem bērniem, lai mācītos un iegūtu izglītību. Izglītība palīdz viņiem iepazīt apkārtējo pasauli un kļūt par noderīgiem sabiedrības locekļiem.
- Pilnīgi iespējams, ka bērns ar invaliditāti neiemācīsies bērnudārzā vai skolā visu to, ko apgūst citi bērni. Piemēram, viņš neiemācīsies lasīt, rakstīt vai rēķināt, bet iegūs daudzas citas patstāvīgai dzīvei nepieciešamas iemaņas.

Šādiem bērniem vienlīdz ir noderīgi apmeklēt bērnudārzu un skolu, jo bērnudārzs un skola:

- palīdz bērnam kļūt par patstāvīgu pieaugušo,
- sagatavo bērnu tam, lai viņš nākotnē spētu strādāt un pelnīt naudu,
- māca bērnam, kā kontaktēties ar apkārtējiem, kā uzvesties darba vietā, kā izturēties pret citiem cilvēkiem,
- attīsta bērna spējas,
- māca bērnu ievērot likumus, un uzņemties atbildību,
- palīdz bērnam rast draugus un sniedz apziņu, ka viņš pieder noteiktam kolektīvam,
- māca bērnam tās aktivitātes, kas vēlāk palīdz viņam kļūt par noderīgu sabiedrības locekli.

Tas viss palīdz šiem bērniem pārvarēt funkcionālos ierobežojumus, kas rodas saistībā ar invaliditāti.

- Turklāt, citi bērni redz, cik daudz šāds bērns spēj paveikt, neraugoties uz viņa invaliditāti. Tas bērniem ir ļoti svarīgs novērojums. Tā viņi mācās pieņemt bērnus, kuri ir atšķirīgi, arī bērnus ar invaliditāti.
- Šo iemeslu dēļ bērniem ar invaliditāti jādod iespēja apmeklēt bērnudārzu un skolu kopīgi ar pārējiem bērniem.
- Mūsu valstī vidējā izglītība ir obligāta. Tas nozīmē, ka visiem bērniem, tajā skaitā arī bērniem ar invaliditāti, jābūt skolā.
- Dažiem bērniem ar invaliditāti, iespējams, izdosies apgūt tikai bērnudārza un pirmo skolas gadu mācību programmu. Bet kāds spēs pabeigt skolu un iegūt augstāko izglītību. Svarīgi izzināt katra bērna dotības, bet pēc tam palīdzēt katram sasniegt to izglītības līmeni, kas atbilst viņa spējām.

Galvenās problēmas

Kā nokļūt līdz bērnudārzam vai skolai

- Bērnudārzs vai skola var atrasties netālu no tās vietas, kur bērns dzīvo. Šajā gadījumā bērnam ar invaliditāti, kā katram parastam bērnam, līdz turieni nokļūt ir viegli.
- Ir bērni ar invaliditāti, kuri paši nevar atrast ceļu līdz skolai. Citi bērni ar invaliditāti savukārt nevar paši aiziet līdz skolai.

Izkārtojiet tā, lai šādus bērnus atvestu uz bērnudārzu vai skolai un nogādātu atpakaļ mājās radnieki, klases biedri, draugi, kaimiņi vai sociālā dienesta speciālais transports.

Uzvedības problēmas

- Uzvedība – tas ir tas, kā uzvedas un izpilda tādas vai citādas darbības. Pie uzvedības pieder arī tas, kā bērns runā ar apkārtējiem, sēž, skatās uz kādu vai uz kaut ko, kā arī viņa ģērbšanās maniere un daudz kas cits.
- Bērns mācās uzvesties. Bieži bērni to iemācās no vecākiem vai citiem pieaugušajiem. Tāpat viņi mācās uzvesties no citiem bērniem, it īpaši no saviem vienaudžiem. Katrs bērns piesavinās kā vēlamas, tā arī nevēlamas uzvedības formas. Tādēļ bērni uzvedas dažādi.
- Ar uzvedības palīdzību bērni izpauž sevi. Pavērojiet bērnu, ieklausieties viņā, lai izprastu, ko viņš pauž ar savu uzvedību. Turklāt, centieties reaģēt uz bērna uzvedību viņam saprotamā veidā.
- Dažiem bērniem ir šādas uzvedības problēmas:
  - bērns ilgi nespēj koncentrēt uzmanību uz vienu un to pašu;
  - bērns ir ļoti kluss un kautrīgs;
  - bērns ir ļoti pļāpīgs, lielās, visu laiku pievērš sev uzmanību;
  - bērns ir ļoti skaudīgs;
  - bērns bieži zaudē pašsavaldīšanos;
  - bērnam ir paradums daudzīt pret kaut ko galvu vai sist citus;
  - bērns veido grimases, grauž nagus vai kasās;
  - bērns nezina un nesaprot, kādi priekšmeti, darbības un parādības var būt bīstamas;
  - bērns stundām šūpojas uz priekšu un atpakaļ;
  - bērns bieži kaut kur aizbēg;
  - bērns raud.
- Uzvedības problēmas reizēm kaitē pašam bērnam. Tas notiek, kad bērns grauž nagus, kasās vai dauza galvu. Uzvedības problēmas var kaitēt arī apkārtējiem.
- Uzvedības problēmas bieži bremsē bērna attīstību. Tās neļauj bērnam realizēt savas iespējas un darīt to, ko viņš spēj. Šāds bērns bieži mācās sliktāk nekā pārējie.
- Daži bērni var slikti uzvesties attiecībā pret citiem bērniem. Viņi tos sit, apsaukā, apceļ. Par šādām nevēlamām uzvedības objektiem bieži kļūst bērni ar traucējumiem.

- Bērna uzvedības problēmas bieži sarūgtina viņa ģimeni un cilvēkus, kas dzīvo līdžās. Bieži ne ģimene, ne sabiedrība nevēlas uzņemt atbildību par bērnu, kas nevēlami uzvedas.

Kā mainīt bērna nevēlamu uzvedību

- Bērns mācās labi uzvesties, atdarinot citu cilvēku uzvedību. Viņš piesavinās labas uzvedības iemaņas, rotaļājoties ar citiem bērniem, kas labi uzvedās un draudzīgi kopīgi rotaļājas. Bērns piesavinās labas uzvedības iemaņas, vērojot skolotāju un pieaugušo uzvedību. Viņš var daudz iemācīties no jums.
- Kad bērns uzvedas nepienācīgi, ļaujiet viņam saprast, ka jums šāda uzvedība nepatīk. Ja bērns vēlēšies jūs iepriecināt, viņš tā uzvedīsies biežāk.
- Jūs vēlēšities uzzināt par bērna sliktu uzvedību, lai pacenstos to mainīt. Uzmanīgi novērojiet bērnu un noskaidrojiet, kad viņš uzvedas slikti, kur un ar ko.
- Neveltiet bērnam pastiprinātu uzmanību, kad tas uzvedas nevēlami. Viņš turpinās tā uzvesties, jo jūsu uzmanība viņam ir atalgojums. Noskaidrojiet, ko bērns ar sliktu uzvedību cenšas panākt. Bieži ar sliktu uzvedību bērns cenšas pievērst sev pastiprinātu uzmanību. Iespējams, bērns tādā veidā cenšas panākt vai dara to, ko pašam gribās.
- Nepievērsiet uzmanību nevēlamai uzvedībai, un neveiciniet to. Pievērsiet uzmanību tikai tad, ja bērna uzvedība kļūst bīstama apkārtējiem.
- Atalgojiet bērnu par labu uzvedību. Lai katru reizi, kad bērns labi uzvedas, viņš kaut kā tiek atalgots. Tas radīs viņā vēlēšanos labi uzvesties, lai atkal tiktu atalgots. Atalgojiet viņu tikai tad, kad tas uzvedas labi – tā, kā jūs vēlētos, lai viņš uzvestos vienmēr. Turpiniet bērnu slavēt un atalgot līdz brīdim, kamēr viņš iemācīsies uzvesties labi. Tad pakāpeniski pārtrauciet viņu atalgot.
- Pēc iespējas, vienmēr centieties, lai bērns kompensētu tās sekas, kas radušās viņa sliktās uzvedības rezultātā.
- Nekad nesodiet bērnu tā, lai viņam sāpētu. Sodīšana nemāca bērnam pienācīgi uzvesties. Vislabākais paņēmiens, kā atradināt bērnu no nevēlamas uzvedības – vienkārši nepievērst uzmanību.

Vispārēja informācija par izglītību

- Bērnu attīstībai ir svarīgi, lai ar viņiem mājās nodarbotos vecāki. Nepieciešams bērnam visu laiku skaidrot, kas notiek viņam apkārt: mājās, uz ielas, veikalā, bērnu rotaļlaukumā. Jāmudina bērni uzdot jautājumus, bet vecākiem uz tiem jāatbild. Vecākiem jārotaļājas ar saviem bērniem un jāmudina viņus rotaļāties ar citiem bērniem.
- Bērniem jāpiedalās ģimenes un sabiedrības dzīvē. Jāmudina bērni kopīgi ar vecākiem apmeklēt pilsētas svētkus, teātra izrādes un citi pasākumi. Tas viss ļoti labvēlīgi ietekmē bērna attīstību. To jāsāk darīt pēc iespējas agrākā vecumā.
- Nozīmīga loma bērna attīstībā ir pirmskolas vai bērnudārza apmeklēšanai. Ja jums tuvumā atrodas bērnudārzs vai pirmskolas grupa, iesakiet vecākiem, kuriem ir bērni ar invaliditāti, iekārtot

bērņus tur, iekams viņi sāks apmeklēt sākumskolu. Tas ne vien sagatavos bērņu skolai, bet arī stimulēs viņa attīstību.

- Bērņiem ar invaliditāti jāsāk apmeklēt bērņudārzs tajā pašā vecumā, kā citiem bērņiem, un jāturpina līdz laikam, kad tas būs sagatavots mācību uzsākšanai sākumskolā. Tādēļ reizēm šādiem bērņiem nākas apmeklēt bērņudārzu ilgāku laiku, nekā pārējiem.
- Bieži bērņam ar invaliditāti laikā, kad viņš atrodas bērņudārzā vai pirmskolas grupā, nepieciešama pieaugušo palīdzība. Audzinātājam ir grūti visu laiku palīdzēt šim bērņam. Šajā gadījumā ir nepieciešams, lai bērņam palīdzētu kāds pieaugušais. Šāds cilvēks var būt speciālais pedagogs, kāds no bērņa radiniekiem, draugiem vai cilvēks, kuram šis darbs īpaši uzticēts. Speciālais pedagogs var strādāt bērņudārzā tikai daļu dienas vai visu dienu, viņš var to darīt brīvprātīgi, bez atalgojuma. Iespējams, ka bērņudārzs atradīs līdzekļus, lai viņa darbu atalgotu.
- Speciālais pedagogs var uzraudzīt tikai vienu bērņu ar invaliditāti vai palīdzēt vairākiem bērņiem, kuru invaliditāte nav pārk nopietna.
- Bērņš ar invaliditāti atšķiras no citiem bērņiem. Traucējumi var būt pavisam nenozīmīgi, tad bērņam nepieciešams veltīt tikai nedaudz vairāk uzmanības. Piemēram, bērņš, kuram ir tikai nedaudz pavājināta redze vai dzirde, pilnīgi var piedalīties visās nodarbībās un mācību stundā, ja sēž tuvu audzinātājam vai klases pirmajā solā. Bērņam ar smagiem kustību traucējumiem varbūt nebūs nepieciešama papildus uzmanība, ja viņš jau būs pieradis atrasties bērņudārzā vai skolā. Bet bērņiem ar smagiem redzes vai dzirdes traucējumiem vai bērņiem, kam ir grūtības mācīties, būs nepieciešama daudz nopietnāka palīdzība.
- Ja jūsu grupā vai klasē līdz šim nav bijis bērņš ar invaliditāti, lūdziet vietējo sociālo darbinieku vai sociālo pedagogu iepazīstināt jūs ar vecākiem, kuriem ir šādi bērņi, un kas vēlētos, lai bērņš apmeklētu bērņudārzu vai skolu.
- Konsultējieties ar vecākiem sociālo darbinieku vai sociālo pedagogu, lai uzzinātu par katru bērņu pēc iespējas vairāk. Tad, lietojot šīs instrukcijas pamācības, varēsiet izstrādāt individuālu plānu darbam ar bērņu.
- Noskaidrojiet, vai bērņš apmeklē kādus speciālos rehabilitācijas centrus, sociālās palīdzības centrus vai citas iestādes, kas nodarbojas ar rehabilitāciju. Noskaidrojiet, ar ko tieši bērņš nodarbojas šajās iestādēs. Katra papildus informācija par bērņu, viņa spējām un traucējumiem palīdzēs jums viņu mācīt.
- Pēc tam, kad bērņš sāks apmeklēt bērņudārzu vai uzsāks mācības skolā, laiku pa laikam apspriediet ar viņa vecākiem, ko viņi dara mājās, lai bērņam būtu vieglāk mācīties. Lai viņi parāds, ko jau paveikuši. Parunājiet par to, kas vēl būtu nepieciešams. Izvaicājiet vecākus par to, kādu viņi iedomājas bērņa nākotni. Izanalizējiet visu, ko zināt, un sastādiet plānu sadarbībai ar šo ģimeni.
- Vēlreiz pavaicājiet, vai bērņš lieto kādus medikamentus un vai viņam tādi jālieto, kad tas atrodas izglītības iestādē. Nepieciešams sarunāt ar vecākiem, ka viņi jums ziņos, ja ārsts nozīmēs jaunus medikamentus un jaunus medikamentus jums noteikti piegādās, ja tos būs nepieciešams lietot bērņudārzā vai skolā.
- Uzziniet, vai bērņam un viņa vecākiem ir kādas problēmas ar mācību programmas apgūšanu. Varbūt bērņš kaut ko nav sapratis, bet vecāki nezina, kā labāk šo materiālu viņam mājās izskaidrot.

- Pavaicājiet bērnu ar invaliditāti ģimenes locekļiem, vai viņi uzskata, ka pārējie bērniem ir pietiekami labvēlīga attieksme pret viņu bērnu un vai ģimenes locekļi ir gatavi palīdzēt. Tāpat pavaicājiet, vai ģimenes locekļiem ir pietiekami labs kontakts ar pašu bērnu.
- Reizēm bērnam ar invaliditāti rodas grūtības kontaktēties ar citiem bērniem. Šajā gadījumā parunājiet ar visiem grupas vai klases bērniem un apspriediet šīs problēmas ar viņiem. Ja jūtat, ka te varētu palīdzēt vecāki – organizējiet vecāku sapulci.
- Sapulcē izskaidrojiet vecākiem problēmas, kas radušās bērnu starpā, pārrunājiet risinājuma iespējas. Lūdziet vecāku palīdzību šo problēmu risināšanā. Viņi vēlreiz var mājās izskaidrot bērniem, ka bērnam ar invaliditāti ir savas īpašas vajadzības, un arī paskaidrot, kā viņam var palīdzēt.
- Mudiniet savus skolniekus vai grupas vecākos bērnus uzņemties atbildību par palīdzības sniegšanu bērniem ar invaliditāti.

Tas izdarāms, lūdzot citiem bērniem uzņemties aizbildniecību par katru bērnu ar invaliditāti, tā, lai viens no klases vai grupas (protams, iespēju robežās) palīdzētu kādam bērnam ar invaliditāti. Lai viņš palīdz tam mācībās un visvienkāršākajās lietās, piemēram, palīdz atrast vajadzīgo rotaļlietu, aiziet līdz guļamistabai, nokļūt līdz tualetei, paēst u tml. Lūdziet viņam palīdzēt bērnam ar invaliditāti pastaigu, ekskursiju vai pārgājienu laikā. Paskaidrojiet viņam, ka bērns ar invaliditāti jāaizstāv, kad to apceļ ar nelabvēlīgu rīcību vai vārdiem.

- Ja jums nodarbībās vai mācību stundās ar bērnu rodas problēmas, apspriediet tās ar vecākiem un kopīgiem spēkiem centieties tās atrisināt.
- Iespējams, sapratīsiet, ka jums nepietiek laika, lai bērnam ar invaliditāti veltītu pietiekamu uzmanību. Šajā gadījumā atrodi sev brīvprātīgu palīgu, kurš sniegs bērnam skolā nepieciešamo papildus palīdzību.
- Daudzi no bērniem ar invaliditāti ir tikpat (bet dažreiz pat augstākā pakāpē) gudri, spējīgi un talantīgi kā citi bērni. Noskaidrojiet katra bērna ar invaliditāti iespējas un palīdziet viņam pēc iespējas pilnīgāk tās realizēt un attīstīt.
- Pārlicinieties, vai nodarbību un mācību stundu laikā bērns jūs labi redz un dzird. Lai viņš labāk jūs saprastu, skaidri rakstiet uz tāfeles to, ko runājat. Bērnam noteikti jāredz jūsu seja, kad kaut ko sakāt.
- Pēc iespējas biežāk izmantojiet uzskates līdzekļus – zīmējumus, attēlus, shēmas un modeļus, lai bērniem palīdzētu labāk saprast to, ko jūs skaidrojat.
- Mudiniet bērnus domāt un uzstādīt jautājumus. Palīdziet viņam tikt skaidrībā ar savām domām un iemācīties strādāt patstāvīgi.
- Kad bērns apguvis ko jaunu, lieciet viņam saprast, ka tas jūs priecē. Uzlieliet viņu. Tādā veidā jūs veicināsiet viņa vēlēšanos mācīties.
- Dažiem bērniem būtu labāk mācīties nelielās grupās, nevis lielā klasē. Turklāt, darbs mazās grupās palīdz bērniem labāk iepazīt citam citu.

- Laiku pa laikam sadaliet bērnus nelielās grupās. Dodiet viņiem tēmas apspriešanai vai uzdevumu darbam šādās grupās.
- Vieni bērni raksta un zīmē ar labo roku, citi – ar kreiso. Ļaujiet viņiem izmantot to roku, kuru viņiem ērtāk.
- Iesaistiet bērnus ar invaliditāti visos pasākumos, kas notiek grupā vai klasē. Lai viņi dodas kopīgi ar visiem ekskursijās, pārgājienos, piedalās svinībās, rotaļās un sporta sacensībās.

Dažiem bērniem viņu traucējumu dēļ atsevišķi pasākumi var būt nepieejami, piemēram, sacensības. Noteikti piedāvājiet viņiem šajā laikā citu nodarbošanos.

- Fiziskie vingrinājumi noder visiem bērniem. Kad vadāt bērnu fizikultūras nodarbības, bērnam ar invaliditāti jāpiedalās tajās savu iespēju robežās.
- Daži bērni nespēj piedalīties aktīvās rotaļās. Iesaistiet viņus tādās rotaļās, kurām nepieciešama mazāka fiziskā piepūle, vai izvēlieties rotaļas, kuru laikā var sēdēt. Tad bērni varēs piedalīties kopīgās rotaļās.
- Ja plānojat ar bērniem grupā vai klasē kādu rotaļu, izdomājiet, ka to varētu izmainīt, lai tajā varētu piedalīties visi bērni ar invaliditāti. Piemēram, ievietojiet bumbā zvaniņu, tad akls bērns dzirdēs, ka bumba lido un varēs rotaļāties kopā ar visiem bērniem. Vairums bērniem patīk mūzika, pat ja traucējumi liedz viņiem kustēties mūzikas pavadībā vai dziedāt. Bērni, kuriem ir grūtības mācīties, vienkārši dievina mūziku. Pat bērni ar dzirdes traucējumiem var gūt baudījumu no mūzikas, īpaši no ritmiskas. Tādēļ daudzas nodarbības grupā vai klasē jūs varētu organizēt mūzikas pavadībā.
- Jūs pats varat izdomāt rotaļas, kas palīdzētu bērniem grupā vai klasē saprast tās problēmas, ar kādām sastopas bērni, kuriem ir kāda invaliditāte. Lūk, tikai divi šādu rotaļu piemēri.

Pirmā rotaļa

- Viens bērns (vadītājs) aizspiež ar pirkstiem ausis. Cits pārējiem stāsta kādu smieklīgu stāstu.
- Tad kāds no bērniem kļūst par “skolotāju”. “Skolotājs” katram par šo stāstu uzdod jautājumu.
- Kad “skolotājs” visus jautājumus, ko vēlējies, ir uzdevis, vadītājs var ausis atvērt. Tagad vadītājam visiem jāpastāsta, kādas bija viņa izjūtas, laikā kad nedzirdēja balsis. Lai vadītājs paskaidro, ko viņš spēja saprast no “skolotāja” un pārējo bērnu sejas izteiksmēm un žestiem.
- Visi bērni vada rotaļu pēc kārtas. Tas palīdzēs visiem bērniem izprast grūtības, kādas ir vājdzirdīgam bērnam. Tad tie sapratīs viņa problēmas.
- Spēles uzvarētājs būs tas, kurš pēc mīmikas un žestiem vislabāk sapratīs stāstu.

Otrā rotaļa

- Spēles vadītājam aizsien acis, bet pārējie bērni nostājas tam apkārt.
- Bērni pēc kārtas tuvojas vadītājam. Viņš aptausta katra seju, cenšoties noskaidrot, kurš tas ir. Atminēšanai dota viena minūte. Vadītājs ar aizsietām acīm atmin to, kura seju aptausta. Saskaitiet, cik reizes viņš atminējis pareizi.

- Uzvar tas, kurš atminējis visvairāk.

Par vadītāju pēc kārtas kļūst katrs. Šī spēle palīdzēs visiem bērniem labāk izprast grūtības, ar kādām jāsaskaras vājredzīgam bērnam.

Ikdienas aktivitātes

- Dažiem bērniem ar invaliditāti ir grūtāk nekā citiem apgūt iemaņas, kas nepieciešamas ikdienā. Tādēļ audzinātājam bērnudārzā vai skolotājam skolā būs bērnam šīs nepieciešamās aktivitātes jāmača veikt. Bērniem vajadzīgs laiks, lai vingrinātos bērnudārzā vai skolā mācītajās darbībās. Tad viņam būs vieglāk šīs iemaņas izmantot. Dodiet bērniem laiku, lai patrenētos.
- Māciet bērnus ieverot personisko higiēnu.
- Turklāt, māciet viņiem uzturēt tīrībā bērnudārza grupas vai klases telpu. Dodiet bērniem uzdevumus, piemēram, apliet ziedus, notīrīt palodzi, tāfeli, savākt grāmatas.
- Māciet bērnus ievērot tīrību, kad viņi ēd vai gatavo ēdienu. Izskaidrojiet viņiem, kā tas palīdz slimību profilaksei.
- Izskaidrojiet bērniem, kādas slimības visvairāk sastopamas jūsu dzīves vietā un kādas postošas sekas tās var izraisīt. Māciet viņiem dažādus profilakses veidus.
- Stāstiet bērniem par alkohola un narkotiku lietošanas un smēķēšanas kaitīgumu.
- Mudiniet bērnus uz to, lai viņi paši būtu atbildīgi par savu veselību. Skaidrojiet viņiem, kādos gadījumos nepieciešama neatliekamā medicīniska palīdzība un kādos gadījumos jāvērsas pie ārsta vai kāda cita medicīnas darbinieka. Izskaidrojiet, kādēļ jāpilda ārsta norādījumi.
- Bērniem ar traucējumiem tāpat kā citiem bērniem grupā vai klasē, jāmača drošības noteikumi un tas, kā sniegt pirmo medicīnisko palīdzību.
- Ja iespējams, sagādājiet grupa vai klasē putnus, zivtiņas, kāmīšus. Māciet bērniem tos kopt.
- Māciet bērnus šūt, gatavot un veikt citus mājas darbus.
- Bērnudārzam vai skolai var būt dārzs, kur bērni varētu dēstīt ziedus un dārzeņus.

Stāstiet par cilvēkiem ar invaliditāti

- Pastāstiet bērniem bērnudārzā vai skolēniem skolā par cilvēkiem ar dažādiem invaliditātes veidiem, īpaši par tādiem, ar kuriem viņi varētu saskarties skolā vai savā dzīves vietā. Var uzaicināt uz skolu kādu pieaugušo ar invaliditāti, lai viņš aprunātos ar bērniem.
- Izskaidrojiet bērniem, ka invaliditāte ir slimības, nelaimes gadījumu vai katastrofu sekas. Piemēram, var pastāstīt, ka vidusauss iekaisums (otīts) var būt cēlonis tam, ka cilvēks slikti dzird. Vai, ka cilvēks pēc kritiena vairs nespēj patstāvīgi pārvietoties.

- Lai palīdzētu parastiem bērniem uzņemt savā vidū bērnu ar invaliditāti, pastāstiet viņiem par cilvēkiem ar invaliditāti un par to, ko tie spēj paveikt. Lai pēc jūsu pārrunām bērni uzzīmē zīmējumus. Varbūt mācību stundās jūs lasīsiet stāstus vai dzejoļus, kuros būs aprakstīti cilvēki ar invaliditāti. Lai bērni lasa šos sacerējumus lomās, tad katram no viņiem būs vieglāk iedomāties sevi kā cilvēku ar invaliditāti.
- Māciet bērnus “stāstīt” citiem stāstus un izspēlēt ainiņas bez vārdiem. Lai viņi izmēģina kā pašizteiksmes līdzekļus lietot mīmiku, žestus vai ķermeņa kustības. Tad bērni ar invaliditāti, kas neļauj brīvi sazināties ar apkārtējiem, arī varēs piedalīties šajās nodarbībās, un viņiem būs vieglāk iekļauties kolektīvā.
- Palīdziet bērnam ar invaliditāti atrast draugus. Draudzība viņam palīdzēs komfortablāk justies kolektīvā. Lai bērns parāda, kā viņš lieto savas speciālās palīgierīces, un ļauj tās izmēģināt citiem bērniem. Piemēram, ja bērns pārvietojas ar kruķu palīdzību, lai citi bērni arī izmēģina pastaigāt ar kruķiem.
- Pret bērnu ar invaliditāti nevajag izturēties pārlietu saudzīgi. Tomēr nebūs arī labi, ja ierobežojumu dēļ viņu pilnībā nenovērtēsiet. Viņi vienkārši jāuztver kā bērni ar zināmām problēmām, kuriem jāvelta nedaudz vairāk uzmanības. Paskaidrojiet to savas grupas bērniem, savas klases vai skolas skolēniem.
- Laiku pa laiku jūs tiksieties ar savu skolēnu vecākiem un stāstīsiet viņiem par to, kas notiek bērnudārzā vai skolā. Šādās sapulcēs noteikti pastāstiet par jūsu grupas vai klases bērniem ar traucējumiem. Paskaidrojiet, kādēļ šiem bērniem, tāpat kā visiem pārējiem jāmacās skolā. Ticieties uz sadarbību ar visiem vecākiem, lai bērnam ar invaliditāti atvieglinātu saskarsmi ar klasesbiedriem un mācību procesu.
- Ja drīzumā jūsu grupā vai klasē jāierodas jauniņam ar kādu invaliditātes veidu, sapulciniet vecākus īpaši, lai viņus tam sagatavotu. To nepieciešams veikt pirms bērns ierodas grupā vai klasē.
- Iespējams, ka jūsu skolēnu vecāki nekad nav tikušies ar bērniem, kuriem būtu invaliditāte, un var bažīties, ka bērns ar invaliditāti grupā vai klasē slikti uzvedīsies un būs bīstams citiem bērniem. Vai arī, ka tagad visa pedagogu uzmanība tiks veltīta šim bērnam un pārējie cieš. Šādas bažas ir pilnīgi pamatotas, jo pagaidām bērni ar invaliditāti samērā reti macās vispārīzglītojošās skolās un apmeklē parastos bērnudārzus.

Jums izsmeļoši jāizstāsta vecākiem par jauno skolēnu, par viņa grūtībām, kas saistītas ar viņa invaliditāti, kādēļ viņam noteikti jāapmeklē bērnudārzs vai skola. Turklāt, jums noteikti jāpaskaidro, kā tiks organizēta grupas vai klases dzīve sakarā ar jaunā skolēna parādīšanos, kas viņam palīdzēs, lai citu bērnu nodarbības un mācības varētu turpināties kā parasti.

Ar ko sākt?

Desmit soļi, kā attīstīt iekļaujošo izglītību ikvienā pašvaldībā

1. solis: Darba grupas izveide

Sākotnēji darba grupā būtu jāiesaista cilvēki, kas spēj strādāt kopā un kam ir pozitīva pieeja. Šajā stadijā grupai nav obligāti jābūt reprezentatīvai, tomēr tajā vajadzētu iekļaut dalībniekus no vairākām atbilstošām organizācijām, vismaz cilvēkus no invalīdu organizācijām un attiecīgās pašvaldības un iestādēm.

2. solis: Izstrādāt sākotnējo nostādni

Darba grupai vajadzētu vispirms formulēt atraktīvu un prasībām atbilstošu pagaidu nostādni par iekļaujošās izglītības iespējām bērniem ar invaliditāti. Šīs darbības mērķis ir iesniegt apspriešanai būtiskākos jautājumus neatkarīgi no tā, vai tos būs iespējams atrisināt pašreizējā situācijā. Šajā stadijā attīstības mērķi tiek ievirzīti pareizajā virzienā.

3. solis: Situācijas analīze

Bērnu invalīdu pašreizējā situācija, statuss, dzīves apstākļi un iespējas, esošā politika, programmas un plāni tiek apskatīti saistībā ar jauno politikas nostādni un attīstības mērķiem. Situācijas analīzei var izmantot sekojošus kontroljautājumus:

- Vai ikvienam bērnam ir iespējams saņemt izglītību, balstoties uz pamatprincipu, ka ikviens bērns ir apmācāms ?
- Vai pašvaldībā izstrādātā politika un rīcības plāns bērnu invalīdu tiesību uz izglītību īstenošanai ?
- Vai pašvaldībā tiek īstenoti pasākumi tiesību uz izglītību īstenošanai?
- Vai bērnu invalīdu apmācība ir vērsta uz bērna tālāko daļu sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā, kultūras un politiskajā dzīvē, ņemot vērā konkrēta bērna iespējas?
- Vai bērniem invalīdiem ir iespējams mācīties vispārēja tipa izglītības iestādēs?
- Vai bērniem invalīdiem tiek izstrādātas individuālās izglītības programmas?
- Vai bērniem invalīdiem ir iespējams saņemt nepieciešamos atbalsta pakalpojumus vispārēja tipa izglītības iestādēs?
- Vai tiek respektētas vecāku primārās tiesības par izglītības iestādes izvēli?
- Vai izglītības iestādes ir pieejamas bērniem invalīdiem (ārējā un iekšējā vide)?
- Vai izglītības iestādes personāls un pedagogi ir apmācīti darbam ar bērniem invalīdiem?
- Vai izglītības programmas tiek sagatavotas, ņemot vērā bērna invalīda individuālās vajadzības?
- Vai izstrādājot individuālās izglītības programmas notiek konsultācijas ar bērna invalīda vecākiem un citiem speciālistiem?
- Vai notiek sadarbība starp pedagogiem, ārstniecības personām un sociālajiem darbiniekiem?
- Vai pašvaldību līmenī tiek plānoti un nodrošināti bērnu invalīdu apmācībai nepieciešamie finanšu līdzekļi?
- Vai bērnu invalīdu apmācībā tiek ievērots princips, vispirms nodrošinot izglītību vispārēja tipa izglītības iestādēs (integrētā izglītība)?
- Vai notiek sadarbība starp vispārēja tipa izglītības iestādēm un speciālajām izglītības iestādēm?
- Vai vecākiem tiek sniegta informācija par bērna invalīda izglītības iespējām?
- Vai tiek ievērotas tiesības izvēlēties mācību vidi, kas ir vispiemērotākā bērnam invalīdam?
- Vai izglītības iestāde tiek izvēlēta, ņemot vērā konkrēta bērna invalīda vajadzības un tālākās attīstības iespējas?

- Vai individuālās izglītības programmas tiek izstrādātas, ņemot vērā konkrēta bērna invalīda vajadzības un tālākās attīstības iespējas?
- Vai bērniem invalīdiem tiek nodrošināti atbalsta pakalpojumi?
- Vai atbalsta pakalpojumu plānošanā un īstenošanā tiek ievērots individuālās pieejas princips?
- Vai pakalpojumu plānošanā, sniegšanā, novērtēšanā un kontrolē tiek iesaistīti bērna invalīda vecāki?
- Vai bērna invalīda vecākiem ir iespējams saņemt informāciju par pieejamiem un nepieciešamajiem pakalpojumiem?
- Vai pašvaldību izglītības politika un rīcības plāni ietver tādus atbalstošos pakalpojumus, kā runas terapija un ergoterapija, fiziskās aktivitātes, atbalsts un konsultācijas vecākiem, psihologa pakalpojumi, tehniskie palīg līdzekļi, komunikāciju atbalsts u.c.?
- Vai pašvaldībās ir nodrošināts skolas transports, ieskaitot pavadonusus?
- Vai pašvaldībās ir nodrošināti skolotāju palīgi klasēs?
- Vai izglītības iestādēs tiek nodrošināti bērnu invalīdu personālie asistenti?
- Vai izglītības iestādēs tiek sniegta psiholoģiskais atbalsts?
- Vai izglītības iestādēs ir izveidotas un darbojas speciālistu komandas, lai sniegtu informāciju gan skolotājiem, gan vecākiem?
- Vai vecākiem ir iespējams saņemt konsultācijas pēc iespējas tuvāk viņu dzīves vietai?
- Vai skolotājiem ir iespējams saņemt atbalsta pakalpojumus (piemēram, internetā)?
- Vai vispārējās mācību programmas ir iespējams pielāgot konkrētu bērnu invalīdu vajadzībām?
- Vai eksāmeni (saturs, programmas) ir pielāgoti konkrētu bērnu invalīdu vajadzībām?
- Vai speciālajās izglītības iestādēs ir iespēja īstenot vispārējās izglītības programmas?
- Vai bērniem invalīdiem ir iespēja pāriet no speciālās izglītības iestādes uz vispārējo izglītības iestādi?
- Vai notiek sadarbība starp vispārējās izglītības iestādēm un profesionālās izglītības iestādēm?
- Vai tiek ievērotas nedzirdīgo bērnu tiesības mācīties vispārēja tipa izglītības iestādēs?
- Vai bērniem invalīdiem ir iespējams mācīties augstākās izglītības iestādēs?
- Vai skolotāji ir apmācīti darbam ar bērniem invalīdiem (pēc apmācību kursi, lekcijas)?
- Vai skolotāji sadarbojas konkrēta bērna invalīda problēmu risināšanai savā starpā un ar citiem speciālistiem?
- Vai fiziskās nodarbībās tiek īstenotas alternatīvas nodarbības, spēles bērniem invalīdiem?
- Vai pašvaldībās tiek īstenots princips “nauda seko bērnam invalīdam”?
- Vai pašvaldībās ir izveidota kompleksa izglītības saņemšanas pakalpojuma sistēma?
- Vai izglītības iestādēs ir nepieciešamie mācību metodiskie materiāli?

4. solis: Apziņu paplašinoša pasākuma organizēšana

Apzināta esošā situācija un problēm jautājumi sniedz pamatu dažādu pasākumu organizēšanai ar mērķi, lai pievērstu mediju uzmanību, veicinātu sabiedrības diskusiju un mobilizētu speciālistus un invalīdus, viņu ģimenes locekļus un invalīdu organizācijas.

5. solis: Izveidot vietējo forumu

Vietējā vai konkrētas pašvaldības līmeņa foruma mērķis ir iesaistīt visas atbilstošās iestādes un cilvēkus, un veicināt papildus diskusiju. Turpmākai darbībai ir nepieciešams aizstāt vai papildināt sākotnējo darba grupu ar plašāku koalīciju.

6. solis: Konsultāciju uzsākšana

Jāuzsāk plašs konsultācijas process, nodrošinot visu nepieciešamo sadarbības partneru **pilnu līdzdalību**, jo sevišķi bērnu invalīdu vecāku un viņu organizāciju līdzdalību, lai formulētu tādu pašvaldības invaliditātes politiku, kas spēj reaģēt gan uz bērnu invalīdu vajadzībām, gan uz pašvaldības ekonomisko situāciju. Ieguldījumu var sniegt:

- visas valdības ministrijas visos administratīvajos līmeņos;

- invalīdu organizācijas;
- citas sabiedriskās un pašvaldībā esošās organizācijas;
- vietējo pašvaldību pārstāvji.

7. solis: Pagaidu variants

Jebkura līmeņa politikai ir jāņem vērā gan vēsturiskais konteksts, gan arī attīstības mērķi, kurus izstrādā balstoties uz pašreizējiem starptautiskajiem pieņēmumiem, piemēram, Apvienoto Nāciju Organizācijas Pamatnoteikumiem vienlīdzīgu iespēju radīšanai invalīdiem. Iekļaujošās izglītības politikai ir skaidri jānosaka esošās vajadzības, īstermiņa un ilgtermiņa mērķi. Tai ir jānosaka prioritātes un jānorāda veidi, kādos tās tiks sasniegtas. Ir svarīgi iekļaut darbības un mehānismus, kam ir ilgtermiņa stratēģiskais potenciāls, piemēram, pašvaldības koordinācijas mehānismu izveide un/vai attīstīšana un bērnu invalīdu vecāku pašpalīdzības organizāciju atbalstīšana, kas spēlē aktīvu lomu attiecīgās politikas un programmu attīstībā. Šis atbalsts var izpausties kā resursu piešķiršana un tādas vides izveide, kas sekmē pašvaldības un nevalstisko organizāciju sadarbību.

8. solis: Izveidot regulāras pārraudzības sistēmu

Iekļaujošās izglītības politikai ir jānosaka un jāidentificē nepieciešamie resursi, attiecīgie institucionālie pasākumi un atbildības sadale plāna īstenošanas laikā. Lai visas iesaistītās iestādes un cilvēki uzņemtos atbildību par savu pienākumu veikšanu, jāizveido īpaša darba grupa, sava veida pašvaldības koordinācijas komiteja vai invalīdu un bērnu invalīdu vecāku un viņu organizāciju koalīcija, kas pārraudzīs darba gaitu.

9. solis: Noteikt, kad un cik bieži iekļaujošās izglītības politika tiks pārskatīta

Iekļaujošās izglītības politikai ir jābūt “dzīvai”. Labāk ir pieturēties pie vispārējiem principiem nekā akli sekot “papīriem”. Iekļaujošās izglītības politikai ir jāspēj reaģēt uz vietējo kontekstu un izmaiņām. Tāpēc ir nepieciešams organizēt 5. solī minēto forumu, kas tiksies pēc regulāra intervāla (2-4 gadi). Un visbeidzot

10. solis: Paplašināt invalīdu un bērnu invalīdu vecāku līdzdalību visos dzīves aspektos

Iekļaujošās izglītības politika ir jāīsteno visos līmeņos. Tās mērķis ir iekļaut invaliditātes lietas visos sabiedrības aspektos. Visos gadījumos ir jāveicina invalīdu un bērnu invalīdu līdzdalība pašvaldības politikas, programmu un projektu par ekonomisko un sociālo labklājību veidošanā.

Ieteicams izskatīt arī starptautiskās sadarbības politiku, programmas un projektus ar mērķi veicināt invaliditātes lietu integrāciju un invalīdu un bērnu invalīdu vecāku līdzdalību. Tādā veidā invaliditātes lietas saglabāsies pašvaldības politiskajā degpunktā.

Tāls un ilgs ceļš sākas ar pirmo soli pareizajā virzienā. Invaliditātes lietu integrācija un bērnu invalīdu vecāku līdzdalība attīstības programmās un iekļaujošās izglītības politikā nav tikai viena sektora “darba lauciņš”. Ir nepieciešama sadarbība starp:

- bērnu invalīdu (ņemot vērā konkrētā bērna vecumu) un viņu vecākiem,
- ģimeni vai mājsaimniecību,
- vietējo pašvaldību,
- nevalstiskajām organizācijām, ieskaitot invalīdu un bērnu invalīdu vecāku organizācijas,
- varas iestādēm, piemēram, valdības departamentiem un/vai pašvaldībām utt.,
- uz peļņu orientēto privāto sektoru,
- starpniec-organizācijām, piemēram, dažādiem fondiem.

Kas ir diskriminācija?

Diskriminācija:

1) diskriminācija – aizliegta atšķirīga attieksme, kuras mērķis vai rezultāts ir personas nostādīšana mazāk labvēlīgā situācijā attiecībā pret citu personu, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos, un kuras pamatā ir kāds no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem. Par diskrimināciju

šā likuma izpratnē uzskatāma arī personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt;

2) tieša diskriminācija – diskriminācijas veids, kad attieksme pret personu saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem ir, bija vai var būt mazāk labvēlīga nekā pret citu personu, kas atrodas ar šo personu salīdzināmos apstākļos;

3) netieša diskriminācija – diskriminācijas veids, kad šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse rada vai var radīt nelabvēlīgas sekas personai saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem, izņemot gadījumu, kad šāds noteikums, kritērijs vai prakse ir objektīvi pamatota ar tiesisku mērķi un tā sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi;

4) personas aizskaršana – diskriminācijas veids, kad persona saistībā ar kādu no aizliegtajiem atšķirīgas attieksmes pamatiem ir pakļauta no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kuras mērķis vai rezultāts ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas, degradējošas vai aizskarošas vides radīšana.

Stereotipi

Stereotips ir pārspīlēta saikne starp piederību kādai grupai un noteiktu īpašību esamību, uzskati par kādu personu grupu. Stereotipā tiek absolutizētas dažas objekta īpašības, t.i., sabiedrībā tiek panākta piekrišana par to sociālo nozīmi. Atšķirībā no citiem zināšanu veidiem stereotips ir saistīts nevis ar pašu objektu, bet ar citu cilvēku zināšanām par to.

Aizspriedumi

Aizspriedums ir negatīva attieksme pret kādu grupu, kas balstās uz stereotipizētiem uzskatiem.

Aizspriedums ir īpaša nostādne, gatavība veikt kādu darbību attiecībā uz personu, kas pieder kādai noteiktai cilvēku kategorijai.

Segregācija

Segregācija ir darbība, ar kuru persona (privāta vai juridiska) nodala citas personas sakarā ar vienu no uzskaitītajiem iemesliem bez objektīva un saprātīga attaisnojuma, saskaņā ar piedāvāto diskriminācijas definīciju. Tādējādi voluntāra darbība, nodalot sevi no citām personām sakarā ar vienu no uzskaitītajiem iemesliem nerada segregāciju.

Cilvēks ar invaliditāti

Persona, kurai sakarā ar slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisītiem orgānu sistēmu funkciju traucējumiem ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība. (Likums “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” 4.pants. Invalīda jēdziens.)

Invaliditāte

Invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņemt vai daļēji

ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt. (Likums „Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību”
5. pants. Invaliditātes jēdziens.)

Integratīva darba vērtība un izaicinājums

Pētnieki, kas apskata sociālo atstumtību, pētīja dzīves izmaiņas nelielai daļai jauniešu, kas nav bijuši iesaistīti izglītības, nodarbinātības vai apmācības procesā – vienai no galvenajām marginalizētajām grupām, kam valdība vēlas palīdzēt. Plānā bija paredzēts intervēt šos cilvēkus divas vai trīs reizes 18 mēnešu laikā. Par spīti regulārai saziņai un pētnieku centieniem diemžēl daudzi jaunieši vienkārši „pazuda”.

„Zudušie sakari” Braitons (2002)

Atstumtos jauniešus tai skaitā jauniešus ar invaliditāti ir grūti sasniegt, turklāt jo atstumtība ir izteiktāka, jo šis uzdevums kļūst grūtāks. Nepietiek tikai sazināties ar jauniešiem, ir jāiesaistās un ar viņiem jāstrādā. Problēmu padara sarežģītāku fakts, ka daudzi sociāli atstumtie jaunieši ir aizdomīgi, pat naidīgi noskaņoti pret profesionāļu iesaistīšanos viņu dzīvēs.

Tas ir viens no iemesliem, kādēļ jaunatnes darbam ir tik liela nozīme. Darbinieku, kas strādā ar jauniešiem, un jauniešu organizāciju darba brīvprātības princips, kas sakņojas kopienas ietvaros, nodrošina labākas iespējas izveidot kontaktu ar jauniešiem sabiedrības perifērijā un attiecības, kas balstītas uz uzticēšanos.

Tātad kādi ir ieguvumi, ja darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, izveido šo profesionālo priekšrocību un strādā, pēc iespējas vairāk izmantojot metodes, kas vērstas uz integrēšanu?

- Vispirms jāatzīst, ka jaunieši, kuri ikdienā un ilgtermiņā saskaras ar atstumtību, jaunatnes darbam var dot milzīgas zināšanas un ieskatu situācijā.
- Jauniešus, kas pastāvīgi saskaras ar atstumšanu, bagātinās jaunās iespējas, kas iepriekš nav bijušas pieejamas. Līdz ar iespēju iepazīt un sastapties ar citiem jauniešiem, ikvienam tas būs kā izaicinājums, kas liks lauzt savus aizspriedumus, stereotipus un pieņēmumus.
- Jauniešu apvārsnis paplašināsies, un kontakti kļūs vēl daudzveidīgāki. Viņiem būs iespēja kopīgi saskatīt netaisnīguma modeļus un apzināt savas neskaidrības un rast atbildes uz jautājumiem. Neatkarīgi no atšķirībām, kas sakņojas izcelsmē un pieredzē, šāda saskarsme ļaus atklāt, ka viņiem kā jauniešiem, kurus vieno līdzīgas cerības un vēlmes nākotnē, ir arī kas kopīgs.
- Uzklusot jauniešus no nelabvēlīgas vides un mācoties no viņiem, jaunatnes darbs un tajā iesaistītie cilvēki iegūs dziļāku un plašāku izpratni par to, kas patiešām ir svarīgs. Kad izdodas atstumtos jauniešus sasniegt un iesaistīt, ir arvien vieglāk aptvert plašākas jauniešu grupas; pasākumus un aktivitātes var piemērot, lai tie atbilstu jauniešu patiesajām vajadzībām un interesēm, nevis tam, ko pieaugušie uzskata par visatbilstošāko.
- Par rasismu, seksismu, nabadzību, nevienlīdzību un citiem diskriminācijas un netaisnības veidiem var runāt ne tikai kā par abstraktiem "ismiem", bet gan kā par reāliem spēkiem, kas ietekmē reālus cilvēkus. Ja ir izveidojusies emocionāla saikne, jaunieši var labāk izprast citu cilvēku dzīves realitāti.
- Tādējādi, ja ar to, ko mācāmies, strādājot integratīvi, var dalīties ārpus jaunatnes darba pasaules, no tā iegūs visa sabiedrība kā kopums. Tomēr to īstenot nebūt nav viegli. Strādājot integratīvi, vajadzīgas pārmaiņas, kas vērstas uz organizāciju un uz indivīdu. Dažus jauniešus status quo ir pievilis. Lai to mainītu, cilvēkiem un organizācijām ir jāmaina darbības veids. Jāidentificē savas iespējams nevilšus uzbūvētās barjeras.

Veicot šo darbu, darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, ir vitāli svarīgi zināt sava darba robežas. Dažām jauniešu integrācijas barjerām ir dziļas saknes, tās ir ilgstošas un iesakņojušās sabiedrībā. Darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, pat ar labiem nodomiem un smagu darbu nevar šīs sekas likvidēt vienā elpas vilcienā. Mērķiem jābūt reālistiskiem un sasniedzamiem. Acīmredzami nepietiek tikai ar jauniešu informēšanu, lai likvidētu nabadzību, bezdarbu, narkotiku lietošanu, nepietiekamu izglītību un nolaidību vai citas problēmas, kas saistītas ar jauniešu sociālo atstumtību. Ar jauniešiem var strādāt neformālos apstākļos, paplašinot viņu iespējas, sniedzot jaunu pieredzi, uzstādot jaunus mērķus, noticot jauniešiem un izceļot viņu vispozitīvākās īpašības.

Jauniešiem, kas ikdienā saskaras ar diskrimināciju un atstumtību un cenšas tikt galā ar tai sekojošo pazemojumu un netaisnību, uzmanīgs un uz integrāciju balstīts jaunatnes darbs, kura pamatā ir cieņa vienam pret otru, var būt vissvarīgākais spēka un personīga iedrošinājuma avots.

Jāiedrošina arī profesionāļi – skolotāji, veselības aprūpē strādājošie, policija un uzņēmēji – uztvert jauniešus nopietni, ieklausīties viņos, nemoralizēt, iesaistīties dialogā par viņu dzīvi un pieņemt, ka jaunieši var mums daudz ko dot un iemācīt. Ja vēlaties labāk izprast dažādus jautājumus, kas svarīgi strādājot ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, šajā rokasgrāmatā apkopotas dažādas metodes un uzdevumi.

Sarežģījumi ar terminoloģiju

Darbinieki, kas strādā ar jauniešiem un cenšas to darīt integratīvi, sastopas ar daudziem izaicinājumiem. Viens to tiem ir uzdevums atrast īstos vārdus, runājot ar jauniešiem, kuru integrēšana ir tik būtiska. Atbildot uz kritiku, gadu gaitā vairāki termini ir apšaubīti, daudzus vairs neizmanto, no vairākiem izvairās un daudzi ir mainīti. Daži tādēļ, ka ir pazemojoši, piemēram, „zemāka klase”. Citi termini, piemēram, „nabadzīgs” vai „invalīds” nelieto, jo uzskata, ka tie pauž neiejūtību un ir neatbilstoši.

Lai arī kādu terminu mēs izmantotu, ir jāapzinās, ka:

- vārdi ir spēcīgi un kompleksi, un tie var apvainot, pat tad, ja runātāju vadījuši labi nodomi un nav bijusi vēlēšanās nodarīt pāri vai izrādīt necieņu,
- vārdi ietekmē to, kā mēs domājam un atbildam. Aprakstoši termini, piemēram, „invalīds” vai „slims jauniešis” bieži rada asociācijas, kas nav pierādītas vai tiesiski pamatotas, bet tiklīdz to izmanto, no šīm asociācijām ir grūti atbrīvoties.
- lai gan ir svarīgi izvēlēties pareizos vārdus, pret to nedrīkst izturēties pārāk fanātiski. Pavadot pārāk ilgu laiku uztraucoties par vārdiem, var nepagūt paveikt ko lietderīgu.

Problēma ar valodu ir tā, ka, strādājot ar cilvēkiem, kas ikdienā saskaras ar atstumtību, ir divi spēki, kas cenšas uzspiest savu viedokli. No vienas puses tā ir valdība, politikas veidotāji, vadītāji un analītiķi. Lai runātu ar viņiem, jāidentificē konkrētas jauniešu mērķgrupas. Jāraksturo jaunieši, lai parādītu viņu īpašo ievainojamību, problēmas nozīmīgumu, sarežģījumus situācijas uzlabošanā, piedzīvoto netaisnību un ciešanas. Tas jādara, lai mestu sabiedrībai izaicinājumu, parādot ko jaunieši var mācīties par situācijām, kurās viņi atrodas, kā arī par saviem centieniem un vajadzībām. Šis darbs jāveic, ievērojot caurspīdīguma principu, lai uzlabotu iespējas iegūt finansējumu un resursus, kas nepieciešami patiešām svarīgam darbam - darbam ar jauniešiem. Saskaroties ar jauniešiem, izjūtam spiedienu no otras puses. Cilvēku apzīmogošanas absurds un ar to saistītais risks ir vispārzināms. Zināms, ka jaunieši ir individualitātes, nevis vienota masa. Ir zināms, ka viņi neatsaucas uz zīmogiem, ko uzspiež citi cilvēki. Zināms, ka viņiem ir tiesības tikt cienītiem un cienīt pašiem sevi. Tādēļ, aprakstot jauniešus ar vārdiem, ko viņi paši nebūtu izvēlējušies, rodas diskomforts. Rezultātā, ja mēģina saprasties ar abām grupām, jūtama spriedze.

Saprotot, ka nav ideālas valodas kategorijas, lai aprakstītu sociāli atstumtus jauniešus, darbs jāturpina uzmanīgi, izvairoties no pārāk fiksētu skatījumu izveidošanas. Vajadzētu arī sekot šādiem plašas nozīmes principiem:

- Jāizsakās pēc iespējas precīzāk, taču leksikai nedrīkst ļaut kļūt pārāk tehniskai vai grūti saprotamai. Daudzi cilvēki ar īpašām vajadzībām iebilst pret tādiem vārdiem kā „ciešanas”, „piesaiste pie ratiņkrēsla” daļēji tādēļ, ka šiem vārdiem ir nievājoša un aizbildnieciska pieskaņa, bet arī tādēļ, ka bieži vien tie ir vienkārši neprecīzi. Ratiņkrēslu lietotāji ne vienmēr ir piesaistīti saviem krēsliem, un, ja nav pierādījumu ciešanām, šī vārda lietošana kāda aprakstīšanai parāda lietotāja iedomību un neinformētību.
- Lietojot aprakstošas frāzes, pirmajā vietā jābūt cieņai pret konkrēto cilvēku. To ir vienkārši pārbaudīt. Jāuzdod jautājums „vai es vēlētos, lai šis apzīmējums tiktu attiecināts uz mani? Vai es būtu apmierināts, ja šādi tiktu aprakstīts kāds man tuvs cilvēks?”
- Skaidri jāformulē, ka apraksts attiecas uz jauniešu pašreizējo situāciju, nevis uz viņiem pašiem. Tātad, ja uz kādu attiecinām apzīmējumu „briesmās” vai „no nelabvēlīgas ģimenes”, tas tiek teikts par personas pašreizējiem vai neseniem apstākļiem, kas ietekmē viņu iespējas. Tas nav mūžīgs zīmogs.

Kā sasniegt visus jauniešus.

Šķēršļi un motivācija.

Šķēršļi

Jaunieši cieš no tā, ka viņiem radies divējāds tēls. No vienas puses plašsaziņas līdzekļos un politikā jaunieši bieži raksturoti kā pasīvi cilvēki, pat ar noslieci uz kriminālām darbībām, no otras puses reklāmās un filmās jaunieši tiek tēloti kā aktīvi, spēcīgi, laimīgi un stipri cilvēki. Patiesībā ir ļoti maz jauniešu, kas var identificēties ar kādu no šīm grupām. Daudzi jaunieši, kam ir mazāk iespēju, no dažādām pusēm izjūt spiedienu un sastopas ar dažādiem sarežģījumiem. Vienkārši izdzīvošana dotajos apstākļos prasa daudz laika un enerģijas, tādējādi ļoti maz laika atliek, lai iesaistītos jauniešu aktivitātes pat tad, ja viņiem tās varētu patikt. Tā ir barjera, kas jāpārvar darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, lai sasniegtu *visus* jauniešus. Darbinieku, kas strādā ar jauniešiem, pienākums ir piedāvāt visiem jauniešiem iespēju pievienoties un ļaut pašiem izdarīt izvēli. Labākajā gadījumā darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, var uzstādīt sev par mērķi sasniegt kādu nepārstāvētu mērķgrupu. Vispirms ir svarīgi saprast, kādas ir tās barjeras (arī neapzinātas), kas neļauj darbam ar jaunatni būt integratīvam. Ideālistiskam darbiniekam, kas strādā ar jaunatni, varētu būt grūti saprast, kādēļ jaunieši nevēlas piedalīties jautrās aktivitātēs kopā ar citiem saviem vienaudžiem. Taču daudziem jauniešiem galvenā prioritāte vienmēr būs savu pamatvajadzību apmierināšana un līdz ar to arī dažādu dzīves šķēršļu pārvarēšana. Darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, šīs vajadzības ir jāņem vērā.

Tādēļ uz mirkli jāapstājas un jāpadomā, kas varētu neļaut jauniešiem iesaistīties viņiem paredzētās aktivitātēs.

Personīgi šķēršļi	Praktiski šķēršļi
<ul style="list-style-type: none"> - pašnovērtējuma, pašpārliecības trūkums, - iedrošinājuma trūkums, - negatīva attieksme pret aizbildnieciskumu, - bailes tikt diskriminētam, - nesaistošas aktivitātes.	<ul style="list-style-type: none"> - informācijas trūkums, - tās netiek atzītas - grupas spiediens pret iesaistīšanos, - laika un enerģijas trūkums, - naudas trūkums, - mobilitātes problēmas.

Šī tabula nav pabeigta un ne visi iemesli var būt attiecināmi uz katru mērķgrupu, taču šeit apvienotas dažas idejas, kādēļ konkrētas grupas nevēlas tikt iesaistītas jauniešiem paredzētās aktivitātēs. Jaunieši var arī izmantot dažādus aizbildinājumus, lai slēptu patieso iemeslu. Piemēram, daži jaunieši, kuru partneri neļauj iesaistīties, apgalvo, ka aktivitātes ir muļķīgas. Daudzas barjeras var identificēt vienkārši, iepriekš apdomājot, kas ir konkrētā mērķgrupa. Jauniešiem ar īpašām vajadzībām būs īpaši sarežģījumi, kas traucēs piedalīties aktivitātēs, piemēram, fiziska vides nepieejamība.

Jaunieši nestāv malā, ja tam nav kāda īpaša iemesla. Viens no veidiem, kā noskaidrot neiesaistīšanās iemeslu, ir jautāt pašiem jauniešiem.

Motivācija

Sanāksme bija sagatavota. Didzis bija izplatījis skrejlapas par sanākumi visās iespējamās pilsētas vietās, runājis ar cilvēkiem, motivējis draugus ierasties uz šo vakaru, viņu pat intervēja vietējais radio. Sanākumam bija jābūtu astoņos, bet Didzis ieradās jau septiņos, salika krēslus, pagatavoja kafiju un pārlasīja piezīmes. Pēteris ieradās pusastoņos, līdzīgi paņēmis desmit kūkas. Viņš salēja pirmās desmit kafijas tases un sagrieza vienu kūku šķēlēs, tikmēr Didzis no džemperā nolāsīja neredzamas pūkas. Astoņos vēl neviens nebija ieradies. Didzis atvēra durvis un ziņkārīgi palūkojās tukšajās ielās. Viņš ienāca atpakaļ, izdzēra tasi kafijas un, uzsmaidot Pēterim, apēda dažas kūkas. Pagāja piecpadsmit minūtes, pusstunda. Pirmais kafijas termoss bija tukšs un vēl joprojām neviens nebija ieradies. Deviņi. Pēteris sāka novākt krēslus un apsēdās blakus Didzim uz galda. Didzis uz viņu priecīgi paskatījās un sacīja: „Vismaz nu mēs jau esam divi.”

Jauniešu motivēšana var būt grūts un dažreiz pat frustrējošs uzdevums. Taču ar nelielu sagatavošanos un pareizu attieksmi jauniešus ir iespējams iesaistīt. Laba rezultāta sasniegšanai nenovērtējama nozīme ir jūsu paša enerģijai un entuziasmam. Pozitīvisma saglabāšana un spēja secināt: „Vismaz nu mēs jau esam divi,” ir viens no galvenajiem motivācijas faktoriem. Ja jums pašam ir motivācija, jūs varat motivēt arī citus. Jauniešu motivēšana šeit aprakstīta kā cīņa par jauniešu „ESEP spēkiem”: enerģiju, sajūsmu, entuziasmu un pūlēm. Šos ESEP spēkus jaunieši ieguldīs tikai apmaiņā pret savu vajadzību papildīšanu. Darbinieki, kas strādā ar jauniešiem var piedāvāt dažādas lietas, kas paredzētas šo vajadzību apmierināšanai.

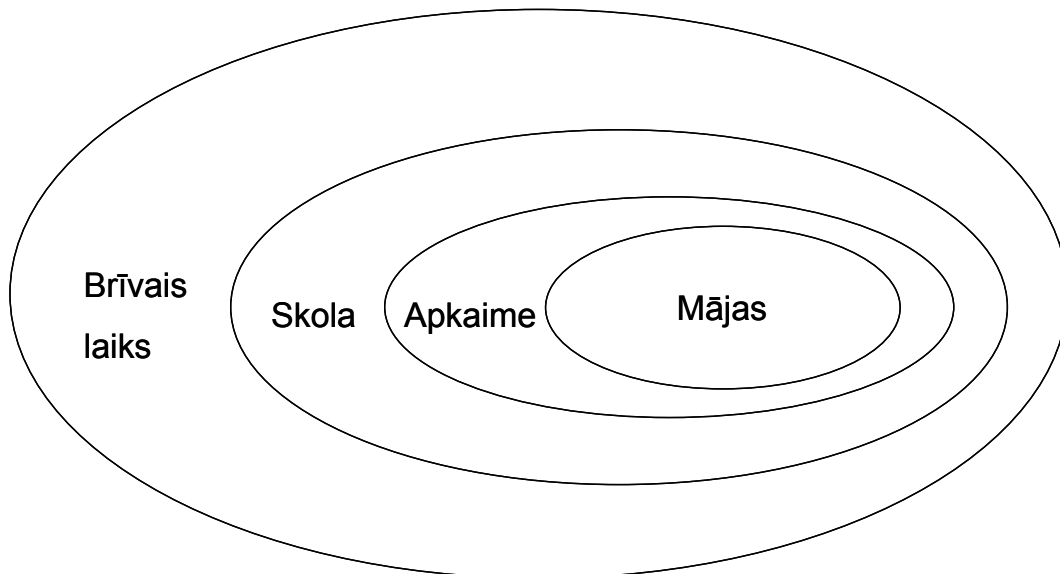
- *Sociāli ieguvumi:* jauniešiem vajadzīga jautrība, sociālais statuss, atzīšana un piederība grupai.
- *Pragmātiski ieguvumi:* jaunieši vēlas redzēt sava darba jēgu, tā var būt piekļuve sporta zālei laikā, jaunas prasmes, ko ierakstīt CV, vai projekta ietvaros paredzētie ārzemju braucieni.
- *Psiholoģiski ieguvumi:* jaunieši nepārtraukti meklē paši sevi, un viņiem jāatrod savs dzīves ceļš. Lai varētu saskatīt savu vērtību, jauniešiem jāciena pašiem sevi.
- *Materiāli ieguvumi:* jauniešus dažkārt var ieinteresēt nelieli materiāli ieguvumi, piemēram, T-krekls, bezmaksas dzēriens vai kāda neliela dāvana. To nevajadzētu uztvert kā kukuļdošanu, taču tas varētu būt viens no veidiem, kā jauniešus iesaistīt jau no paša sākuma, jo, aktīvi piedaloties, viņi, cerams, saskatīs arī citus ieguvumus.

Aktīvi iesaistot jauniešus, viņiem būs iespēja padziļināt savas intereses, kā arī iegūt un uzlabot jau esošās prasmes. Ļaujot izlemt, ko jaunieši vēlas darīt un kādā veidā to sasniegt, jaunieši jutīsies piederīgi aktivitātei, un ieguvumu no tās būs daudz vairāk. Darbinieka, kas strādā ar jauniešiem, uzdevums ir piedāvāt aktivitātes ietvaru, motivēt, atbalstīt un, ja nepieciešams, dot padomu un neiejaukties, kad jaunieši tiek ar visu galā pašu spēkiem.

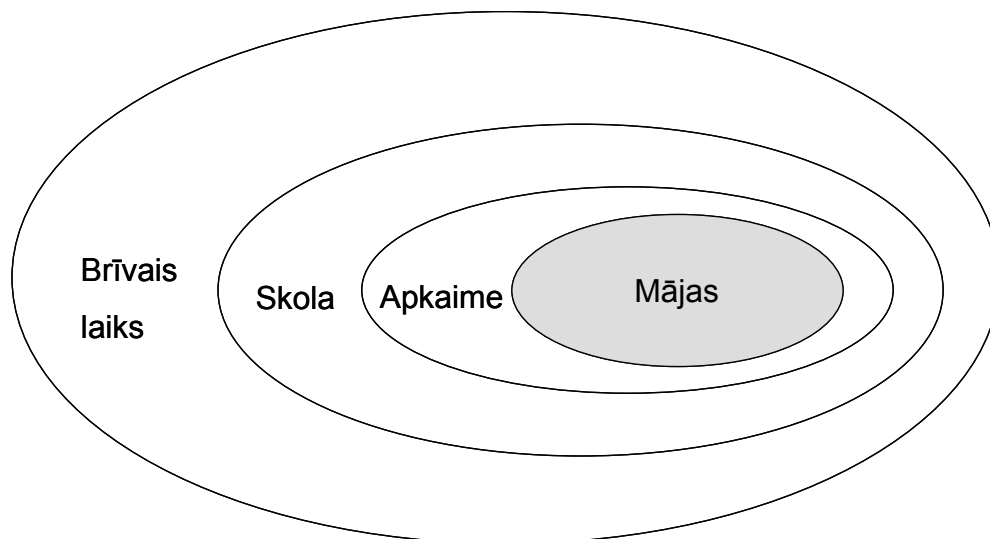
Panākumi bieži vien ir atkarīgi no atbildības un piederības sajūtas.

Jaunieši un viņu vide

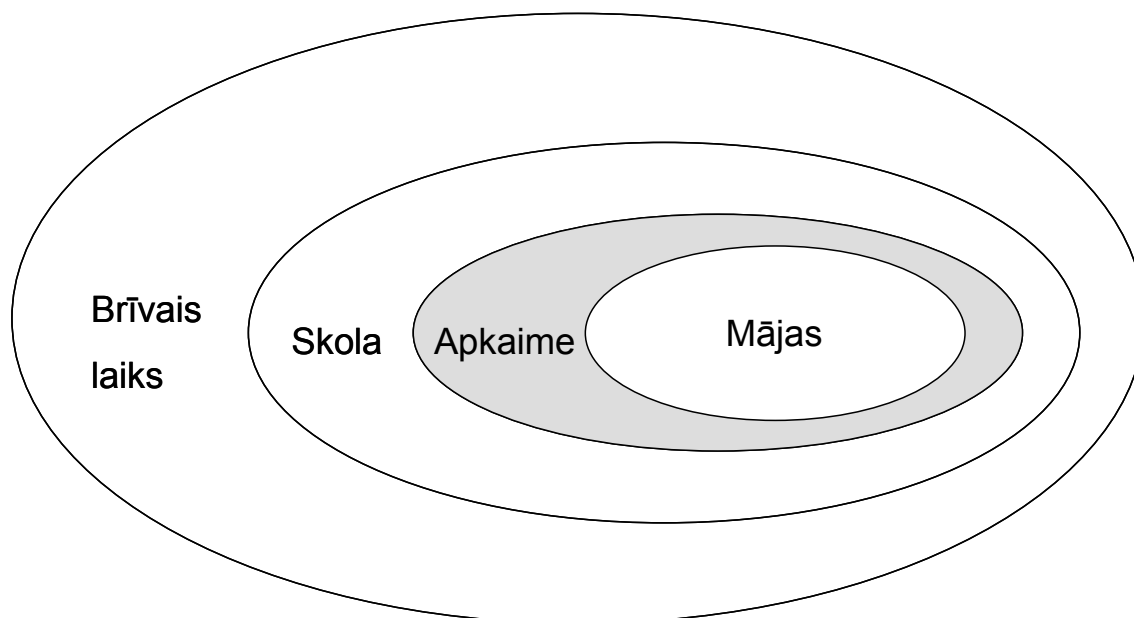
Jaunieši nedzīvo uz vientuļas salas. Viņi ir sociālas struktūras daļa, kas sastāv no dažādiem cilvēkiem (vecākiem, skolotājiem, draugiem, darba devējiem utt.), kuru liktās cerības uz jauniešiem atšķiras, atšķiras arī viņu sazināšanās veids. Lai gan galvenā darbinieku, kas strādā ar jauniešiem, prioritāte ir jaunieši, būtu neiespējami ignorēt to cilvēku ietekmi, kas atrodas ap viņiem. Hans Paulidess (1997) dala jauniešu pasauli četrās daļās:

Visās četrās daļās jaunieši kontaktējas ar citiem cilvēkiem: draugiem, vecākiem, kolēģiem, studiju biedriem, kaimiņiem, veikalniekiem, policistiem, skolotājiem utt. Visi šie cilvēki ar jauniešiem kontaktējas un ietekmē viņu uzvedību. Tādēļ, veidojot aktivitātes ar jauniešu dalību, darbiniekam, kas strādā ar jauniešiem, ir ļoti svarīgi iegūt šo cilvēku atbalstu. Viņi ir arī ļoti vērtīgs informācijas avots jauniešu un viņu pasaules iepazīšanai. Ir svarīgi apstāties un brītiņu apdomāt, kā vislabāk iegūt šo cilvēku atbalstu. Darbiniekam, kas strādā ar jauniešiem, nav viegli iegūt pozīciju šajā attiecību tīklā. Darbiniekiem jābūt ļoti tiešiem un godīgiem pret jauniešiem, runājot par pozīcijām, kuras viņi ieņem, neieņems vai nevar ieņemt. Runājot vai sadarbojoties ar jaunieša dzīvē iesaistītiem cilvēkiem, viņiem jāzina, kas jums padomā. Tas ļoti palīdzēs, veidojot uzticēšanos starp darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, un pašiem jauniešiem, kā arī viņu vidi. Šim savstarpējas uzticēšanās elementam jābūt par pamatu visam pārējam darbam. Pēc Paulidesa domām šīm četrām jauniešu vidēm vairāku iemeslu dēļ var piekļūt dažādos veidos.

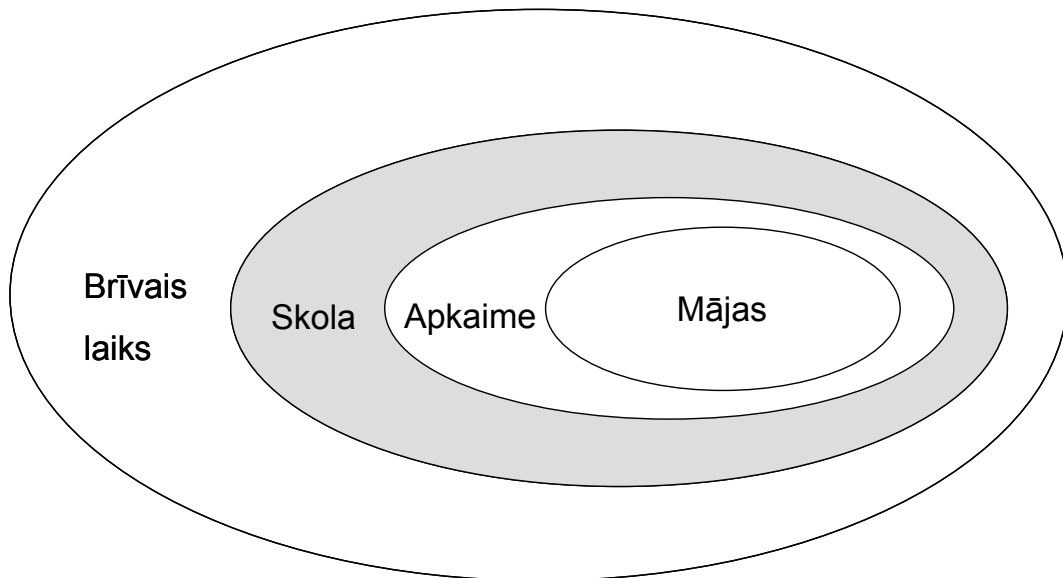

Pirmo daļu veido cilvēki, kas ir tiešā jaunieša tuvumā - viņa ģimene. Ir ļoti svarīgi izveidot labu saikni ar šo grupu, tā kā jaunieša līdzdalība viņiem paredzētajās aktivitātēs var būt atkarīga no tā, vai ģimene šo darbu novērtēs. Lai piekļūtu vecākiem, var organizēt atvērto durvju dienas, mājas vizītes vai konsultāciju stundas. Ņemiet vērā, ka dažreiz nepieciešama neatlaidība, jo var rasties dažādas saziņas barjeras, piemēram, laika trūkums, nelāga situācija mājās vai neuzticēšanās oficiālām iestādēm, kas varētu palīdzēt konkrētās situācijās. Situācijai var pietikt arī no citas puses, tiekoties ar ģimeni citviet, piemēram, kopienas centros, runājot ar cilvēkiem uz ielas un esot blakus. Vecākiem ir svarīgi jūs pazīt un saprast, ko jūs darāt, lai veidotu attiecības, kas balstītas uz uzticēšanos.

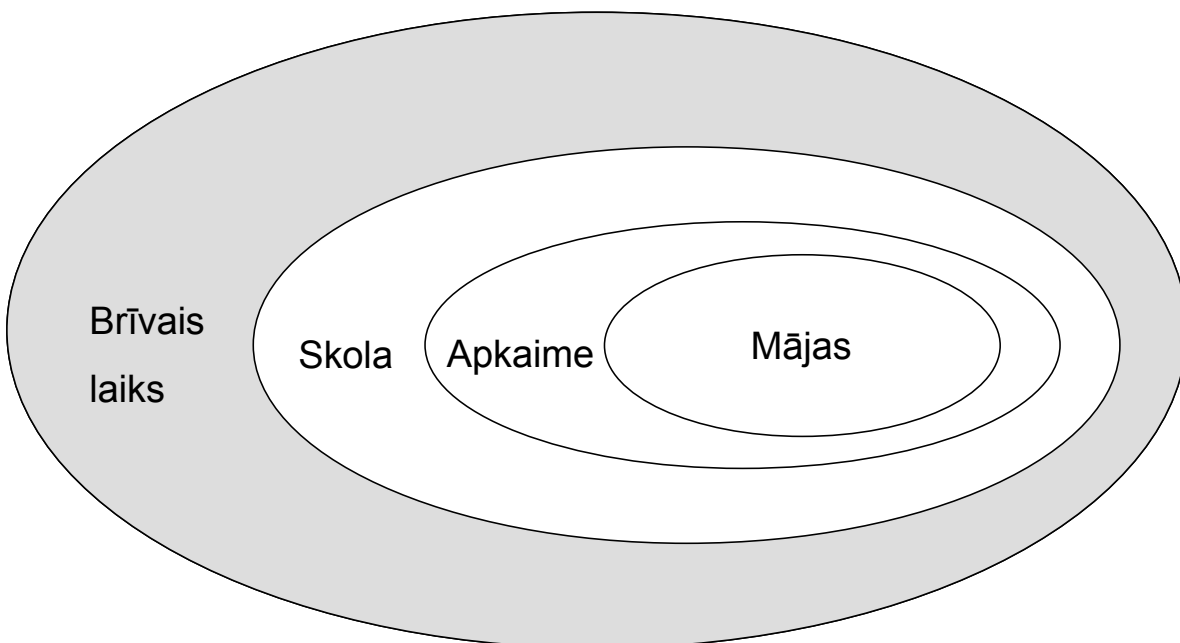

Jaunatnes darbā lielu lomu spēlē saiknes veidošana ar apkaimes jauniešiem. Ja attiecības ir labas, viņi būs labvēlīgāk noskaņoti gadījumos, kad nepieciešama viņu palīdzība, jaunieši arī paši vērsīsies pēc palīdzības, ja tas būs vajadzīgs. Lai aktivitātēm būtu pozitīvs tēls, jauniešu atbalsts ir vitāli svarīgs. Lai strādātu pie sabiedriskajām attiecībām un uzlabotu tās, iesaistiet vietējo radio, televīziju un avīzes. Jo vairāk cilvēku, ne tikai jaunieši, būs lietas kursā par šāda veida aktivitātēm un jutīsies tām piederīgi, jo labāks būs gala rezultāts.

Vēl viens cilvēku loks tiešā mērķgrupas apkārtnē ir jauniešu līdzinieki – draugi un paziņas. Viņiem ir svarīga loma, tā kā viņu spriedums par jaunatnes darbu var noteikt draugu skatījumu uz konkrētajām aktivitātēm. Ja izdodas izplatīt ziņu, ka piedāvātās aktivitātes ir jautras, vienlaikus dodot iespēju iemācīties arī ko interesantu, jauniešus būs arvien vieglāk iesaistīt šāda veida aktivitātēs. Veidojot šo aktivitāšu tēlu, liela loma ir arī vietējiem plašsaziņas līdzekļiem, tādēļ tie jāizmanto.

Uzsākot darbu pie neformālās izglītības programmām, vajadzētu apsvērt arī sadarbības iespējas ar skolotājiem un pat darba devējiem. Viens no potenciāliem ieguvumiem ir iespēja izmantot skolas aprīkojumu un telpas. No otras puses jauniešiem var nebūt tik pozitīva attieksme pret skolu, un viņi tur var nevēlēties pavadīt vairāk laika nekā nepieciešams, tādēļ pirms darba sākšanas uzmanīgi jāsaprotas un jāapsver idejas.

Ceturtais sektors ir brīvais laiks. Jaunatnes darbs var notikt šajā sfērā. Saiknes veidošana ar citiem cilvēkiem, organizējot brīvā laika pavadīšanas iespējas, var būt ļoti noderīga, ļaujot notikt apmaiņai ar idejām, pieredzi un resursiem, kas nepieciešami, strādājot ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju.

Svarīgi paturēt prātā faktu, ka labas savstarpējas attiecības nav iespējams izveidot vienreiz sastopoties ar visām četrām jaunieša dzīves vidēm, jāiegulda daudz laika, pūļu un resursu. Lai izveidotu jaunu uzticēšanās loku un kopīgi virzītos uz vienotu vai līdzīgu mērķi, jāizmanto visas pieejamās iespējas. Tas ir nākotnes sadarbības pamatā.

Neformālā izglītība kā līdzeklis vispārējai integrācijai

Cilvēki nekad nepārstāj mācīties un attīstīties. Mēs visi dažādos dzīves brīžos un sfērās mācāmies dažādas lietas. Mēs daudz iemācāmies skolas laikā, taču nedrīkst aizmirst mācīšanās iespējas ārpus akadēmiskās izglītības vides. Jebkura mācīšanās veicina cilvēku personīgo izaugsmi un izpratni par apkārtējo vidi, kas savukārt ļauj pilnībā iesaistīties sabiedriskajā dzīvē.

Formālā izglītības sistēmas (skolas, universitātes, profesionālās apmācības) mērķis ir jauniešiem nodrošināt pamatzināšanas, ko izmantot viņu sociālajai integrācijai sabiedrībā. Diemžēl bieži formālās izglītības sistēmai daudzu iemeslu dēļ neizdodas nodrošināt mācīšanās iespējas visiem jauniešiem. Tādēļ jābūt pieejamiem citiem personīgās attīstības avotiem. Neformālā izglītība var būt viens no tiem, īpaši jauniešiem, kam ir mazāk iespēju. Šajā nodaļā tiks pētīti dažādi mācīšanās veidi, tie tiks salīdzināti un apsvērts, kādēļ un kā neformālā izglītība mērķgrupai varētu būt kā „otrā iespēja”.

Neformālā izglītība un profesionālā apmācība attiecībā pret formālu izglītību un profesionālo apmācību

Eiropā lielākā daļa cilvēku ir gājuši skolās. Šī formālā skolas izglītība parasti balstās uz „vertikālām” attiecībām starp skolēnu/ studentu un skolotāju - zināšanu glabātāju (skolotāju) un saņēmēju (cilvēku, kas mācās). Skolotājs parasti zināšanas nodod kursu un mācību programmu veidā. Beigās iegūtās zināšanas apliecina rakstisks dokuments, ko cilvēki, kas mācās, iegūst saskaņā ar oficiāliem kritērijiem. Šie sertifikāti un diplomi parasti nepieciešami, lai atvērtu durvis uz darba tirgu un sabiedrību. Akadēmisko zināšanu diplomi parasti attiecas uz teorētiskām zināšanām.

Profesionālās apmācības papildu vispārējām zināšanām dod praktiskākas iemaņas. Tās nodrošina praktisku kvalifikāciju, ko izmantot darba tirgū. Parasti prakse ir daļā no profesionālās apmācības. Praktikanti mācās amatu iesācēja līmenī reālā darba vidē, viņus atbalsta mentori. Mācību procesa beigās viņi saņem arī sertifikātu. Profesionālās apmācības bieži ir īsākas nekā formālās studijas un mērķētas uz ātru darba prasmju apguvi. Attiecības starp skolotāju un cilvēku, kas mācās, vēl joprojām paliek vertikālas, skolotājam nododot prasmes skolēnam.

Neformālo izglītību gluži pretēji var raksturot kā „mācīšanos darot”. Mācīšanās metodes balstītas uz cilvēku, kas mācās, savstarpēju mijiedarbību un konkrētām pieredzētām situācijām. Parasti nav ne skolotāju, ne lektoru, kas nodod zināšanas ex-cathedra, bet cilvēki, kas mācās, un vadītāji kopīgi iegūst zināšanas un prasmes horizontālās attiecībās. Skolotājs vai vadītājs var būt vairāk vai mazāk aktīvs, veidojot mācīšanās pieredzi, no kuras ieguvums būtu cilvēkam, kas mācās. Tādā veidā norisinās arī jaunatnes darbs. Jauniešu ieguvumus no neformālās izglītības iespējams maksimizēt, izmantojot dažādas metodes, piemēram, līdzinieku izglītību, projektu darbu utt. Cilvēki, kas mācās, ir mācību procesa centrā un darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, viņus atbalsta. Diemžēl pašlaik nav daudz iespēju iegūt sertifikātus, kas apliecina cilvēka, kas mācās, neformālās izglītības ceļā iegūto kompetenci.

Dažreiz nav īstas skaidrības par to, kāda atšķirība starp neformālo mācīšanos un pašmācību. Pašmācību uzskatām par spontānu darbību, kas norisinās ik dienas, turpretī neformālo mācīšanos plāno vadītājs, apmācības organizators vai darbinieks, kas strādā ar jauniešiem, un viņa uzdevumos ietilpst arī atbalsta nodrošināšana visa mācību procesa laikā.

	Formālā izglītība: akadēmiskās studijas	Formālā izglītība: profesionālā apmācība	Neformālā izglītība
Izmantotās mācīšanas metodes	Kursi, kuros apmācība balstās uz „vertikālām” attiecībām starp zināšanu glabātāju un cilvēkiem, kas mācās.	Vertikālas attiecības tāpat kā akadēmiskās studijās. Lekciju kursi var notikt pārmaiņus ar praktisko darbu. Praktiskā darba laikā var izmantot pārraudzību.	Interaktīvas attiecības starp cilvēkiem, kas mācās, un viņu vidi; „mācīšanās, darot”. Bieži izmanto līdzinieku izglītību un pārraudzību
Saturs	Parasti vispārējs. To	Vērsts uz darba	To izvēlas cilvēks, kas

	nosaka izglītības iestādes.	prasmju iegūšanu. To nosaka izglītības iestādes.	mācās. Saturs nav noteikts, svarīga tikai konkrēta pieredzes gūšana.
Sertificēšana	Izglītības apliecinājošu dokumentu parasti iegūst mācību beigās, atkarīga no zināšanu novērtējuma. Notiek saskaņā ar izglītības iestāžu noteikumiem kritērijiem.	Izglītības apliecinājošu dokumentu parasti iegūst apmācības beigās, atkarīga no zināšanu un prasmju novērtējuma. Notiek saskaņā ar izglītības iestāžu noteikumiem kritērijiem.	Nevar iegūt izglītību apliecinājošu dokumentu, tomēr neformālo izglītību ņem vērā universitātes studijās (piem., Somijā).
Ilgums	Parasti vecumā no 6 līdz 18 gadiem pamata un vidējā izglītība, pēc 18 gadiem studijas, kas var ilgt pat 10 gadus (universitāte)	Parasti īss laiks. Dažās valstīs no 14 gadu vecuma var būt pat 4 gadu ilgs mācību periods vidējās izglītības ieguves laikā, divi vai trīs gadi pēc universitātes.	Mūžizglītība
Stiprās puses	Izglītība obligāta visiem (parasti līdz 16 gadu vecumam), lai nodrošinātu pamatzināšanu iegūvi. Parasti valsts sektorā gandrīz bezmaksas. Sertificēšana parasti notiek, izmantojot akadēmiskās izglītības diplomus.	Koncentrētas un lietderīgas darba prasmes, kas tieši izmantojamas darba tirgū. Sertificēšana parasti notiek, izmantojot profesionālās apmācības diplomus.	Pieejama visas dzīves laikā. „Otrā iespēja” jauniešiem, kam ir mazāk iespēju.
Vājās puses	Akadēmiskās zināšanas var būt vispārīgas, tādēļ nepieciešamas turpmāka izglītošanās vai apmācības. Nav piemērota visiem. Netiek atzīta visā Eiropā (grūti pārnest diplomu vērtību, pielīdzinot ārvalstu izglītības sistēmai).	To bieži neizvēlas paši jaunieši, tā ir uzspiesta mācību laikā. Darba tirgus vajadzības var mainīties, padarot kvalifikāciju nevērtīgu. Netiek atzīta visā Eiropā (grūti pārnest kvalifikācijas vērtību, pielīdzinot ārvalstu izglītības sistēmai).	Formāli netiek atzīta.

Darbs ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju

Lai gan formālās izglītības iestādes Eiropā jau no 20. gs. otrās puses skolās cenšas uzlabot līdzsvaru starp teoriju un praksi, iepriekš apskatītās atšķirības vēl joprojām ir ļoti jūtamas. Ir veikts zināms darbs, lai mācīšanas veidus pielāgotu cilvēku, kas mācās, vajadzībām un tam, ko viņi sagaida, kā Filipa Merjē konceptā par „diferencētām mācīšanas pieejām”. Līdz ar to daudzi jaunieši pamet formālās izglītības sistēmu, nebeidzot mācības un neiegūstot kvalifikāciju.

Jauniešiem, kas agri pametuši skolu, vai, kas atrodas riskantā situācijā, var daudz dot neformālā izglītība, kalpojot par otro iespēju, kam ir liela ietekme turpmākajā dzīvē. Pieeja, ko izmanto izglītības nodrošināšanai, rūpīgi jāapsver, jāsaprot un jārealizē, iesaistot pašus jauniešus. Turklāt tai jābūt saskaņotai ar jauniešu dzīvi, ņemot vērā viņu pieredzi, tādējādi rezultātiem būtu jāveicina turpmāka jauniešu sociālā integrācija.

Neformālās izglītības ietvaros jāiedrošina jauniešus, kam ir mazāk iespēju, soli pa solim veidot savas aktivitātes, kur jaunieši ir izglītības aktivitāšu centrā, jūtas iesaistīti, viņiem ir personīgās intereses, spēcīga motivācija, dodot iespēju iegūst pašpaļāvību un attīstīt savas spējas un prasmes. Tomēr neformālā izglītība darbojas tikai tad, ja tā pareizi īstenota un pārraudzīta. Tas nenotiek vienā mirklī, ir nepieciešams laiks, lai pielāgojoties viens otru iepazītu un izveidotu uz uzticēšanos balstītas attiecības. Varētu būt ļoti noderīgi iepazīt cilvēkus, kas jau iepazīnuši jauniešus un strādājuši ar viņiem.

Vēl viens interesants neformālās izglītības aspekts ir tas, ka ieguvēju skaits var būt daudz lielāks, jo pieredzējušākie jaunieši var motivēt un atbalstīt savus draugus horizontāla virziena attiecībās. To sauc arī par līdzinieku izglītību, kur jaunieši dalās savā pieredzē un sniedz atbalstu jauniešiem, kas atrodas līdzīgās situācijās.

Neformāla izglītība var būt kā instruments vispārējai integrācijai, īpaši to cilvēku iesaistīšanai, kas nav spējuši izmantot formālās izglītības priekšrocības. Taču darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, un sociāliem darbiniekiem jāapzinās, ka viņu darbībai jābūt vērstai uz to, lai iekļautos kopējā ceļā, un tā nedrīkst būt pašmērķīga. Šajā posmā jābūt nodrošinātām cilvēka pamatvajadzībām. Ir grūti sākt strādāt ar jauniešu personīgo attīstību, ja viņiem tai pat laikā nav jumta virs galvas, vai nav ko ēst.

Pielāgojiet darba veidu savai mērķgrupai, izmantojot pakāpenisku pieeju, un katrā solī plānojiet konkrētus un pozitīvus rezultātus (pat ļoti mazus), lai uzturētu motivāciju. Sajūta, ka ir kaut kas sasniegts, stimulē arī pašapziņu un rada pašcieņu.

Izmantojot visas šīs iespējas un iejaucoties pareizajā jaunieša ceļa posmā, neformālā izglītība būs spēcīgs izglītības instruments jaunieša personīgai attīstībai. Šī alternatīvā izglītība var būt reāla otrā iespēja jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, lai atrastu ceļu atpakaļ sabiedrībā.

Ētoss

Strādājot ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, darbinieki, kas strādā ar jauniešiem apzināti vai neapzināti ievēro noteiktas morāles vadlīnijas, tā saucamo ētosu. Jaunatnes darbā ir svarīgi apzināti ievērot ētosu. Šajā nodaļā nav aprakstīts, kuras morālās vadlīnija ir labākas vai sliktākas, tā kā ētosa jēdzienu droši vien ir tik daudz, cik organizāciju, kas strādā šajā izglītības jomā. Tomēr darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, ar saviem kolēģiem, partneriem, darba devējiem būtu jāvadās pēc vienāda ētosa. Ja darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, un citiem šajā darbā iesaistītajiem ir pretrunīgas morālās vadlīnijas, kopīgs darbs var nebūt iespējams.

Par ētosu var runāt divās jomās: ar filozofiju saistīts ētoss un ētoss, kas saistīts ar darbu ar mērķgrupu.

Ar filozofiju saistīts ētoss

Saskaņā ar Beņino Kaseres vārdiem kopienā un jaunatnes darbā parādās divas tendences (kopienas darbs ir vērst uz to, lai cilvēkiem dotu iespēju iekļauties sabiedrībā).

Pirmā pieeja paredz, ka kopiena un darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, ir tie, kam sava mērķauditorija pēc iespējas aktīvāk jāiesaista sabiedrībā. Šie cilvēki negrasās mainīt sabiedrību, bet tā vietā veicina adaptāciju tai. Kopiena un darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, spēlē nozīmīgu lomu sociālās kārtības veidošanā.

Otrs kopienas un jaunatnes darba jēdziens paredz to kā instrumentu sabiedrības mainīšanai. Tas sakņojas cilvēku spējā savstarpēji mijiedarboties ar apkārtējo vidi un to pārveidot. Kopienas darbinieku darbības ir ar mērķi ilgtermiņā mainīt cilvēku uzskatus un tādējādi spēju līdzdarboties sabiedrībā un to uzlabot. Izmatojot šo pieeju, kopiena un darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, necenšas integrēt cilvēkus sabiedrībā, tā vietā darbības ir vērstas uz to, lai mainītu pašu sabiedrību.

Morāla pieeja, protams, ietekmē veidu, kā strādājat ar jauniešiem.

Ētoss, kas saistīts ar darbu ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju

Darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem jāapzinās ētoss, uz ko balstās viņu nodrošinātā izglītība.

Viņiem var būt liela loma, piemēram, sniedzot atbalstu jauniešiem, ar ko viņi strādā, un kalpojot par mentoriem. Šim atbalstam jābūt precīzam, un tas nedrīkst radīt atkarību, jo tādējādi tiek radīti šķēršļi jaunieša iedrošināšanai un personīgai neatkarībai. Līdzko palīdzēts iegūt neatkarību, darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, jāprot paiet malā. Darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, var nodrošināt dažādas iespējas, kas varētu iedvesmot un veicināt jauniešu iedrošināšanu un aktīvu līdzdalību sabiedrībā.

Daži jautājumi, ko uzdot sev

- **Manas vērtības.** Kāda ir mana sabiedrības uztvere? Vai jaunatnes darbs atbilst manām vērtībām?
- **Mana motivācija, strādājot ar mērķgrupu.** Vai vēlos integrēt jauniešus sabiedrībā? Vai vēlos radīt iespējas jauniešu līdzdalībai diskusijai publiskā telpā?
- **Mana kā darbinieka, kas strādā ar jauniešiem, loma.** Vai mana motivācija un darbības atbilst darba devēja politikai un jauniešu interesēm? Vai man ir ietekme uz jauniešiem, ar kuriem tieši nestrādāju? Kā es ar to tieku galā?
- **Kā savai mērķgrupai neradīt atkarību no savas palīdzības?** Vai spēju ierobežot savu iesaistīšanos jauniešu dzīvē? Vai mana nodošanās darbam ir pārāk emocionāla? Vai mans kontaktu tīkls ir pietiekams?

Viens no svarīgākajiem darbiem, strādājot ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, ir panākt, lai darbinieks kļūtu „nevajadzīgs”, kad jaunieši iegūst patstāvību un ir pietiekami sociāli integrēti, līdz ar to darbinieka, kas strādā ar jauniešiem, palīdzība vairs nav vajadzīga.

Pakāpeniska pieeja

Ir dažādi veidi, kā strādāt ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju. No vienas puses var mudināt jauniešus sasniegt nelielus mērķus, no otras puses jaunieša mērķis var būt kādas lielākas izmaiņas ilgtermiņā. Otrajā gadījumā svarīgi uzzināt jaunieša dzīves stāstu. Darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, jāzina mehānismi, kas likuši jauniešiem kļūt sociāli atstumtiem, viņiem jāizprot jauniešu tagadne un jāpalīdz izveidot labāka nākotne. Šajā posmā darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, jāsaprot, ka īstermiņa jaunatnes darbam ir savas robežas attiecībā uz jauniešu, kam ir mazāk iespēju, vajadzībām. Lai veiktu izmaiņas, nepieciešama ilgtermiņa vadība.

Nevar piespiest jauniešus pēkšņi mainīt visu dzīvi. Jauniešiem jābūt gataviem un atvērtiem pārmaiņām, tādēļ nepieciešama pakāpeniska pieeja. Dažādos dzīves posmos iespējams dažādi veicināt jauniešu integrāciju sabiedrībā. Pirms iespējams jauniešus virzīt uz kādu mērķi, jāuzzina viņu dzīves stāsts, jāstrādā, balstoties uz uzticēšanos, jāiesaista jaunieši viņu pašu likteņa lemsanā. Tas ir pats svarīgākais, lai pielāgotu savu pieeju un darbības jauniešu dzīves ceļam, nodrošinot piemērotas programmas, kas saskan ar viņu vēlmēm un iespējām. Var sākt ar maziem izaicinājumiem, tos palielināt, pakāpeniski sasniedzot vēlamo rezultātu.

Kā veidot pakāpenisku pieeju?

Jaunatnes darba kontekstā ir nepieciešami dažādi svarīgi faktori, lai efektīvi strādātu ar savu mērķgrupu.

Jebkuram darbam ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, principā jābūt balstītam uz uzticēšanos, un tas nedrīkst būt uzspiests. tas var prasīt nedēļas vai pat mēnešus. Tomēr tā ir atslēga daudzām durvīm darbā ar jauniešiem, un ir vērts strādāt un gaidīt, lai to iegūtu.

Jaunatnes darbam ir jābūt balstītam uz jauniešu vēlmēm un vajadzībām. Ja viņiem nav īpašu vēlmju vai, ja jaunieši nezina, ko viņi grib, darbinieks, kas strādā ar jauniešiem, var palīdzēt noskaidrot, ko viņi vēlas savā dzīvē sasniegt. Darbinieks, kas strādā ar jauniešiem, var piedāvāt dažādas aktivitātes, kas jauniešiem varētu interesēt un tādējādi palīdzēt noteikt interešu loku.

Kad radušies konkrēti mērķi, darbinieks, kas strādā ar jauniešiem, un pats jauniešis var sākt apsvērt iespējamos šo mērķu sasniegšanas veidus.

Turklāt iespējams būs jāatsāk socializēšanās process - jauniešiem var būt no jauna jānācās, kā sazināties un sadarboties. Ļoti noderīgi varētu izrādīties jaunieša izņemšana no ikdienas vides, lai viņu vairs neietekmētu vecie ieradumi.

Rosināšana uzticēties

Uzticies cilvēkiem, un viņi pret tevi būs patiesi, izturieties pret viņiem labi, un viņi sevi parādīs no labākās puses. *Ralfs Valdo Emersons (1803 - 1882)*

Mīli visus, uzticies dažiem. Nedari pāri nevienam. *Viljams Šekspīrs (1564 - 1616)*

Nozīmi, kas nāk līdz uzticēšanās jēdzienam, ilustrē ar uzticēšanos raksturojošu īpašības vārdu - svēts. Uzticēšanās un vajadzība pēc drošības un mierinājuma, ko tā sniedz, galvenokārt nosaka to, kā izjūtam paši sevi un savas attiecības. Mēs sagaidām un vēlamies uzticēties savai ģimenei, saviem draugiem, skolotājiem un vadītājiem. Uzticoties, protams, dzīve kļūst paredzamāka un drošāka. Ja nevar uzticēties, dzīve labākajā gadījumā ir nenoteikta, sliktākajā gadījumā – bīstama, un visdrošākā izdzīvošanas tehnika ir neuzticēšanās nevienam un paļaušanās tikai uz sevi.

„Netici nevienam viņa vārdam”, „Viņai nevar uzticēties” - dažas iznīcinošas piezīmes par citiem cilvēkiem. No literatūras līdz šķiršanās lietām tiesās, no raudošā pusaudža, kura labākais draugs tikko izplāpājis atklāto noslēpumu, līdz pensionāram, kuram negodīgs konsultants izkrāpis mūža ietaupījumus, nodevība un tās sekas – uzticēšanās graušana – atzīta par vienu no nežēlīgākajām rīcībām, ar ko cilvēks var saskarties un kas var atstāt visdziļākās rētas.

Uzticoties cilvēks kļūst ievainojams, un, ja kādreiz piedzīvota atraidīšana vai nodevība, kā tas notiek ar daudziem jauniešiem, kādēļ gan riskēt un vēlreiz padarīt sevi ievainojamu? Jaunieši, kas pagātnē emocionāli vai fiziski cietuši, īpaši, ja tas nācis no tādu cilvēku puses, kam jauniešiem nav bijis iemesla neuzticēties, visdrīzāk par vieglāku un drošāku ceļu tiks uzskatīta turpmāka neuzticēšanās. Daži jaunieši var uzņemties personīgu atbildību par to, kas ar viņiem noticis. Jaunieši var nonākt pie secinājuma, ka viņi ir savā veidā nevērtīgi un nav pelnījuši citu uzmanību, rūpes un mīlestību. Sekojošais naidis pret sevi un pašcieņas trūkums var sagraut dzīvi un turpmākās attiecības. Tāpat arī jauniešiem, kurus skolotājs vai kāda cita autoritatīva figūra noniecinājusi vai naidīgā veidā kritizējusi, varētu būt grūti noticēt, ka, pieredzot līdzīgu situāciju vēlreiz, iznākums varētu būt daudz pozitīvāks.

Jebkurā profesionāla līmeņa darbā uzsvars tiek likts uz rosināšanu uzticēties. Tāpat kā skolotājam un sociālajam darbiniekam jākopj attiecības ar jauniešiem, balstoties uz uzticēšanos, tas pats jā dara arī darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem. Visiem katram savā veidā droši vien būs jākonstatē un jā mēģina atrisināt dziļas jauniešu problēmas, kuru pilnīgai pieveikšanai var būt nepieciešami vairāki gadi, protams, ja konkrēto problēmu vispār iespējams atrisināt. Tai pat laikā jebkuram, kas strādā šajā sensitīvajā sfērā, jāuzmanās no potenciālām sekām, kad ļauta vaļa emocijām un izveidota uzticēšanās, jo cilvēki, kas šādi cietuši, varbūt gadiem ilgi vēlējušies atbrīvoties no smagās nastas. Kad šādi cilvēki sāk kādam uzticēties, vienmēr iespējams, ka vismaz sākumā viņi kļūs atkarīgi no objekta, kam var uzticēties un kas sniedz pārlicību. Tādēļ vienmēr jāapsver iespēja lūgt palīdzību speciālistam.

Tātad kādas īpašības vajadzīgas, lai sāktu veidot uzticēšanos? Ir četras galvenās sfēras, kurās jauniešiem ar savu uzvedību var parādīt, ka pasaule ne vienmēr ir haotiska un ka uzticēšanās, iepazīstot īstos cilvēkus, var sniegt drošības un komforta sajūtu.

• **Domājiet ko runājat.** „Klausies vārdos, bet skaties uz darbiem.” Ja sakāt, ka pie jums var nākt noteiktā laikā, esiet uz vietas. Ja apsolāt nenodot jaunieša uzticēšanos, turiet solījumu.

- **Uzņemieties atbildību.** Cilvēki, kuriem var uzticēties, uzņemas atbildību par savu rīcību. Publiski atzīstiet, ka visi var pieļaut kļūdas - atzīstiet savas nepilnības un izvairieties no vainas uzvelšanas kādam citam. Ir pārāk vienkārši neveiksmēs un grūtībās vainot kādu citu, bieži anonīmais apzīmējums "viņi" izraisa bezspēcības un apātijas sajūtas. Pat visnenozīmīgākajās lietās demonstrējiet, ka spējat uzņemties atbildību par savu likteni. Uzņemoties atbildību, tāpat kā gadījumā ar pašcieņu, jāiemācās ievērot citu cilvēku intereses. Strādājot pie rosināšanas uzticēties, jauniešiem bieži jā māca gan uzticēties kādam citam, gan ļaut, lai kāds uzticas viņiem, pēc tam jāveic dažādu izjusto emociju, piemēram, ievainojamības, baiļu, diskomforta, iedrošinājuma un pārlicības izpēti.

- **Izrādiet sapratni.** Ja uzskatāt, ka otrs cilvēks vairāk vai mazāk izprot jūsu situāciju un to, kāpēc jūs jūtaties tieši tā kā jūtaties, ir vieglāk šim cilvēkam uzticēties. Empātija un sirsnīga, pastāvīga līdzietība bez aizbildnieciskuma var palīdzēt pārliecināt jauniešu, ka vēlaties saskatīt pasauli viņa acīm. Tomēr jāapzinās viņu dzīves realitāte, nevar pilnībā izprast jaunieša īstās izjūtas, bet svarīgi ir tas, ka jūs cenšaties.

- **Sniedziet drošību** Mēs sliecamies uzticēties tiem, ar kuriem jūtamies droši. Dažiem jauniešiem, īpaši tiem, kam ir mazāk iespēju, drošības sajūtas trūkums ir būtiskākais faktors, kas skaidro nevēlēšanos uzticēties. Kad dzīve pastāvīgi sagādā vilšanos un ik pa laikam tiek pieviltas cilvēka cerības, nav jābrīnās, ka katra jauna sastapšanās tiek uztverta ar aizdomām. Izmantojot empātiju un nekritizējot, darbinieks, kas strādā ar jauniešiem, var palīdzēt izveidot vidi, kurā var justies droši un sākt atpūsties un uz brīdi atļauties zaudēt modrību. Nevienam nevajadzētu lolot ilūzijas, ka to var panākt vienas dienas laikā, tas būtu naivi, bet kaut vai neilga šāda veida pieredze var kaut vai ļaut izbaudīt sajūtu, kad pastāvīgi vairs nav jāpieņem, ka pasaulei un cilvēkiem nevar uzticēties. Šis ir iemesls tam, kādēļ tik daudzi uzdevumi, kas paredzēti, lai rosinātu uzticēšanos, koncentrējas uz drošu kontroles nodošanu, personīgas un emocionālas drošības uzticēšanu citam cilvēkam rūpīgi izveidotās situācijās.

Patiešām tikai muļķis varētu uzskatīt, ka darbinieku, kas strādā ar jauniešiem, iekļaušanās neatkarīgi no to prasmīguma vai ilguma varētu mainīt dzīvi cilvēkiem, kas tik ilgi cietuši no neuzticēšanās un nedrošības. Neskatoties uz to darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, var mēģināt nodrošināt pieņemamu vidi, kur kaut vai uz dažām stundām justies droši. Šajā nenoteiktajā pasaulē jaunieši var mēģināt iemācīties ar izturēšanos paust, ka arī viņi ir cita cilvēka uzticēšanās vērti.

Pašcieņas izpēte

*Ja bērni tiek pastāvīgi kritizēti, viņi iemācās kritiku noliegt.
Ja bērni pastāvīgi izjūt naidīgumu, viņi iemācās cīnīties.
Ja bērni pastāvīgi sadzīvo ar bailēm, viņi iemācās uztraukties.
Ja bērni pastāvīgi sadzīvo ar kauna sajūtu, viņi iemācās justies vainīgi.
Ja bērni pastāvīgi piedzīvo iecietību, viņi iemācās būt pacietīgi.
Ja bērni tiek pastāvīgi uzmundrināti, viņi iemācās būt pārliecināti.
Ja bērni tiek pastāvīgi uzslavēti, viņi iemācās novērtēt.
Ja bērni pastāvīgi saņem atzinību, viņi iemācās mīlēt sevi.
Ja bērni tiek pieņemti, viņi iemācās atrast pasaulē mīlestību.*
Dorotija L. Nolte

Pašcieņas uzlabošana ir iespējams viens no visvairāk apspriestiem jaunatnes darba rezultātiem. Šī rezultāta vērtību reti apšaubā un palīdzība „paaugstināt pašcieņu” ir bieži sastopams mērķis lielākajā daļā aktivitāšu, ko uzsāk darbinieki, kas strādā ar jauniešiem. Visspilgtāk tas izpaužas strādājot ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju. Zema pašcieņa bieži tiek uztverta kā cēloņsakarības saite ar dažādām sociālām nedienām. Tomēr pierādījumi šīm cēloņsakarības saitēm nav viennozīmīgi un ir jāizprot šī jautājuma komplicētība.

Vispirms jānoskaidro, ko tieši nozīmē, šis šķietami tik skaidrais termins? Vienkāršota definīcija varētu būt: "Pašcieņa nozīmē justies labi, domājot par sevi." Izmantojot šo definīciju var aprakstīt arī tādas īpašības kā augstprātība, egoisms, iedomība, narcisms vai pārkuma izjūta (Baumeistars, 1996) – īpašības, ko varētu vēlēties nomākt.

Veiksmīgākai definīcijai jāietver stabilāku izpratni par pašcieņu, kur pašvērtībai, enerģijai un savu spēju apzināšanai ir pozitīva nokrāsa, un akcentēta relatīva pastāvība, saskaroties ar mainīgās dzīves notikumiem. Brandens (1994) apraksta pašcieņu kā „nostāju, kas cilvēku raksturo kā tādu, kas spēj stāties pretī dzīves izaicinājumiem, un kā tādu, kas ir pelnījis laimi.” Citas definīcijas atsaucas uz spēju atbildēt par savu rīcību un uzvedību, izjūtot atbildību pret citiem. Sasniedzot šo pilnvērtīgāko pašcieņas līmeni, jādomā par pašpietiekamības un pašvērtības izjūtu. Tādējādi var labāk izprast, kādēļ jaunieši, kas lielā mērā atstumti no sabiedrības, varētu uzsākt cīņu, lai iegūtu pašvērtības un pašpietiekamības apziņu pasaulē, kas pastāvīgi iedragā pārliecību, rada šķēršļus un ir visnotaļ naidīga. Iepriekš tika apspriesti daudzi drošību apdraudoši faktori, kas attiecas uz jauniešu, kam ir mazāk iespēju. Tie rodas, izveidojoties neveicinošu elementu kopumam, ar ko jebkurš cits cilvēks, kas neatrodas konkrētajā situācijā, varētu cīnīties, lai tiktu novērtēts.

Pašcieņa nāk no iekšienes, taču galvenais elements tās attīstībā ir personas pašvērtības attīstība, kas ir kā rezultāts mijiedarbībai ar citiem cilvēkiem un vidi. Jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, pēc definīcijas ir mazāk iespēju pieredzēt šādas mijiedarbības, kas veicina pašpaļāvības attīstību, veido pozitīvu atgriezenisko saiti un nodrošina pašvērtības izjūtu. Tas, protams, nenozīmē, ka zems pašvērtējums piemīt tikai ierobežotam cilvēku lokam, jo sabiedrībā plaši izplatīts panākumu un mīlestības trūkums, taču šajā rokasgrāmatā galvenā uzmanība veltīta jauniešiem, kam ir mazāk iespēju.

Darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, bieži atzīmē gandarījuma sajūtu, redzot, kā jaunieši attīstās pašapziņa un līdz ar to pieaug arī pašcieņas līmenis. Tomēr nedrīkst izdarīt pārsteidzīgus secinājumus. Pārvērtības, kam šie darbinieki ir liecinieki, ir rezultāts jaunieša iegūtajai dažādai pieredzei un jaunieša pozitīvajām īpašībām. Tādējādi tomēr netiek pazemināta vērtība mācībām vai

projektiem drošā vidē, kurā nav vietas draudiem, kas dod jauniešiem dažādas iespējas varbūt pirmo reizi izdzīvot sajūtu, kad kaut kas ir sasniegts un izjust pamatotu lepnumu par paveikto. Drīzāk ir jāatzīst dzīves realitāte, kas dažu sekunžu laikā, iespējams vienkārši izejot ārā, var atgūt pazīstamās ikdienas problēmas un piedzīvot vilšanos. Ir svarīgi, lai darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, saredzētu savu lomu šajā sarežģītajā procesā, kura mērķis ir paaugstināt indivīda pašcieņu. Jāuzticas ar acīmredzamiem pierādījumiem.

Baumeistars (1993) uzskata, ka svarīgs veselīgas pašcieņas elements ir reālistiska, skaidra sevis uztvere. Šajā mirklī, lai palīdzētu jauniešiem veidot pašvērtējuma un apkārtējās pasaules skatījumu jēgpilnā un rosinošā, bet reālistiskā ietvarā, jāiesaistās darbiniekam, kas strādā ar jauniešiem.

Brandens apraksta pašcieņu kā „pārlicību, kas slēpjas gara pašpietiekamībā, spējā domāt. Izvērsot var sacīt, ka pārlicība ir spēja mācīties, izdarīt piemērotas izvēles, pieņemt atbilstošus lēmumus un efektīvi reaģēt uz izmaiņām. Tā ir arī pieredze, kura liecina, ka panākumi, sasniegumi, papildījums – laime – ir dabiska un atbilstoša dzīves sastāvdaļa. Šādas pārlicības loma izdzīvošanā ir acīmredzama, tas pats attiecas arī uz draudiem, ja tie tiek likvidēti.” Veidi, kā jaunatnes darbs, jo īpaši ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, var veicināt pašpārlicības attīstību ir cieši saistīts ar rosināšanu uzticēties.

Praktiskā daļa – metodes

Turpmāk ir pieejamas daudz metodes, ar kuru palīdzību jūs varat uzsākt diskusiju ar jauniešiem par grupas ietekmi uz indivīdu, uzticēšanos, pašcieņu, konfliktiem un sadarbību, cilvēktiesībām, stereotipiem, diskrimināciju un vienādām iespējām. Dažas no metodēm aicina jauniešus iejusties citu ādā, lai paši izjustu diskrimināciju un nosodījumu.

Metodes ir tikai instrumenti jūsu rokās, un kā jebkuru instrumentu tās var pielietot gan noderīgi, gan arī nelietderīgi un pat ļaunprātīgi. Tikai no jums ir atkarīgs, vai metožu izmantošanas veids ir pietiekami atbildīgs. Pirms metodes realizēšanas ir jāizvirza mērķis un jānoskaidro, vai kāda no šīm metodēm var veicināt mērķu sasniegšanu, nevis otrādi – vispirms veikt aktivitāti un tikai pēc tam konstatēt, ka tā atstājusi pretēju iespaidu. Metodes vienmēr ir jāpielāgo mērķgrupai.

Viens no efektīviem veidiem, kā pārbaudīt izmantojamās metodes ietekmi, ir „notestēt” to ar kolēģiem. Pieļaujot visas iespējas, kas var rasties aktivitātes realizācijas procesā, vajadzētu izsvērt konkrētās aktivitātes piemērotību un nepieciešamības gadījumā pārveidot to.

Esiet uzmanīgi un tajā pašā laikā radoši!

Atcerieties! Uzdevumi nevar atrisināt visas problēmas!

Metafora Par Akmeni

Mērķis

Šī ir „ledus laušanas” spēle, kas iepazīstina ar ideju par cilvēku dažādību. To var izmantot sākot mācības par stereotipiem, atšķirībām un vienādām iespējām.

Nepieciešamie resursi

Akmens katram grupas dalībniekam

Iepirkumu maisi

Grupas lielums

Dažāds

Nepieciešamais laiks

30 minūtes

Metodes apraksts

1. Katram grupas dalībniekam iedodiet akmeni.
2. Lūdziet visiem cieši izpētīt savu akmeni, ievērot atšķirīgas iezīmes un sajukt tā faktūru.
3. Iedrošini cilvēkus dot akmenim vārdu, personificējot to.
4. Dodiet tam piecas minūtes laika un pēc tam savāciet akmeņus atpakaļ maisā. Sakratiet maisu, lai sajauktu akmeņus.
5. Izberiet akmeņus uz grīdas grupas priekšā.
6. Katram jaunietim pēc kārtas lūdziet iznākt uz priekšu un paņemt savu akmeni.
7. Ja rodas strīds par to, kuram konkrētais akmens pieder, mēģiniet palīdzēt strīdu izšķirt, taču, ja dalībnieki vēl joprojām nespēj vienoties, novietojiet akmeni malā kā tādu, kam nav īpašnieka. Ja tā notiek, beigās vajadzētu palikt diviem cilvēkiem, kam jāatrod savs akmens, bet (pārsteidzošā kārtā!) lielākā daļa cilvēku veiksmīgi spēj atrast savējo.

Refleksija un novērtēšana

Kad visi jaunieši atraduši savus akmeņus, var ierosināt diskusiju. Vai jaunieši ir pārliecināti, ka atraduši īsto? Pēc kā to var noteikt? Rosiniet saskatīt paralēles starp šo uzdevumu un cilvēku diferencēšanu.

Pārbaudiet stereotipus: vai visi akmeņi ir vienā krāsā? Vai visi akmeņi ir vienas formas?

Salīdziniet ar stereotipiem, kas vērojami starp dažādiem cilvēkiem. Kādu nozīmi tam piešķir grupa?

Šī procesa novērtējums un mēģinājums rast atbildes uz jautājumiem palīdzēs veidot nākamās sesijas par atšķirībām un iespēju vienlīdzību.

Mēs Pilnveidojam Viens Otru

Mērķis

Veidot komandas garu un saliedētību komandā, kur ir gan neredzīgi, gan redzīgi dalībnieki.

Nepieciešamie resursi

Lakats acu aizsīšanai.

Ausu aizbāžņi

Grupās lielums

Dažāds

Nepieciešamais laiks

Nenoteikts

Metodes apraksts

1. Sadaliet dalībniekus pa pāriem, pārliecinieties, ka katrā pārī ir viens dalībnieks ar aizsietām acīm un viens, kurš redz.
2. Katrā pārī palūdziet dalībnieku, kura acis nav aizsietas, aizsiet ausis, vai izmantot aušu aizbāžņus.
3. Dalībnieki, kuri neredz, stāv aiz spēlētājiem, kuri nedzird, un tur priekšējo spēlētāju aiz pleciem.
4. Dodiet norādījumus katram pārim ko darīt un kur doties.
5. Jūs varat uzdevumu arī sarežģīt, liekot dalībniekiem pārvietot kādu objektu.

Refleksija un novērtēšana

Kad visi ir izpildījuši dotos nosacījumus, uzsāciet diskusiju par sekojošajiem jautājumiem: par spēlētāju izjūtām, šķēršļiem, komandas darbu, sadarbību. Vai spēlētāji izjuta nepieciešamību pēc sava komandas biedra? Vai viņi varētu izpildīt uzdevumu bez sava pārinieka? Ko mēs varam mācīties no šī uzdevuma?

Nepiederošie

Mērķis

Interaktīvs uzdevums, kas mēģina noteikt noslēgtas grupas ietekmi uz indivīdu, pētot, kāda ir mūsu reakcija, pieredzot atteikumu, un kāda ir sajūta, piederot grupai.

Nepieciešamie resursi

Nekādi

Grupas lielums

Vismaz 12 cilvēku

Nepieciešamais laiks

10 minūtes

Metodes apraksts

1. Lūdziet kādam brīvprātīgi iziet no telpas. Pārējie grupas dalībnieki sadalās grupās pēc iepriekš sarunātiem kritērijiem, piemēram, matu sakārtojām, acu krāsas, ģērbšanās stila, garuma vai akcenta. (3 minūtes)
2. Nepiederošais tiek iesaukts un min, kādām grupām pārējie dalībnieki pieder. Nepiederošajam jāpamato, kādēļ viņš uzskata, ka pieder konkrētajai grupai. Ja iemesls ir nepareizs, atstumtais nedrīkst pievienoties, pat ja izvēlēta pareizā grupa. (4 minūtes)
3. Turpiniet uzdevumu ar jaunu brīvprātīgo, dodot pēc iespējas vairāk dalībniekiem iespēju iziet ārā.

Refleksija un novērtēšana

Kā mēs jūtamies, piederot grupai? Vai ir viegli nepieņemt nepiederošos? Vai tas ir patīkami? Vai mēs iejūtamies nepiederošā cilvēka situācijā? Vai mums patīk izjust varu? (3 minūtes)

Turpmāki padomi

Šis uzdevums koncentrējas uz izjūtām un pieredzi, kas rodas, kad kāds netiek pieņemts, nevis uz saziņu. To var izmantot, lai radītu diskusiju par aizspriedumiem un to, kā reaģējam uz piederību vai nepiederību. To var izveidot kā personīgās pieredzes pētīšanu.

Koda Atšifrēšana

Mērķis

Šis mazas grupas uzdevums ir saistīts ar vienu grupas locekli, novērojot citu cilvēku uzvedību. Tā mērķis ir novērot ķermeņa valodu, attīstīt novērošanas prasmes un pētīt grupas uzvedības ietekmi uz indivīdu.

Nepieciešamie resursi

Nekādi

Grupas lielums

Dažāds

Nepieciešamais laiks

25 minūtes

Metodes apraksts

1. Sadaliet dalībniekus četru vai piecu cilvēku grupās. Viens cilvēks no katras grupas iziet no telpas. Pārējie izdomā kādu fizisku darbību, ko veiks diskusijas laikā (vai kādu citu aktivitāti) tā cilvēka priekšā, kas pašreiz atrodas ārpus telpas. (3 minūtes)
2. Dalībnieks atkal ienāk telpā un sāk uzmanīgi vērot grupu, kas seko iepriekš sarunātai stratēģijai. Kad dalībnieks domā, ka ir atklājis šo kodu, viņš sāk to izmantot un sazināties ar grupu. Ja kods ir pareizs, grupas dalībnieki viņu pieņem kā savējo, ja pieļauta kļūda, grupa turpina viņu ignorēt. Dalībniekam, kas ir ārpus grupas, jāturpina novērot, līdz izprasts pareizais kods, un grupa viņu pieņēmusi. (5 minūtes)
3. Tagad arī var iziet cits grupas dalībnieks. Katru reizi, kad uzdevums tiek atkārtots, grupa var censties izdomāt arvien sarežģītāku un izsmalcinātāku kodu. (10 minūtes)

Refleksija un novērtēšana

Kā jūtas cilvēks, kas ir ārpus grupas? Ko dalībnieki atklāja, mēģinot atšifrēt kodu? Kā viņi uzdevuma laikā jutās? Kā šis process saistīts ar to, kas notiek ikdienas saskarsmē? Vai dalībniekiem ir kādi novērojumi vai komentāri par ķermeņa valodu kopumā? (7 minūtes)

Turpmāki padomi

Šo uzdevumu var izmantot, lai pētītu verbālo kodu izmantošanu noslēgtā grupā, lai redzētu, kā grupa var izveidot īpašu valodas izmantošanas veidu. Verbālais kods, piemēram, var būt runas veids, katru teikumu iesākot ar vārdu, kas sākas ar konkrētu alfabēta burtu. Grupa var apvienot verbālo kodu kopā ar kustību kodu. Kustību kods var būt, piemēram, tad, ja pirms sarunas uzsākšanas ar kādu citu grupas biedru, grupas dalībniekiem jāizveido acu kontakts ar iepriekš noteiktu grupas vadītāju. Šo uzdevumu var izmantot ārpus komunikācijas izpētes robežām, lai apskatītu citus noslēgtu grupu aspektus. Kā darbojas bandas valodas, ķermeņa valodas, uzvedības, vērtību, modes ziņā utt.? Kāda ir sajūta, ja cenšas ienākt noslēgtā grupā? Kādus ziņu noslēgtas grupas sūta nepiederošajiem? Kādēļ cilvēkiem vajadzīgas noslēgtas grupas?

Nodod Sevi Mūsu Rokās

Mērķis

Šī spēle labi darbojas mazās jauniešu grupās, ar kurām strādāts jau iepriekš. Tas ir labs veids, kā sākt sesiju par pozitīvām attiecībām, draudzību un uzticēšanās rosināšanu. Mērķis ir ļaut grupas dalībniekiem pieredzēt uzticēšanos un uzticēties. Tā liek apsvērt, kā dažādas viņu darbības ietekmē citus, un kā šie cilvēki jūtas.

Nepieciešamie resursi

Ir labi jāpārzina telpa, lai jaunieši varētu pārvietoties un zinātu, kur atrodas iespējami šķēršļi. Šalle, lai aizsietu acis.

Grupas lielums

Līdz divpadsmit cilvēkiem

Nepieciešamais laiks

Dažāds, atkarīgs no cilvēku daudzuma, kas piedalās spēlē

Metodes apraksts

1. Lūdziet jauniešus izvēlēties brīvprātīgo. Ja jūt, ka kādam tas tiek uzspiests, vadītājam vajadzētu iesaistīties. Paskaidrojiet, ka aktivitātes mērķis ir dalībnieku vidū veicināt uzticēšanos un uzņemties atbildību par savām darbībām un citu drošību. Ja kāds no dalībniekiem kādā uzdevuma mirklī nejūtas ērti, tas jāpasaka un aktivitāte tiks pārtraukta.
2. Lūdziet brīvprātīgajam iznākt uz priekšu un aizsieniet viņam acis. Pārliecinieties, ka brīvprātīgais neko neredz un lūdziet viņam aprakstīt savas izjūtas.
3. Vediet jauniešu ar aizsietām acīm līdz vietai, kur paredzēta sesija. Izvēlieties citu grupas dalībnieku, kas dos brīvprātīgajam norādījumus, uz kuriem jāiet. Paskaidrojiet, ka pārējās grupas uzdevums ir atbalstīt jauniešu ar aizsietajām acīm. Ja nepieciešams, palīdziet jauniešiem saprasties par jūsu izvēlēto maršrutu. Lūdziet pastāstīt par savām sajūtām, īpaši, vai jauniešu, kas otru cilvēku veda pa iepriekš noteiktu maršrutu, zaudēja koncentrēšanos, vai deva pietiekami precīzus norādījumus. Tad apmainiet dalībniekus lomām.
4. Šo uzdevumu var veikt arī pa pāriem, apmainoties lomām, kad veikta pirmā daļa.

Refleksija un novērtēšana

Pēc tam, kad visi iejutušies visās lomās, lūdziet grupai komentēt šo uzdevumu. Kāda bija sajūta, esot no kāda atkarīgā? Vai labāk patika vadīt vai tikt vadītam? Vai būtu citādi, ja dalībnieki paši varētu izvēlēties savu partneri? Kā jutāties, saņemot nepareizu informāciju? Šim uzdevumam nav laika ierobežojuma, tā ilgums ir atkarīgs no izvēlētajās telpas.

Mezglis

Mērķis

Šī komandas spēle ir labs veids, kā iesākt sesiju par uzticēšanos un draudzību, tā liek jauniešiem sākt kopīgi darboties grupas mērķa sasniegšanai.

Nepieciešamie resursi

–

Grupas lielums

8 vai vairāk cilvēku

Nepieciešamais laiks

20 minūtes

Metodes apraksts

1. Lūdziet grupai izveidot apli, stāvot viens otram blakus, bet ne tik tuvu, lai saskartos.
2. Lūdziet jauniešus sadoties rokās ar diviem citiem apla dalībniekiem, bet ne ar blakus stāvošajiem. Tas ir daudz grūtāk, nekā varētu šķist!
3. Veltiet tam apmēram 10 minūtes, lai visi cilvēki būtu iekļauti, pārliedzinoties, ka neviens neblēdās un ka visi dalībnieki savedušies rokās ar diviem citiem cilvēkiem.
4. Kad visi ir savās vietās, lūdziet grupai apstāties, palikt tajā pašā pozā un apskatīt, kādu formu grupa izveidojusi.
5. Pēc tam uzstādiet uzdevumu atrisināt samezgloto situāciju un no jauna izveidot apli, neatlaižot sadotās rokas.
6. Beigās visai grupai jānonāk atpakaļ aplī. Visu skatienam nav jābūt obligāti vērstam vienā virzienā.

Refleksija un novērtēšana

Lai gan šī aktivitāte ir paredzēta kā iesildīšanās, iespējams, ir noderīgi apjautāt grupu par to, kā viņi vērtē šo pieredzi. Vai dalībnieki nejutās neērti? Kāda bija sajūta, atrodoties tik ciešā kontaktā ar citiem cilvēkiem? To var izmantot kā ievadu diskusijai par personiskās telpas un kultūras dažādības jautājumu.

Pašcieņa – Vajadzība Tikt Novērtētam

Mērķis

Liela loma jaunieša pašcieņas veidošanā ir vajadzībai, lai citi cilvēki viņu novērtētu, kā arī tam, lai pats jauniešs novērtētu sevi. Ja šīs sajūtas trūkst, var rasties frustrācija un uzvedība var kļūt agresīva. Šī spēle paredzēta kā ievads nodarbībai par pašcieņas radīšanu.

Nepieciešamie resursi

Darba lapas SAJŪTA, KAD TEVI NOVĒRTĒ kopija
Pildspalvas

Grupās lielums

Dažāds

Nepieciešamais laiks

Vismaz 1 stunda

Metodes apraksts

1. Sāciet ar ievadu par pašcieņas ideju un vajadzību justies labi, domājot par sevi. Izdaliet darba lapas un pildspalvas. Ja ir zināms, ka jauniešiem ir grūti lasītu un rakstīt, vadītājam jānolasa darba lapas teksts un jāizmanto attēli vai atbildes jāieraksta pašam.

2. Ja nepieciešams, palīdziet jauniešiem raisīt domas par jautājumiem, kas ietverti darba lapās. Ja jaunieši saka, ka nevar neko izdomāt, iesakiet atcerēties pēdējo reizi, kad kāds lika viņiem justies laimīgiem vai mīļiem. Pēc tam var uzdot uzvedinošus jautājumus, lai mēģinātu izvērst šo jautājumu un to pārdomāt.

Refleksija un novērtēšana

Kad lapa aizpildīta, apskatiet, ko jaunieši ir uzrakstījuši. Īpaši palūdziet komentēt pēdējā sadaļā uzrakstīto. Piemēram, jauniešs var uzrakstīt, ka viņš jūtas novērtēts, ja mamma viņus paslavē, un veids, kā to sasniegt ir „aiziet, ja brālis uzsāk kautiņu, nevis iesist viņam, tādējādi apbēdinot savu mammu”. Kopīgi izdomājiet rīcības plānu, lai sasniegtu kādus no šiem mērķiem. Izskatiet vienošanās, kas tiek regulāri noslēgtas, lai atzīmētu sasniegumus un uzstādītu jaunus mērķus.

Darba lapa SAJŪTA, KAD TEVI NOVĒRTĒ

TAS ESMU ES

Pēdējo reizi, kad sajutos novērtēts bija, kad

.....
.....

Es jutos

.....
.....

Cilvēki, kas liek man justies labi ir

.....

Jo .....

Es izrādu savas pozitīvās emocijas ar

.....

Lietas, kas liek man justies labi, domājot par sevi ir:

1. ....
.....
2. ....
.....
3. ....
.....

Lietas, ko varu darīt, lai palīdzētu to sasniegt ir:

1. ....
.....
2. ....
.....
3. ....
.....

Visiem Ir Prasmes – Personu Novērtēšana

Mērķis

Ļaut cilvēkiem apzināties savas prasmes un to, ko viņi (vēl) nevar izdarīt.

Nepieciešamie resursi

Gara sloksne papīra (5 – 10 metri) ar mēroga lineālu no 1 līdz 10.

Grupās lielums

6-30

Nepieciešamais laiks

Divreiz 20 minūtes un novērtējuma laiks (īpaši pēc otrās reizes).

Metodes apraksts

1. Izskaidrojiet dalībniekiem, ka lineāls paredzēts, lai parādītu savas spējas, un, ka dalībniekiem ir jāatbild godīgi. Ja konkrētās prasmes vēl jāiegūst, tas atbilst vērtējumam 1, ja prasmes apgūtas perfekti, tas atbilst vērtējumam 10. Paskaidrojiet arī, ka uzdevums tiks atkārtots apmācības beigās, lai noskaidrotu, vai ir kādas izmaiņas, gan tādēļ, ka apmācības laikā tiek iegūtas prasmes, gan tādēļ, ka iespējams atklāt prasmes, par kuru esamību nemaz nebija nojausmas. Lieciet saprast, ka dalībniekus neviens nevērtēs pēc tā, kur viņi nostāsies, un, ka uzdevums galvenokārt paredzēts viņiem pašiem.
2. Izsakiet grupai apgalvojumu un lūdziet cilvēkiem novērtēt. Ja dalībnieks tam pilnībā piekrīt, jāiet līdz 10, ja tas vispār neatbilst, jāiet līdz 1. Var izvēlēties arī kādu no vidējiem cipariem.
3. Lūdziet cilvēkiem grupā izskaidrot savu pozīciju, bet nepiespiediet, ja kāds to nevēlas darīt.
4. Atkārtojiet šo uzdevumu ar vairākiem citiem apgalvojumiem.
5. Apmācības beigās izmantojiet šo metodi vēlreiz un pajautājiet cilvēkiem, vai kopš pirmās šī uzdevuma pildīšanas reizes kaut kas ir mainījies.

Apgalvojumu piemēri

- Es ļoti labi protu sadarboties.
- Man no dabas piemīt līdera dotības.
- Es labi protu sniegt komentārus un pamatot savu viedokli.
- Es labi protu uzņemt komentārus un vērtējumu.
- Es labi protu palīdzēt cilvēkiem.
- Man piemīt novatorisms, un es vienmēr nāku klajā ar jaunām idejām.
- Man piemīt liela pacietība.
- Es labi protu runāt publikas priekšā.
- Es labi protu plānot.
- Man ir laba humora izjūta.

Refleksija un novērtēšana

Vai, salīdzinot pirmo uzdevuma pildīšanas reizi ar otro, bija daudz izmaiņu? Vai ieguvāt kādas konkrētas kvalitātes/ prasmes? Vai bija kādas jomas, kurās sevi nepietiekami novērtējāt? Vai bija kādas jomas, kurās sevi pārvērtējāt? Vai uzzinājāt vairāk par sevi un citiem dalībniekiem? Vai bija grūti virzīties lejup pa skalu (ja tas bija jādara)?

Vēstule Citplanētietim: Konflikts Ir...?

Mērķis

Šis ir lielas grupas uzdevums, kas pēta vārda „konflikts” nozīmi, ar mērķi noskaidrot, ko mēs domājam ar vārdu „konflikts”, iegūt dažādas atbildes grupas ietvaros un izveidot grupas definīciju vārdam „konflikts”.

Nepieciešamie resursi

Liela papīra lapa
Pildspalvas

Grupas lielums

12-20

Nepieciešamais laiks

35 minūtes

Metodes apraksts

1. Sadaliet lielu papīra lapu slejās, katras sākumā ierakstot alfabēta burtu. Šim uzdevumam izmantojiet burtus no A līdz H.
2. Lūdziet dalībniekiem atsevišķi izdomāt vārdus, kas saistīti ar konfliktu. Katram vajadzētu mēģināt izdomāt vārdus, kas sākas ar katru burtu (piemēram, A – agresija, B - bailes). Lai izveidotu kopēju sarakstu, palūdziet kādam vārdus pierakstīt, kad dalībnieki tos nosauc skaļi. Arī katrs dalībnieks atsevišķi var pierakstīt savus vārdus uz kopējā papīra. Šajā posmā nenotiek debates vai diskusijas par konkrētiem izvēlētajiem vārdiem. (5 minūtes)
3. Kad tabula aizpildīta (vajadzētu vienoties par tam atvēlēto laiku), cilvēki var viens otram uzdot jautājumus par viņu izvēlētajiem vārdiem – ko konkrēti vārdi nozīmē, kā tie saistīti ar konfliktu utt. Nedrīkst izteikt nosodījumu. (3 minūtes)
4. Dalībnieki tiek sadalīti pāros vai grupās pa trim cilvēkiem un izvēlas vienu tabulas burtu. (Vislabāk, lai katrs pāris vai grupa izvēlas citu burtu). Dalībnieki uzraksta īsu sarunu ar citplanētieti, kas nekad neko nav dzirdējis par konfliktiem, skaidrojot kas tas ir. Katrai grupai jāizmanto vārdi, kas sarakstīti zem viņu izvēlēta burta. Saruna pēc tam jānolasa visai grupai. (10 minūtes)
5. Izveidojot jaunas četru vai piecu cilvēku grupas, lūdziet katrai grupai izveidot konflikta definīciju saukļa formā. Tas varētu sākties ar vārdiem „Konflikts ir...”. Tad dodiet grupai kādu laiku, lai varētu izdomāt tēlainu veidu, kā prezentēt savu definīciju. Var izmantot dzīvās gleznas, prezentācijā iesaistot visus dalībniekus. Ja paredzēts sagatavot prezentāciju, nepieciešams ilgāks laiks. (10 minūtes)

Refleksija un novērtēšana

Kad dalībnieki atkal apvienoti vienā grupā, viņiem lūdz katram atsevišķi pastāstīt par pieredzi, saskarē ar grupas biedriem. Kā grupa izveidoja sarunu ar citplanētieti, izmantojot izvēlēta burta vārdus? Kā grupas vienojās par definīciju? Vai kādas citas grupas definīcija bija pārsteidzoša? Vai bija viegli izdomāt saukli par konfliktu? Var uzdot arī citus jautājumus. Vai šī uzdevuma laikā dalībnieki ir kaut ko iemācījušies par konfliktu? Vai radusies kāda skaidrība? Vai nav sajūtas, ka, runājot par konfliktu, izlaists kāds būtisks aspekts? (7 minūtes)

Nosauciet Izjūtu Vārdā

Mērķis

Šī aktivitāte iedrošina jauniešus nosaukt vārdā savas izjūtas dažādos apstākļos un mudina meklēt risinājumus, kas nerada sasprindzinājumu vai agresiju. Tā ir veidota, lai palīdzētu jauniešiem izprast savas izjūtas, kā arī analizēt problēmas un meklēt iespējamus risinājumus.

Nepieciešamie resursi

Katram dalībniekam kopija darba lapai NOSAUCIET IZJŪTU VĀRDĀ!, kas salocīta kā vēdekļis, kad redzams tikai pirmais scenārijs.

Grupas lielums

Jebkāds

Nepieciešamais laiks

Viena stunda

Metodes apraksts

1. Sesijas sākumā runājiet par dažādajām emocijām, ko cilvēks var izjust. Izsakiet pieņēmumu, ka dažreiz šīs izjūtas pārvēršas, cenšoties risināt doto situāciju, vai tās netiek pareizi noteiktas. Tādējādi problēmas var palikt neatrisinātas vai samilzt, un cilvēks vairs nejūtas tik spējīgs tās risināt. Lūdziet jauniešiem atcerēties reizi, kad problēma saasinājās viņu darbības vai bezdarbības rezultātā. Kādas bija izjūtas?
2. Izdaliet lapas NOSAUCIET IZJŪTU VĀRDĀ!, kas salocīta tā, ka redzams tikai pirmais scenārijs.
3. Lūdziet grupas dalībniekiem pašiem izlasīt situācijas aprakstu un apdomāt lapas augšpusē uzdotos jautājumus. Ja paredzat, ka jūsu grupai tas būs grūti izdarāms, nolasiet katru scenāriju grupai priekšā.

Refleksija un novērtēšana

Mudiniet grupu komentēt katru situāciju. Vai grupa vienādi saskata problēmu? Vai dalībnieki ir vienprātīgi par izjūtām, kas konkrētajās situācijās rodas? Vai ir viegli rast risinājumus?

Iedrošiniet dalībniekus atcerēties piemērus no savas dzīves, pastāstīt par tiem un kopīgi ar tiem strādāt.

NOSAUCIET IZJŪTU VĀRDĀ darba lapa

Strādājot ar katru situāciju, domājiet par šiem jautājumiem:

Kāda ir problēma?

Kāda sajūta rodas?

Ko var darīt?

1. Tavam draugam vienmēr ir lielāka kabatas nauda. Tas nav godīgi! Tava mamma ir tik ļauna, viņa uzstāj, ka vairāk naudas tu iegūsi tikai tad, ja vairāk palīdzēsi mājas darbos!
2. Tavs tētis ir aizgājis no mājas dzīvot kopā ar savu jauno draudzeni. Viņš teica, ka tu varēsi palikt pie viņa nedēļas nogalēs, bet draudzene tagad saka, ka tev tur nepietiek vietas.
3. Kāds skolabiedrs apsaukā tavu brāli spēļu laukumā un draud salauzt viņa elektrisko braucamkrēslu.
4. Tavs draugs skolā uzvarēja mākslas konkursā. Tev tas ir apriebies un tu domā, ka tai jābūt kādai kļūdai. Tu zini, ka tavs darbs bija labāks!
5. Tu runā ar atšķirīgu akcentu salīdzinājumā ar pārējiem klasesbiedriem. Kāda meitene visu laiku tevi tādēļ ķircina un visi par tevi smejas. Kad tu mēģini atbildēt, viņa tevi atdarina un visi smejas vēl vairāk.
6. Tu esi izdarījis ko sliktu, tādēļ visai klasei jāpaliek pēc stundām. Tagad visi liek tev atzīties.

Dusmas Un Agresīva Uzvedība

Mērķis

Šī aktivitāte ir ievads, lai runātu par dusmu savaldīšanu un risinājumiem agresīvās situācijās. Šī ir sarežģīta un specializēta joma, bet apmācība nodrošina izpratnes pamatus un vadlīnijas tam, kā strādāt ar jauniešiem potenciāli sarežģītās situācijās.

Nepieciešamie resursi

Divas A4 lapas, kas piespraustas sienas pretējās pusēs, uz vienas uzrakstot DUSMĪGS, uz otras - NEESMU DUSMĪGS

Papīra tāfele

Marķieri

Dusmu lomu spēles kartīšu kopijas

Grupas lielums

8-12

Nepieciešamais laiks

3 stundas 10 minūtes

Metodes apraksts

Tas mani tik ļoti sadusmo! (20 minūtes)

1. Šī iesildīšanās spēle ir sākums apmācības sesijai, atzīstot, ka dusmas ir emocija, ko izjūt visi cilvēki. Visi kļūst dusmīgi, ja situācija izraisa konkrētas izjūtas vai domas. Tā var būt tieša atbilde uz notikušo vai reakcija, kas atkarīga no iepriekšējās pieredzes. Runājot par grupā dzirdētajām atbildēm, dalībnieki sāks apspriest atšķirīgus dusmu cēloņus.

2. Paskaidrojiet grupai, ka nolasīsiet vairākas situācijas, kas varētu radīt dusmas. Parādiet, ka telpas abās pusēs piespraustas lapas ar uzrakstu DUSMĪGS un NEESMU DUSMĪGS, un pēc situācijas nolasīšanas lūdziet brīvpriātīgi doties uz to telpas pusi, kuras uzraksts labāk atspoguļo viņu izjūtas.

3. Iedrošiniet grupu būt godīgiem attiecībā uz savu reakciju. Pasvītrojiet, ka dusmas drīkst izjust tāpat kā citas jebkuras emocijas un ka konkrētās situācijās mums ir tiesības dusmoties.

4. Kad aktivitāte sāk dot rezultātus, apspriediet grupā tās norisi. Kādēļ konkrētas situācijas rada dusmas? Vai ir kādas kopējas iezīmes? Piemēram, vai lielākā daļa grupas dusmojas par rupjību un necieņu?

Zīmju atpazīšana (30 minūtes)

1. Sadaliet dalībniekus divās grupās un lūdziet no katras grupas izvēlēties divus cilvēkus, vienu, kas veiks piezīmes, un otru, kas būs runātājs.

2. Lūdziet katrai grupai izveidot sarakstu ar desmit fiziskām izpausmēm, ko var iztulkot kā ķermeņa reakciju dusmu gadījumā.

Piemēri:

- Nosarkšana
- Nosvīdušas plaukstas
- Rādītājpirksts
- Ielaušanās personīgajā telpā
- Kliegšana/ svīšana

3. Lūdziet abām grupām apvienoties un katram runātājam dalīties ar grupā atrastajām dusmu izpausmēm. Mudiniet grupu apspriest šīs izpausmes. Vai bija viegli izveidot šo sarakstu? Vai dalībniekiem šīs izjūtas šķiet pazīstamas? Lūdziet grupai padomāt, cik viegli šīs zīmes atpazīstamas jauniešos?

Konflikta risināšana (20 minūtes)

1. Izsakiet pieņēmumu, ka konflikta risināšanai potenciāli sarežģītā situācijā ir:

- Jāatpazīst zīmes – pakāpieties soli nostāk no jaunieša un pārliecinieties, ka nepārkāpjat viņa personīgās telpas robežas. Mēģiniet atrasties tuvāk durvīm un neļaujiet, lai tiktu bloķēta jūsu pārvietošanās.
  - Jāklausa – uzmanīgi ieklausieties teiktajā un mēģiniet nepārtraukt, pauzot savu viedokli vai iepriekš notikušā izpratni.
  - Jāatceras – atcerieties, ko jaunielis ir teicis, parādot savu izpratni.
- Noskaidrojiet faktus un uzdodiet papildu jautājumus, lai mazinātu dusmas un mudinātu jaunieli izskaidrot, kas nav kārtībā.
- Jārod risinājums – vienojieties ar jaunieli par konkrētu risinājumu vai darbību. Tas, iespējams, kardināli nemainīs situāciju, bet ļaus sajust, ka kaut kas lietas labā ir darīts. Tas arī palīdz jaunielim iegūt kontroli pār situāciju un rast risinājumu.

Ja šie padomi nelīdz, jācenšas nokļūt drošākā vietā.

Pārliecinieties, ka dalībnieki saprot, ka nelūdzat viņiem nokļūt bīstamā situācijā vai fiziski ietekmēt agresīvos jauniešus. Šī sesija saistīta ar zīmju atpazīšanu un mēģināšanu mazināt sasprindzinājumu, kā arī ar savas drošības garantēšanu, ja neviens no padomiem nelīdz. Turklāt der uzsvērt, ka brīvprātīgie vienmēr saglabā cilvēktiesības, kas ļauj justies drošībā un aizsargātiem. Ja kādreiz rodas situācija, kas nepakļaujas kontrolei, pārliecinieties, ka cilvēki zina vietējās policijas un atbildīgā projekta vadītāja tālruna numuru.

Praksē (1 stunda 30 minūtes)

1. Ierosiniet strādāt ar potenciāli sarežģītām situācijām, izmantojot lomu spēli. Šīs aktivitātes mērķis ir veidot pašpārliecību un drošā vidē praktiski izmantot jaunās prasmes.
2. Sadaliet dalībniekus četru cilvēku grupās. Divi būs brīvprātīgie darbā ar jauniešiem, un otri divi kļūs par jauniešiem, kurus viņi mēģina iesaistīt. Katrai grupai izdaliet vienādu rindkopu.
3. Atvēliet 30 minūtes laika lomu spēles sagatavošanai, iedrošiniet jauniešus sagādāt brīvprātīgajiem darbā ar jauniešiem pēc iespējas vairāk grūtību.
4. Kad redzams, ka lomu spēle gandrīz izsmelta, lūdziet brīvprātīgajiem „iznākt no tēla” un mazākās grupās apspriest šos jautājumus:
  - Kas sadusmoja jauniešus?
  - Vai tās ir tiešās dusmas vai netiešās?
  - Vai iespējams konfliktu atrisināt?
  - Uzrakstiet rīcības plānu, lai mazinātu situācijas saspīlējumu.
5. Visbeidzot lūdziet grupai sanākt atkal kopā un prezentēt savus rīcības plānus. Apstrīdīet atsevišķus viedokļus un atbalstiet konstruktīvu diskusiju.

Piemēri:

- Cik viegli bija saglabāt savu pozīciju?
- Vai varējāt izprast jaunieša viedokli?
- Cik dusmīgs un neapmierināts jutāties?
- Vai izdevās vienoties par konflikta risinājumu?

Drošības saglabāšana (30 minūtes)

1. Paliekot kopējā grupā, izstrādājiet drošības vadlīnijas, kas palīdzētu situācijās, kad jāsaskaras ar dusmīgu/ agresīvu uzvedību.

Piemēri:

- Ieklausieties, ko jaunielis saka.
- Uzmanīgi vērojiet ķermeņa valodu.
- Novērtējiet savu un citu cilvēku drošību.
- Rīkojieties – atrodiēt situācijas risinājumu vai ejiet prom.

TAS MANI TIK ĻOTI SADUSMO!

Kāds rindā nostājas tev priekšā.	Tu pazaudē savas mājas atslēgas.
Tev ir jākavē kāda cita vainas dēļ.	Kāds rupji izsakās par tavu ģimeni.
Tu nejauši dzirdi, ka kāds kritizē tavu darbu.	Telefons zvana, bet kad tu pacel, neviens nerunā.
Tev jābrauc mājās, bet uz ceļa ir sastrēgums.	Pusaudžu bariņš pilsētā aizšķērso tev ceļu.
Veikalā tev izdod mazāk naudas.	Draugs aizņemas naudu un nekad to neatdod.
Tu redzi, kā kāds uz ielas slikti izturas pret dzīvnieku.	Tu netīšām pūlī tiek uzgrūsts kādam virsū, tu atvainojies, bet šis cilvēks tevi nolamā.
Tu izsaki savu viedokli, bet kāds smejas un saka, lai nekļūsti smieklīgs.	Tu izlasi avīzē rakstu par uzbrukumu bērnam.
Tava iecienītā futbola komanda zaudē.	Tevi nepatiesi apvaino.
Tevi pieķer melos.	Tu esi nopircis bojātu lietu, tu mēģini veikalā to atdot, bet tev nedod atpakaļ naudu.
Tu neuzvari loterijā, jo nesakrīt tikai viens cipars!	Tu guli un tevi pamodina skaļa mūzika no kaimiņu mājas.
Kāds nepārtrauc lūgt ko tādu, ko nevēlies darīt.	Tu aizej, lai piezvanītu, un saproti, ka mobilajam telefonam beidzies kredīts.

DUSMU LOMU SPĒLES KARTIŅAS

Tā kā Samanta uzsāka kautiņu, viņa uz divām nedēļām ir izslēgta no kluba. Šovakar viņa ierodas un pieprasa, lai tu viņu ielaistu.

Ēriks un Andrejs spēlē biljardu. Ēriks netīšām iesit melno bumbiņu un sāk kliegt uz Andreju, ka tas viņu pagrūdis.

Linda tualetē raud. Anna ir sākusi atkal satikties ar savu bijušo puisi. Kad tu jautā, vai viņai viss ir kārtībā, Linda atbild, lai tu „atšujies” un nebāz degunu svešās lietās!

Tu ieraugi, ka Gatis ārā uz kāpnēm nodarbību laikā no bundžas dzer gaišo alu. Tu atgādini, ka iekšējās kārtības noteikumi neatļauj lietot alkoholu un palūdz atstāt teritoriju. Viņš uzkliež: „Vai tad mēs nedzīvojam brīvā valstī? Es varu sēdēt, kur vien gribu!”

Tiltu Veidošana

Mērķis

Šajā uzdevumā dalībnieki uzzina, ko nozīmē sadarbība un sarunas, un uzzina, kādu pozīciju šajos procesos viņi ieņem. Turklāt jaunieši iemācās, ko nozīmē netieša komunikācija ar grupu, par kuru nekas daudz nav zināms.

Nepieciešamie resursi

Dažādas nevajadzīgas lietas

Kartons

Līme

Šķēres

Lineāli

Grupās lielums

10-20

Nepieciešamais laiks

2 – 3 stundas

Metodes apraksts

1. Sadaliet dalībniekus divās grupās. Paskaidrojiet, ka viņi ir divu pilsētiņu iedzīvotāji, un šīs pilsētiņas šķir milzīga upe. Pēc gadiem ilgām diskusijām jūs esat vienojušies pāri upei būvēt tiltu, viena pilsēta būvēs vienu pusi, otra pilsēta - otru. Tomēr ir problēma, jo ir gandrīz neiespējami vienam ar otru sazināties. Lai apspriestu tilta dizainu, divās sarunu kārtās savā starpā varēs sazināties tikai viens cilvēks no katras grupas. Runātāju ievēl grupa.

2. Katra grupa pēc tam dodas uz atsevišķām telpām, no kurām nav iespējams redzēt vai dzirdēt otru grupu. Istabā būs atrodami dažāda veida materiāli tilta būvei. Vienīgais, ko dalībnieki zina par tiltu ir tas, ka tam jāšķērso upe, kas attiecīgajā mērogā ir vienu metru garš, un, ka tiltam, kad tas tiks savienots, jānotur viena rotaļu mašīniņa. Ar otru grupu ir jāvienojas par tilta platumu un augstumu. Grupai tiek dota pusstunda laika, lai ievēlētu runātāju, sadalītu uzdevumus un sāktu strādāt. Pēc pusstundas, runātājs var desmit minūtes divatā runāt ar pārstāvi no otras grupas. Viņi drīkst tikai runāt, nevis mainīties ar tilta dizainu uzmetumiem. Pēc tam grupai atkal ir pusstunda laika, lai uzklautu runātāja ziņojumu, izveidotu tiltu un, ja nepieciešams, to piemērotu. Tad tiek dotas desmit minūtes laika runātāju apspriedei citā telpā. Pēc tam sākas pēdējā pusstunda darba.

3. Tad abas grupas sanāk kopā un prezentē katra savu tilta daļu, tilts tiek pārbaudīts.

4. Pēc pārbaudes ar rotaļu mašīniņu, grupas apspriež sadarbību gan savās grupās, gan kopā ar otru grupu, diskutē arī par to, kā tika sadalīti uzdevumi.

Refleksija un novērtēšana

Kā darbs tika organizēts? Vai visi izteica savu viedokli? Kā tika ievēlēts pārrunu vedējs? Vai visi tika iesaistīti darbā? Kā izdevās sarunas? Vai pieturējāties pie sākotnējā dizaina vai tomēr to mainījāt? Kāpēc? Vai grupas ietvaros radās kādi konflikti? Vai pamanījāt kādas saziņas problēmas, komunicējot ar otru grupu?

Kas Tur Ir?

Mērķis

Dot dalībniekiem iespēju, saskatīt cilvēku dažādību, strādājot ar jauniešiem un konkrēti ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju. Pateicoties kopainai, kas rodas uzdevuma beigās, dalībniekiem vajadzētu spēt ieraudzīt sadarbības un partnerattiecību iespējas. Šis uzdevums iepazīstina ar partnerattiecību veidošanas jēdzienu. To var izmantot kā ievadu turpmākam darbam par to, kā izveidot partnerattiecības, un tam, kādēļ tas ir noderīgi.

Nepieciešamie resursi

Atrašanās pilsētā vai blakus tai.

Papīrs un pildspalvas vai magnetofons

Pilsētas kartes un tālruņa kartes vai piekļuve tālrunim

Grupas lielums

10-40

Nepieciešamais laiks

Apmēram 5 stundas (1 stunda pirmajā dienā, 4 stundas nākamajā dienā)

Šis uzdevums jāveic pilsētā (ja apmācība notiek ārpus vai blakus pilsētai, ierēķiniet papildu laiku nokļūšanai pilsētā).

Metodes apraksts

1. Vispirms vadītājs paskaidro, ka šī aktivitāte palīdzēs izprast, cik dažādi ir cilvēki, kuri pilsētā strādā ar jauniešiem. Būs jāveic aktīva aptaujāšana, un tam nepieciešama sagatavošanās nelielās grupās. Īpaši jāpievērš uzmanība cilvēkiem, kas strādā ar jauniešiem, kam ir mazāk iespēju.
2. Izveidojiet mazas 5 – 8 cilvēku grupas. Iedodiet pilsētas kartes un katrai grupai piešķiriet konkrētu rajonu.
3. Pirmajā dienā dodiet vienu stundu laika, lai sagatavotos izpētes darbam nākamajā dienā. Nodrošiniet pieeju tālrunim.
4. Nākamajā dienā dodiet trīs stundas laika, lai veiktu izpēti un sagatavotu rezultātu prezentāciju (dalībniekiem vajadzētu koncentrēties uz rezultātu ātru un efektīvu pasniegšanu).
5. Rezultātu pasniegšanai dodiet vienu stundu laika. Lieciet grupai uzstāt uz konkrētu pievienoto vērtību, ko dažādi cilvēki/struktūras, kas iesaistītas jaunatnes darbā pilsētā, var dot turpmākai sadarbībai, cīnoties pret jauniešu atstumtību.

Refleksija un novērtēšana

Sagatavošanas process grupā

Kā grupai veicās ar darba organizēšanu? Vai mērķis tika sasniegts?

Prezentācija

Vai cilvēki, kurus intervējāt, ir informēti par to, ko dara citi? Kādas viņiem ir savstarpējās attiecības? Vai ir kādas koordinācijas struktūras, platformas, tīkli? Vai domājat, ka jūs kā darbinieki, kas strādā ar jauniešiem vai ir iesaistīti jauniešu organizāciju darbā, varētu veikt šādas aptaujas, kas būtu paredzētas pilsētas domes vajadzībām? Ko jūs darītu, lai izveidotu citas partnerattiecības?

Turpmāki padomi

Lomu spēles izmantošana: vadītāji ir mērs un pilsētas domes komisija, kas atbild par sociālajām lietām, izglītību un jaunatni.

• Uzdevuma došana: informējiet dalībniekus, ka „pilsētas dome viņiem kā darbiniekiem, kas strādā ar jauniešiem, ir paredzējusi veikt aptauju par to, kas strādā jaunatnes jomā un īpaši ar jauniešiem, kam ir

mazāk iespēju. Aptaujas mērķis ir iegūt priekšstatu par iespējamām partnerattiecībām un ieviest politiku, kas veicina jaunatnes sociālo integrāciju.”

- Rezultātu pasniegšana: turpinās lomu spēle. „Mērs un domes komisija uzņem visas grupas. Katra mazā grupa atsevišķi pašvaldībai prezentē rezultātus. Mērs un vērtētāji dažreiz var tēlot politiķus, kas uzstāj uz konkrētiem politiskiem mērķiem, vai jautā, kā grupa iegūs naudu, kas vajadzīga, lai ieviestu politiku, kas veicinātu jaunatnes sociālo integrāciju.”

Izmantojot šo lomu spēli ir svarīgi akcentēt risku, kas izriet no nepietiekami skaidru mērķu nosprašanas un vienošanās par ētosu, kad tiek jautāts par partnerattiecību veidošanu (domes aptauja) un risku, runājot ar politiķiem. Tas var radīt diskusiju par to, kas ir partnerattiecības un kā tās veidot.

Cilvēki Ar Fiziskiem Trūkumiem

Mērķis

Likt saprast, kāda ir sajūta, ja cilvēkam ir kādi konkrēti ierobežojumi.

Nepieciešamie resursi

Papīrs, pildspalvas, flomāsteri

Krāsa, acu apsējs, virve

Svārsts, ausu aizbāžņi

Baloni, dzimšanas dienas tortes svecītes

Grupas lielums

5 – 40 cilvēki

Nepieciešamais laiks

2 stundas

Metodes apraksts

1. Ja nepieciešams, sadaliet grupu mazākās piecu līdz astoņu cilvēku grupās.

2. Izskaidrojiet grupai, ka vienas stundas laikā jāpaveic vairāki uzdevumi. Dažus uzdevumus jāveic grupās, iesaistot visus dalībniekus. Daži ir uzdevumi attiecas uz visu spēles laiku, piemēram, balons, kas nedrīkst pieskarties zemei un kam visu laiku jāatrodas kustībā, vai svārsts, kam visu laiku jāšūpojas.

Grupās uzdevumu piemēri:

- Jāuzzīmē grupas portrets.
- Visu laiku jāšūpo svārsts.
- Jāiziet cauri šķēršļu joslai (jāpārkāpj pāri stīpai, pāri krēslam, jāizlien zem galda utt.).
- Jāsacer dziesma par apmācību.
- Ik pēc desmit sekundēm jānodod kociņš.
- Beigās dalībnieku sejām vajadzētu būt kā klauniem (izmantojot grimu vai masku).
- Jāsaloka papīra laivas.
- Jāuztur dzimšanas dienas tortes svecītes liesma (viena svecīte jāaizdedz ar otru).
- Balons nedrīkst pieskarties zemei.

3. Turklāt daži cilvēki grupā kļūst par cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Viņiem apliek acu apsēju, ieliek ausu aizbāžņus, divus cilvēkus sasien kopā, kādam ir ļauts runāt tikai citā valodā, kas atšķiras no darba valodas, kādam nav ļauts teikt „jā” vai „nē”, kādam vispār nav ļauts runāt, kāds nedrīkst izmantot labo roku utt. Vēlreiz paskaidrojiet, ka šie uzdevumi jāveic vienas stundas laikā, un, ka nav ļauts traucēt citas grupas.

Katholieke Jeugd Raad laipnība, Chirojeugd Vlaanderen, Beļģija

3. Neskatoties uz visiem šiem fiziskajiem trūkumiem, grupai jāveic visi uzdevumi. Katrai grupai jābūt novērotājam, kas raugās, lai tiktu ievēroti visi nosacījumi, un, ka visus uzdevumus veic visa grupa.

4. Pēc stundas grupa prezentē sava darba rezultātus un apspriež, cik grūti vai viegli bija šos uzdevumus veikt.

Refleksija un novērtēšana

- Kāda bija sajūta cilvēkam bez fiziskiem trūkumiem?
- Kāda bija sajūta cilvēkiem ar fiziskiem trūkumiem?
- Vai cilvēki darbojās kā grupa?
- Vai grupa atbalstīja cilvēkus ar fiziskiem traucējumiem?
- Vai cilvēki ar fiziskiem traucējumiem neizrādīja iniciatīvu?
- Kādi traucējumi vēl iespējami?

Nesmejieties Par Mani!

Šo aktivitāti var izmantot, darbojoties grupā, bet tas vislabāk darbojas komunikācijā viens pret vienu, kad jauniešiem ir vairāk laika apdomāt apspriežamos jautājumus.

Mērķis

Atspoguļot, kāda ir sajūta, ja par tevi smejas, un iedziļinātos citu jauniešu izjūtās, kas atrodas šādā situācijā. Tas liek jauniešiem apsvērt stratēģijas, kā tikt galā ar iebiedēšanu, un identificēt tos, kas varētu piedāvāt atbalstu.

Nepieciešamie resursi

Katram dalībniekam lapas NESMEJITIES PAR MANI! kopija
Pildspalvas

Grupas lielums

Jebkāds, bet vislabāk, komunicējoties diviem cilvēkiem

Nepieciešamais laiks

Viena stunda

Metodes apraksts

1. Paudiet ideju, ka smieklus var izmantot, lai liktu cilvēkiem justies neērti un muļķīgi, un veids, kā parādīt, cik cilvēks ir laimīgs. Paskaidrojiet, ka ir atšķirība starp smiešanos par kādu un smiešanos ar kādu.
2. Izdaliel darba lapas un lūdziet jauniešus apdomāt, kā viņi jūtas, ja kāds par viņiem smejas. Tā varētu būt banda skolā, viens no vecākiem, brālis vai māsa. Iedrošiniel dalīties pieredzē un uzrakstīt uz lapas, kādas sajūtas tādā brīdī rodas.
3. Apspriediet, ko jaunieši darītu, ja kaut kas tāds notiktu vēlreiz. Piemēram, ietu prom vai izstāstītu kādam uzticamam pieaugušajam vai draugam. Veltiet tam kādu laiku un pēc tam lūdziet jauniešus izmantot situācijas maketēšanu uz lapas, lai parādītu, ko šādos gadījumos varētu darīt.

Refleksija un novērtēšana

No jauna izskatiet, ko dalībnieki uzzīmējuši. Vai šis risinājums palīdzēs atrisināt jautājumu vai radīs vairāk nepatīkšanu? Lūdziet viņiem apsvērt, ko viņi darītu, ja cilvēks, kurš tiek apsmiets, viņiem nepatīktu? Vai reakcija būtu citāda? Vienojieties, kuriem cilvēkiem ir droši lūgt atbalstu, ja šādā situācijā nonāk kāds no dalībniekiem.

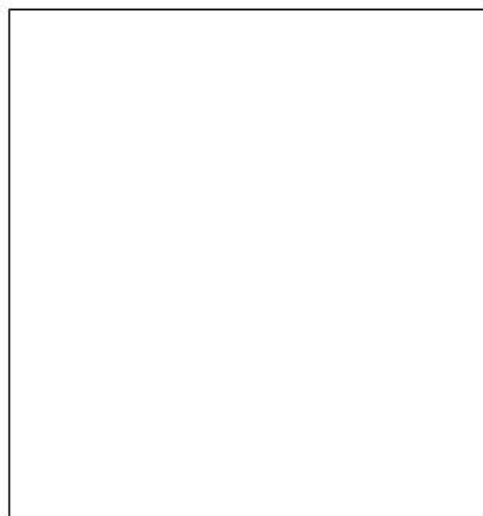

NESMEJĪETIES PAR MANI!

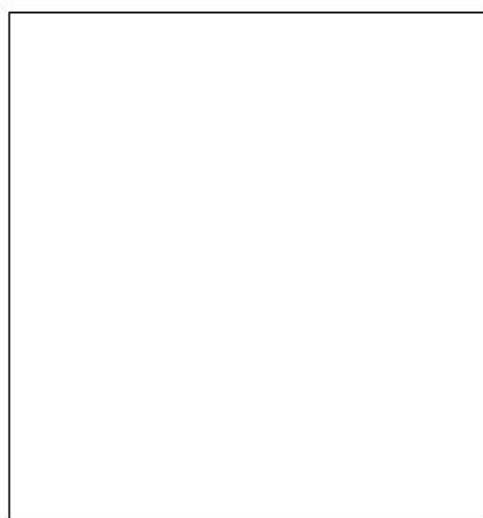
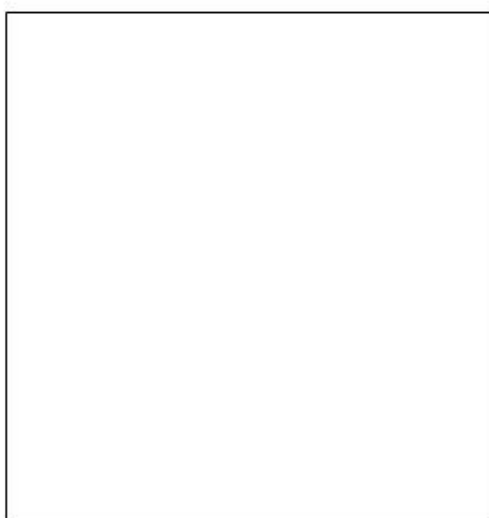
Kāda ir sajūta, ja cilvēki par tevi smejas?

.....
.....

Ja par mani smietos, es varētu...

Ja par kādu citu smietos, es varētu...

Cits Iznākums

Mērķis

Dzīvās gleznas veidošana nelielās grupās, koncentrējoties uz bezspēcīgās personas lomas maiņu dotā situācijā, ar mērķi pieredzēt bezspēcības izjūtu, to parādīt vizuāli un mēģināt rast alternatīvas, un skatīt to ietekmi. Šī pieeja ir balstīta uz Augusto Boula darbu (skatiet zemāk redzamo skaidrojošo piezīmi par Boulu).

Nepieciešamie resursi

Nekādi

Grupas lielums

Dažāds, trīs cilvēku grupas

Nepieciešamais laiks

50 minūtes

Metodes apraksts

1. Lūdziet dalībniekiem pastāvīgi izdomāt kādu incidentu, kurā viņi jutās bezspēcīgi un nespēja neko darīt lietas labā. Tā varētu būt situācija, kuru viņi mēģināja mainīt, bet nespēja, vai situācija, kurai viņi vēlētos redzēt citu iznākumu. (5 minūtes)
2. Trīs cilvēku grupās katrs cilvēks pēc kārtas nerunājot nostāda pārējos grupas dalībniekus, izveidojot trīs dzīvās gleznas, kas demonstrē situācijas sākumu, vidu un beigas. Ja cilvēkiem nav skaidrs, ko viņi pašreiz iemieso, viņiem tas jāpasaka. (10 minūtes)
3. Kad visas grupas izveidojušas savu dalībnieku dzīvo gleznu sērijas, viņi izvēlas vienu no stāstiem, ar kuru turpināt strādāt. Vēlreiz attēlojiet izvēlētajā stāsta dzīvo gleznu sēriju, šoreiz katram dalībniekam skaļi izsakot vienu tēla domu, t.i. katra dzīvā gleznā jāilustrē ar tēla runu. Šīs domas jāizsaka iepriekš noteiktā secībā.
4. Strādājot pie šī paša stāsta, paplašiniet dzīvo gleznu un ietvertās domas līdz trīs īsām ainām, katrai no tām nevajadzētu būt garākai par minūti. Katra persona pārvērš savu domu par teikumu, apvienojot to ar kādu atbilstošu fizisku darbību. (5 minūtes)
5. Sanāciet atkal kopā lielā grupā un noskatieties katras mazās grupas darbu. Izvēlieties vienu no mazajām grupām, ko izmantot demonstrācijā. Izvēlieties dzīvo gleznu, kurā viegli saskatāms apspiedējs un apspiestais, kuram var just līdzī. Lūdziet pārējiem dalībniekiem ieteikt, ko bezspēcīgajam cilvēkam darīt, lai mainītu situāciju. Izmēģiniet šos ieteikumus, dalībniekam, kurš ieteicis izmaiņas, ieņemot tās personas vietu, kura darbības ieteikts mainīt. Turpiniet šo procesu ar katru stāstu vai nu strādājot grupā, vai divām grupām apvienojoties, kad viena otrai kalpo par publiku. (15 minūtes)

Refleksija un novērtēšana

Kā atšķirīgas darbības ietekmē iznākumu? Kā šo uzdevumu var saistīt ar dalībnieku dzīvēm? Ko no šī uzdevuma var paņemt priekš sevis? (5 minūtes)

Turpmāki padomi

Ir svarīgi, lai grupas strādātu pie radošām bezspēcīgā cilvēka atbilžu alternatīvām, nevis tikai tās kritizētu. Grupa bieži saskatīs risinājumus, ko atsevišķa persona nevar ieraudzīt.

Dažas piezīmes par Augusto Boulu un Apspiesto teātri
„Kamēr daži cilvēki rada teātri, mēs esam teātris.”

Laikā no 1950. līdz 1960. gadam Brazīlijas teātra režisors Augusto Bouls izveidoja Apspiesto teātri (AT). Viņš vēlējās pārveidot tradicionālo izrāžu monologu par dialogu starp publiku un skatuvi. Bouls eksperimentēja ar dažāda veida interaktīvo teātri, uzskatot, ka dialogs ir pierasta, veselīga dinamika starp visiem cilvēkiem, ka visi cilvēki vēlas un spēj veidot dialogu un ka tad, ja dialogs kļūst par monologu, notiek apspiešana.

Kad kāds mums parāda attēlu vai izstāsta stāstu par savu pieredzi, mēs neizbēgami papildinām šo stāstu un tā tēlus ar nokrāsām no savas pieredzes.

Tēlu teātris izmanto cilvēka ķermeni kā instrumentu, kas atspoguļo izjūtas, idejas un attiecības. Veidojot skulptūras no citiem vai, izmantojot savu ķermeni, lai demonstrētu ķermeņa pozu, var izveidot jebko, sākot ar skulptūru no viena cilvēka un beidzot ar skulptūru no lielas cilvēku grupas, tādējādi atspoguļojot skulptora iespaidu par situāciju vai apspiešanu. Tēlu teātri iespējams izmantot, strādājot ar grupām, kurās cilvēki viens otru pazīst un var pārliecinoši izmantot dažādas teātra tehnikas, kā arī ar tādām grupām, kurās cilvēkiem ir neliela aktiermeistarības pieredze vai tās nav vispār. Nevienam nav jāmacās teksts vai jātēlo, bet tehnika bieži palīdz cilvēkiem pētīt savas izjūtas un pieredzi vidē, kura neapdraud. Tas var būt arī ļoti jautri!

Piemēram, jauniešu grupā var sākt pētīt sociālās atstumtības tēmu. Divus brīvprātīgos uzaicina izveidot nekustīgu bildi vai dzīvo gleznu, iemiesojoties divos saistītos tēlos, piemēram, viens no dalībniekiem var būt pašpārliecināts sabiedrības loceklis, otrs var būt cilvēks, kas sevi uztver kā atstumto, vai cilvēks, kuru citi uztver kā nepiederošu. Citi grupas biedri, pievienojoties dzīvajai gleznai, var papildināt attēlu, veidojot citus tēlus, piemēram, aculieciniekus, garāmgājējus vai draugus kādai no divām personām. Grupas vadītājs pēc kārtas uzsit uz pleca katram dzīvās gleznas personāžam un lūdz izteikt skaļi vienu vai vairākas domas. Uz īsu brīdi var atbrīvot atsevišķus dzīvajā gleznā iesaistītos cilvēkus un ļaut viņiem izpētīt izveidoto attēlu pirms viņi atkal ieņem savas vietas, tas var ļoti palīdzēt izprast attēloto situāciju.

Šo uzdevumu var pildīt ļoti daudz dažādos veidos. Oriģinālo dzīvo gleznu var nostādīt pārējās grupas priekšā, kam savukārt tiek lūgts izlemt par sadursmes vietu, par katru cilvēku – vārdu, vecumu, nodarbošanos/lomu utt. Dalībniekiem tiek lūgts iztēloties citas situācijas, kas varētu novest līdz pašreizējai sadursmei. Kad izdomātas pietiekami daudzas situācijas, dalībniekus sadala grupās, katrai no tām dodot uzdevumu izveidot dzīvo gleznu, attēlojot vienu no iepriekš iztēlotajām ainām, beigās izveidojot noslēguma dzīvo gleznu.

Pēc tam visa grupa atgriežas pie sākuma dzīvās gleznas. Tiem, kas nebija iesaistīti dzīvās gleznas veidošanā, tiek lūgts atrast kādu situācijas risinājumu. Lai to izdarītu, jāpārvieta kāds tēls, uzsitot tam pa plecu, ieņemot tā vietu un ieņemot jaunu pozīciju, varbūt izsakot jaunu domu.

Šis uzdevums rada lielas diskusijas, kuras vadītājam uzmanīgi jāpārrauga.

Vēl viena Boula teātra pazīme ir Foruma teātris. Būtībā tā ir izpēte teātra formā, kas musinošā veidā palīdz saprast un mācīties, atrast iespējamās stratēģijas, kā izkļūt no situācijas, lai palīdzētu grupai vai atsevišķam cilvēkam nonākt pie iespējama risinājuma konkrētā apspiešanas vai izaicinājuma gadījumā. Bouls apraksta, ka forums ļauj cilvēkiem „pētīt citus cilvēkus, citus veidus, kas konkrētajā situācijā dod man vairāk varas. Tas nozīmē apgūt cita veida uzvedību un to, vai tā palīdzēs izkļūt no apspiestības situācijas.” Forumā nekas netiek uzspiests, tas nenorāda, kas jādara, bet tas iesaka pamēģināt vienu vai otru risinājumu, taču beigās lēmums paliek katra paša ziņā.

Foruma ainas parasti tiek parādītas kā īsas ainiņas, kurās var būt izmantota jau iepriekš aprakstītā nekustīgu attēlu atdzīvošanās vai dzīvās gleznas. Beigās publika noskatās visu ainu, ko vada džokers. Pēc tam džokers saka publikai, ka skečs tiks atkārtots, tikai šoreiz, ja kāds no publikas vēlas ieteikt citu darbību vai kādas izmaiņas scenārijā, lai iznākums būtu labāks, ir jāizsaucas „STOP!”. Cilvēks no publikas pēc tam var mainīties vietām ar aktieri un izmēģināt savas idejas vai izstāstīt aktieriem, kā mainīt ainu. Ja publika nevēlas apstādināt darbību, to var darīt džokers un aicināt publiku ieteikt iespējamus risinājumus.

Foruma teātris ne tikai dod publikai vairāk varas un padara to par daļu no darbības, bet arī ilustrē alternatīvus risinājumus un citas izvēles, kas maina iznākumu.

Kvalitātes Iela

Mērķis

Dot iespēju dalībniekiem iejusties kāda cita sabiedrības locekļa lomā un ar simulācijas palīdzību kādā citā sociālajā realitātē. Iedrošināt spēlētājus apdomāt tādas sociālās problēmas, kā nevienlīdzība, izstumtie, stereotipu ietekme, iedzimtība, utt.

Nepieciešamie resursi

Lomu kartiņas, kuras var piespraust pie apģērba
Konfektes (10 gab. katram spēlētājam).

Grupas lielums

12 – 30 cilvēki

Nepieciešamais laiks

30 minūtes aktivitātēm – 30 minūtes (vai vairāk) diskusijai un uzdevuma novērtējumam

Metodes apraksts

1. Palūdziet spēlētājus nosēties aplī (ar vai bez krēsliem).
2. Katram dalībniekam iedodiet lomu kartiņu. Uz šīs kartiņas ir kādas personas apraksts, kuras lomā spēlētājam būs jāiejūtas spēles laikā.
3. Lūdziet dalībniekus izdomāt sev jaunu vārdu, kad viņi ir iepazinušies ar personāžu, kuru tēlos (Šī ir interesanta stratēģija lai iedrošinātu tos spēlētājus, kuriem ir jātēlo pretējā dzimuma personāžs).
4. Katram dalībniekam iedodiet piecas konfektes.
5. Sakiet spēlēs dalībniekiem, ka viņiem tiks uzdoti jautājumi – ja viņi uz jautājumu var atbildēt apstiprinoši, viņi iegūst vienu konfekti (no kastes, bļodas, vai jebkādā veida trauku, kuš noliks apļa vidū), ja viņi nevar uz jautājumu atbildēt apstiprinoši, viņiem viena konfekte ir jāatliek atpakaļ traukā.
6. Tā kā dalībnieki tēlo kādu citu, viņiem ir jāizdara dažādi lēmumi, atbildot uz jautājumiem, ņemot vērā tēla iespējamo dzīves pieredzi.
7. Kad kāds dalībnieks iegūst konfekti, viņam tās jānovieto kaudzē, sev priekšā, tā, lai ikviens redzētu, cik katrs ir ieguvis konfektes.
8. Ja kādam dalībniekam vairs nav nevienas konfektes, viņam ir jānodod kāda redzama zīme par izstāšanos, piemēram, jāpaceļ roka vai jāpieceļas kājas (grupai par to vajadzētu vienoties).
9. Vadītājam vajadzētu pārliecināties, ka visi spēlētāji ir sapratuši savu lomu.
10. Vadītājiem katru jautājumu vajadzētu atkārtot divas reizes un pārliecināties, ka visi to ir sapratuši. Ja kāds spēlētājs nav pārliecināts par savu atbildi, vadītājam vajadzētu iedrošināt dalībnieku, mēģinot palīdzēt iztēloties personāžu dotajā situācijā.
11. Kad kādam spēlētājam vairs nav nevienas konfektes ko nolikt, vadītājs, lai uzsvērtu pašu izslēgšanas faktu, var lūgt dalībniekam palikt norunātajā pozā – ar paceltu roku, vai kājās stāvēt utt.
12. Katra jautājuma beigās, palūdziet spēlētājus saskaitīt konfektes. Visticamāk daži būs vairāk saldumu nekā citiem.

Refleksija un novērtēšana

Kad visi jautājumi ir nolasīti lūdziet dalībniekus sadalīties mazākās grupās (5 līdz 6 personas katrā grupā). Palūdziet katram dalībniekam iepazīstināt citus ar savu personāžu (iejūtoties lomā). Apspriežiet un novērtējiet aktivitātes laikā pieredzēto.

Iespējamie jautājumi (jautājumiem vajadzētu būt saistītiem ar tēmu kādu vēlaties aplūkot):

Kā jūs jutāties savā jaunajā tēlā? Vai jūs jutāties privilīģēts, vai izstumts? (Jautājums tiem, kuriem beidzās konfektes) Vai jūs jutāties nokaunējies? Vai aktivitāte kādā ziņā atspoguļoja reālās dzīves situāciju? Vai aktivitāte, vairāk nekā jūs domājat sākumā, izcēla atšķirības un nevienlīdzību sabiedrībā? Vai jums likās viegli iejusties savā tēlā (jo jūs šo personāžu varējāt viegli saprast? Jūs pazīstat kādu,

līdzīgu šim personāžam), vai tomēr bija grūti? Ja jums likās grūti iejusties tēlā, jūsuprāt, kāpēc? Kā jūs nonācāt pie saviem lēmumiem – no kurienes jūs ņemāt „informāciju”? Vai jūs neveidojāt savus lēmumus balstoties uz stereotipiem sabiedrībā? Vai jūs mainītu savu atbildi uz kādu no jautājumiem, ja jums to uzdotu atkārtoti? Vai jums nebija žēl sava personāža, vai jūs sevi redzējāt kā „upuri”? Vai jūs esat kādreiz strādājuši kopā ar kādu jaunieci, kas atbilda jūsu tēlotajam tēlam? Kāda bija jūsu attieksme pret šo jaunieci reālajā dzīvē?

Acīmredzami, jautājumus šeit var uzdot neierobežotā daudzumā, taču arī pašai aktīvajai spēles daļai ir empīriski elementi, kas var ievadīt diskusijas.

Saliekams Attēls Par Cilvēktiesībām

„Cilvēktiesības ir kā saliekams attēls. Ja trūkst viena gabaliņa, saliekamais attēls nav pilnīgs. Tas pats attiecas uz cilvēkiem, kas dzīvo nabadzībā; atņemot kādu no tiesībām, tiks apdraudētas cilvēktiesības kopumā. „Nevar cilvēkiem dot tiesības gabaliņu pa gabaliņam un gaidīt, ka viņu stāvoklis pamazām uzlabosies,” teicis kāds starptautiskās kustības ATD Fourth World biedrs.

Mērķis

Šī grupas aktivitāte var būt kā enerģijas spēle, bet tās galvenais uzdevums ir palielināt izpratni par jautājumu loku, kas saistīts ar cilvēktiesībām un to nedalāmību.

Nepieciešamie resursi

Kartons (vai saplāksnis), apm. 1 – 1,5 metri

Krāsa

Marķieri

Grieznis (vai finierzāģītis)

Grupās lielums

Līdz pat 30 cilvēkiem

Nepieciešamais laiks

Apmēram 30 minūtes

Metodes apraksts

Sagatavošanās

1. Nokrāsojiet katru kartona vai saplākšņa pusi divās dažādās krāsās.
2. Vienā pusē uzzīmējiet vai uzgleznojiet cilvēku vai cilvēku grupu. Uzzīmējiet saliekama attēla gabaliņus (5 vai 6) uz zīmējuma un sagrieziet to.
3. Apgrieziet gabaliņus uz otru pusi un uz katra uzrakstiet vienu Vispārējas cilvēktiesību deklarācijas pantu (ja nepieciešams, vienkāršojiet).

Uzdevums

4. Kad dalībnieki ienāk telpā, iedodiet katram vienu saliekamā attēla gabaliņu. Atkarībā no grupas lieluma dažiem dalībniekiem var iedot divus vai vairāk. Paskaidrojiet, ka katrs saņēmis vienu (vai vairākas) cilvēktiesības, bet, ka vajadzīgas visas, lai kļūtu par pilnvērtīgu cilvēku.
5. Lūdziet pa vienam nolasīt to, kas rakstīts uz gabaliņa, un to izskaidrot (vai lūdziet izskaidrot kādam citam).
6. Kad visi panti izlasīti, aiciniet dalībniekus apgriezt saliekamā attēla gabaliņus uz otru pusi, salikt tos kopā un izveidot pilnu saliekamo attēlu, tādējādi no šiem pantiem radot pilnvērtīgu cilvēku.
7. Kad saliekamais attēls ir pabeigts, apspriediet, kādēļ cilvēktiesības ir svarīgas un kāda ir to praktiskā nozīme.

Refleksija un novērtēšana

Vai izpratāt cilvēktiesību pantu, kas bija uzrakstīts uz jūsu gabaliņa? Kāda ir to praktiskā nozīme jūsu dzīvē? Vai uzskatāt, ka cilvēktiesības ir svarīgas? Kāpēc? Vai kādreiz ir radusies sajūta, ka jūsu tiesības tiek pārkāptas? Ja tiek pārkāpta viena no tiesībām vai, ja tā cilvēkam nav pieejama, kā tas ietekmē citas cilvēka tiesības? Ja cilvēka dzīvē ilgstoši tiek pārkāptas viena vai vairāku veidu tiesības, kādas varētu būt šīs situācijas sekas? Kāda ir saistība starp cilvēktiesībām un cilvēka cieņu?

Saliekams Attēls Par Cilvēka Vajadzībām

Mērķis

Šis uzdevums palīdzēs saprast, ka ne vienmēr tas, ko cilvēki uzskata par svarīgu, ir svarīgs arī citiem, un liks pārdomāt to, ka visiem ir vienas pamata cilvēktiesības.

Nepieciešamie resursi

Liela papīra lapa katram dalībniekam

Marķieri

Šķēres

Grupas lielums

Dažāds

Nepieciešamais laiks

Viena stunda

Metodes apraksts

1. Izdaliet katram dalībniekam papīra lapu un lūdziet uzzīmēt savas kontūras. (Ja papīrs ir pietiekami liels, viņi var nogulties uz papīra un palūgt, lai kāds cits novelk kontūru). Izgrieziet visus zīmējumus. Lieciet dalībniekiem sadalīt savus zīmējumus sešos saliekamā attēla gabalos.
2. Izveidojiet sarakstu, iekļaujot visus dalībniekus, viņiem nozīmīgas lietas, piemēram, ēdienu, draugus, pajumti, mīlestību, izglītību, stabilus ienākumus, labu veselību, labu apkārtējo vidi, reliģiju, jauku ģimeni, ideālus, vārda brīvību, iespēju ceļot, mieru, iespēju netikt diskriminētam utt., līdz izveidots saraksts ar vismaz 25 – 30 vienībām.
3. Lūdziet dalībniekiem no šī saraksta izvēlēties sešas tiesības, kas šajā brīdī viņiem šķiet svarīgas. Katra jāuzraksta uz saliekamā attēla gabala, kas izveidots no viņu zīmējuma.
4. Kad visi uz katra saliekamā attēla gabaliem uzrakstījuši vienu no tiesībām, zīmējumu var sagriezt.
5. Lūdziet vienam brīvprātīgajam parādīt savu saliekamo attēlu un prezentēt to grupai, izskaidrojot, kādēļ izvēlētas tieši šīs sešas tiesības. Lūdziet brīvprātīgajam pēc kārtas nosaukt izvēlētas tiesības un lūdziet pārējai grupai nolikt priekšā saliekamā attēla gabalu, ja kāda no tiesībām sakrīt.
6. Kad brīvprātīgais nosaucis visas tiesības, jautājiet grupai, vai kāds bija izvēlējis tās pašas tiesības, var jautāt arī, vai kādas tiesības sakrita. Raugieties, lai nesāktu diskusiju par to, vai kāda izvēle bijusi prātīga vai nē; izvēle ir tīri individuāla un to nedrīkst apspriest.
7. Lūdziet vēl kādam brīvprātīgajam dalīties ar grupu savā izvēlē (vēlams kādam, kam nebija nekā kopīga ar pirmo brīvprātīgo vai tad, ja kopīga bija tikai viena lieta) un atkārtojiet 6. punktu.
8. Apspriediet ar grupu, kā tas var būt, ka cilvēki tik dažādi uztver savas vajadzības. Jautājiet, vai ir kādas vajadzības/tiesības (iekļautas sarakstā vai ārpus tā), kas noteikti nepieciešamas katram cilvēkam. Izveidojiet sarakstu un salīdziniet tās ar vienkāršotu Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas versiju.

Refleksija un novērtēšana

Vai daudzas jūsu vajadzības sakrīt ar citu cilvēku vajadzībām? Vai sapratāt, kādēļ citi cilvēki izvēlējās atšķirīgas lietas, kas viņiem šķita svarīgākas? Kā izvēlējāties savas vajadzības? Vai šis saraksts atšķiras no saraksta, ko dalībnieki būtu izveidojuši pirms pieciem gadiem, un vai tas atšķirsies no saraksta, ko varētu izveidot kaut kad nākotnē? Vai ir vajadzības/tiesības, kas nepieciešamas visiem bez izņēmuma? Kādēļ tas ir tā, ja vajadzību uztvere ir atšķirīga?

Pulkstenis

Mērķis

Ievads diskusijai par stereotipiem, pievērst dalībnieku uzmanību stereotipiem, kā izziņas sistēmas vienkāršojumam. Aplūkot, kā stereotipi funkcionē sabiedrībā. Tie ietekmē mūs visus un mēs iemūžinām socializācijas procesā.

Nepieciešamie resursi

A4 papīra lapas, līmlente, rakstāmrīki

Grupas lielums

10-30 cilvēku

Nepieciešamais laiks

30-45 minūtes

Metodes apraksts

Sagatavošanās

1. Izvietojiet telpā krēslus, novietojot tos aplī ar skatu uz centru. (ja spēlētāju ir pārāk daudz un nepietiek vietas, sadaliet spēlētājus divās grupās.) Izmantojot papīra līmlenti, izveidojiet apla vidū pulksteņa ciparnīcu (kas aizņemt visu apli). Pulksteņa tēma ir paredzēta lai veicinātu spēles dinamiku, jo rezultāts lielā mērā būs atkarīgs no aktivitātes vienādas gaitas.

2. Sagatavojiet tik daudz papīra lapu, cik ir spēlētāju un uz katras no tām lapas apakšā uzrakstiet kādu citu kategoriju (piemēram, mākslinieks, afroamerikānis, politiķis, neredzīgs vīrietis, blondīne, mācītājs) vai arī uzzīmējiet kādu ierosinošu simbolu.

Uzdevums

1. Aiciniet dalībniekus apsēsties.
2. Izdali katram dalībniekam pa lapai un paskaidrojiet, ka viņiem ir jāuzraksta īpašība, kas viņiem uzreiz nāk prātā, izlasot vārdu, vai ieraugot simbolu.
3. Līdzko dalībnieki ir uzrakstījuši vienu īpašību, lapa tiek padota pa labi nākošajam spēlētājam.
4. Izskaidrojiet pierakstīšanas noteikumus : vārdus pieraksta stabiņā no apakšas uz augšu, pēc uzrakstīšanas nolokot lapu tā, lai uzrakstītais nebūtu redzams. Vadītājs stāv pulksteņa vidū un dod signālu lapu maiņai. (tik – tak – tik)
5. Aktivitāte noslēdzas, tad, kad lapa ir atgriezusies pie sākotnējā „īpašnieka”.
6. Dodiet laiku, lai dalībnieki klusībā pie sevis izlasa uz lapas rakstīto.

Refleksija un novērtēšana

Aiciniet katru no dalībniekiem nolasīt viņaprāt interesantāko īpašību (stereotipu) no savas lapas. Diskutējiet par to vai apgalvojums ir precīzs. Kāpēc jā, kāpēc nē? Vai tas ir slikti, ka pastāv stereotipi? / vai no stereotipiem var izvairīties? Stereotipi kā iespaidi, kas raksturīgi mums visiem. Kā mēs „apgūstam” stereotipus komunikācijas laikā, kā tie tiek nodoti tālāk un iemūžināti?

Sekas

Mērķis

Vairums cilvēku jau kādreiz ir sastapušies ar šo spēli, vai kādu tās variāciju, tāpēc ir labi to uzsākt bez ilgiem paskaidrojumiem. Arī rezultāts un secinājumi ir diezgan skaidri un saprotami, tāpēc tas ir efektīvs veids kā uzsākt diskusiju par to kā mūsu sabiedrība vērtē jauniešus.

Nepieciešamie resursi

Papīrs (vismaz A3)

Rakstāmrīki.

Grupas lielums

Maksimums - 6 katrā grupā

Nepieciešamais laiks

30 minūtes

Metodes apraksts

1. Palūdziet grupas dalībniekiem nostāties aplī ar sejām uz vidu. Izniedziet vienam no grupas dalībniekiem papīra loksni un kādu rakstāmrīku. Ja jūs strādājat grupā, kur ir vairāk nekā seši cilvēki tad iesakām dot grupai divas loksnes papīra.
2. Paskaidrojiet, ka jūs gribat lai šis dalībnieks uzzīmē tipisku jaunas sievietes vai jauna vīrieša seju, vai arī, ja jūs runājat par narkotiku atkarību, piemēram, palūdziet viņam uzzīmēt tipisku tāda cilvēka seju, kurš ir atkarīgs no narkotikām. Uzsveriet, ka svarīgi ir sīkumi – aksesuāri, matu griezumus sejas izteiksme u.c.
3. Kad pirmais dalībnieks ir pabeidzis, lūdziet viņu salocīt papīra loksni tā, lai citi neredzētu seju, ko viņš nupat ir uzzīmējis, atstājot atklātu tikai kakla beigu daļu, tad padot zīmējumu dalībniekam, kas atrodas pa labi no viņa. Nākošajam dalībniekam jāturpina zīmējums.
4. Turpiniet padot zīmējumu uz riņķi līdz tas ir pabeigts (vajadzētu būt tā, ka visi seši grupas dalībnieki ir zīmējuši kādu daļu).

Refleksija un novērtēšana

Katra grupa prezentē savu zīmējumu un apspriež, vai viņiem ir līdzīgi uzskati, idejas par to, kā izskatās tipiska jauna sieviete, vīrietis vai cilvēks, kurš atkarīgs no narkotikām. Kādas ir atšķirības viedokļos? No kurienes viņiem ir šāds viedoklis un vizuālais uzskats, informācija? Cik ticami, precīzi ir šie informācijas avoti?

Uzsāciet diskusiju par stereotipiem un kā tie ietekmē cilvēku uzskatus un viedokli. Apspriežiet, kā stereotipi rodas no attēliem, ko ikdienā redzam mēdijos un no tā, ko redzam sev visapkārt ikdienas dzīvē.

Pie Manām Kurpju Šņorēm

Mērķis

Analizēt sociālās privilēģijas, diskrimināciju un dažādas ietekmes uz vienādu iespēju nodrošināšanu viesiem.

Nepieciešamie resursi

Papīra tāfele

Flomāsteri

Pietiekami liela telpa, lai spēlētāji vārētu nostāties taisnā līnijā, cits citam blakus

Grupās lielums

15-30 dalībnieku no 16 gadiem un vecāki

Nepieciešamais laiks

90 minūtes

Metodes apraksts

1. Palūdziet dalībniekus nostāties taisnā līnijā, sadodoties rokās un atrasties pilnīgā klusumā.
2. Vadītājiem ir jānosauc īpašības, kategorijas. Katrs, kurš šo īpašību attiecina uz sevi, sper vai nu vienu soli uz priekšu vai vienu atpakaļ. Ja nosauktā īpašība tev piemīt – uz priekšu, ja ne, tad vienu atpakaļ. Piemēram, „ja tu esi vīrietis, paej vienu soli uz priekšu, meitenes – vienu atpakaļ”.
3. Ja dalībnieks ir nokļuvis tādā situācijā, ka vairs nav iespējams turēt blakus spēlētāja roku, viņam tā ir jāatlaiž.
4. Izveidojiet saraktu ar vairākiem apgalvojumiem, par dažādām īpašībām un kategorijām: vecums, studijas, finansiālais stāvoklis, draugi, reliģiskā piederība utt.
5. Kad pāris no kategorijām ir nolasītas, palūdziet dalībniekus palikt savās vietās un nolieciet telpas otrā pusē „balvu”. Sakiet, ka tā reprezentē viņu mērķi un viņiem pēc tā būs jāsacenšas... uzmanību, gatavību....AIZIET!

Refleksija un novērtēšana

Uzsāciet diskusiju, par to, kas notika spēles laikā. Vai mēs patiešām visi atrodamies vienā punktā uz „starta līnijas”? Ja tu neskrien pēc mērķa, vai tas nozīmē, ka tev trūkst motivācijas? Kāds ir efekts kopīgiem traucējumiem?

Soli Uz Priekšu

Mērķis

Veicināt izpratni pret tiem, kuri ir atšķirīgi. Vērst uzmanību uz nevienlīdzīgu iespēju problēmas eksistēšanu sabiedrībā. Veidot izpratni par iespējamajām sekām, piederot kādai minoritātei vai sociālai grupai.

Nepieciešamie resursi

Lomu kartiņas

Brīva telpa (koridors, liela istaba, var arī ārpus telpām)

Grupas lielums

10-30 cilvēku

Nepieciešamais laiks

1 stunda

Metodes apraksts

1. Izdaliet lomu kartiņas, katram dalībniekam vienu. Lūdziet spēlētājus kartiņas glabāt pie sevis un nevienam nerādīt.

2. Palūdziet dalībniekus apsēsties (ieteicams uz grīdas, bez krēsliem), un izlasīt kas rakstīt viņu lomu kartiņās.

3. Sakiet, ka tagad viņi var sākt iejusties lomā. Lai palīdzētu, nolasiet dalībniekiem priekšā dažus jautājumus. Pēc katra jautājuma ieturiet pauzi, lai dalībnieki varētu to apdomāt: Kāda bija jūsu bērnība? Kādā mājā jūs dzīvojāt? Kādas spēles jūs spēlējāt? Kāda bija jūsu vecāku profesija? Kāda ir jūsu ikdiena tagad? Kur jūs satiekaties un komunicējat ar cilvēkiem? Ko jūs darāt no rīta, pa dienas vidu un vakarā? Kāds ir jūsu dzīves stils? Kur jūs dzīvojat? Cik daudz naudas jūs nopelnāt mēnesī? Ko jūs darāt brīvajā laikā? Ko jūs darāt garākās brīvdienās? Kas jūs iedvesmo un no kā jums bail?

4. Lūdziet dalībniekus nostāties taisnā līnijā (kā uz starta līnijas) un darīt to joprojām klusējot.

5. Paskaidrojiet, ka jūs tagad nolasīsit sarakstu ar dažādām situācijām. Katru reizi, kad dalībnieki var atbildēt apstiprinoši uz situāciju, viņiem jāpauz vienu soli uz priekšu, ja nē, tad jāpaliek nekustīgiem.

6. Nolasiet situāciju scenārijus vienu pēc otra. Pēc katras situācijas ieturiet pauzi, kamēr katrs dalībnieks ir vai nu pagājis soli uz priekšu vai palicis savā vietā.

7. Aktivitātes beigās lūdziet dalībniekus izdarīt kādu piezīmi par savu pozīciju attiecībā ar citiem.

Refleksija un novērtēšana

Ļaujiet dalībniekiem pāris minūtes, lai iziet no saviem tēliem un tad uzsāciet refleksiju. Kādas bija izjūtas sperot soli uz priekšu vai paliekot uz vietas? Tiem, kuri izvīzījās priekšā – kurā momentā viņi saprata, ka citi dalībnieki uz priekšu nevirzās tik ātri? Vai kāds no dalībniekiem kādā brīdī nejuta, ka viņa cilvēktiesības tiktu ignorētas? Vai dalībnieki varēja apmēram uzminēt viens otra lomas? (Ļaujiet šajā diskusijas daļā atklāt savas lomas) Cik viegli vai sarežģīti bija atveidot dažādās lomas? Kā dalībnieki iejutās savā lomā, kā viņi iztēlojās savu tēlu? Vai uzdevums kādā veidā atspoguļo sabiedrību? Kā? Kuras no cilvēktiesībām tika ignorētas katra tēla gadījumā? Vai kāds no dalībniekiem varēja teikt, ka viņa cilvēktiesības netika respektētas, vai arī, ka viņš dotajā situācijā tās nevarēja īsti pielietot? Kādi varētu būt pirmie soļi, lai risinātu nevienlīdzības problēmu sabiedrībā?

SOLIS UZ PRIEKŠU APGALVOJUMI

1. Man būs mazbērni.
2. Tu zini, ka tavš viedoklis par sociālām un politiskām tēmām ir svarīgs, un tu tiec uzklusāts
3. Tu vari uzaicināt draugus vakariņās pie sevis mājās.
4. Vasaras brīvlaikā es ar savu ģimeni dodos ceļojumos.
5. Tu drīksti vēlēt vietējās un nacionālās vēlēšanās.
6. Vasarā ar draugiem braucu uz Jūrmalu.
7. Tu zini, kur meklēt padomu un palīdzību, ja tā nepieciešama
8. Tu zini, ka vari studēt un iegūt profesiju kādu vēlies.
9. Lai kaut kur nokļūtu, izmantoju sabiedrisko transportu.
10. Kopā ar draugiem reizēm eju uz kino.
11. Pēc vidusskolas es strādāšu to, kas man patīk.
12. Man patīk dejot.
13. Tev nekad nav nācies saskarties ar finansiālām grūtībām
14. Vecmāmiņa brīvdienu brokastīm man cep pankūkas.
15. Tev ir interesanta dzīve, un tu esi pozitīvi noskaņots par savu nākotni.
16. Es katru dienu eju uz skolu.
17. Man patīk vadīt automašīnu.
18. Man patīk braukt ar divriteni.
19. Man ir daudz draugu.
20. Tu nebaidies par savu bērnu nākotni.
21. Man ir viegli dabūt darbu.
22. Tu nekad neesi juties diskriminēts savas izcelsmes dēļ.
23. Nedēļas nogalēs eju izklaidēties uz klubu.
24. Vasaras brīvlaikā pats strādāju, lai nopelnītu kabatas naudu.

SOLI UZ PRIEKŠ LOMU KARTIŅAS*

Akls zēns	Kurla meitene	Vientuļā māte bezdarbiece
27 gadus vecs vīrietis, bezpajumnieks	Basketbolists	17-gadīga čigānu meitene, beigusi 7 klases
Karavīrs aktīvā dienestā	Bankas prezidenta meita, kas studē ekonomiku.	Itāļu restorāna īpašnieka dēls
Pašvaldības deputāta mazdēls	Veiksmīgs uzņēmējs	16 gadīga modele
Jaunietis ar invaliditāti, kurš pārvietojas ratiņkrēslā	Jauniešu nevalstiskās organizācijas vadītājs	Jaunietis ar vidējo izglītību, strādā būvniecībā
Datorprogrammētājs	Studente Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultātē	Vietējā veikala krievu tautības pārdevēja
11 gadīgs zēns, kas dzīvo Jēkabpils rajona Kūku pagastā	Pensionēts ārsts	Meitene, kura ikdienā aprūpē savu māti, kurai ir pilnīga ķermeņa paralīze

* esiet radoši un tukšos laukumus, ja nepieciešams, izdomājiet paši.

Redzi Spēju!

Mērķis

Vērst uzmanību uz ikdienas problēmām ar ko nākas saskarties cilvēkiem ar invaliditāti. Izveidot spēju redzēt un palīdzēt cilvēkiem ar invaliditāti. Veicināt empātiju un saliedētību.

Nepieciešamie resursi

Papīrs A4

Pildspalvas

Plastikāta maisiņi

Kāposta vai salāta lapas

Krīta gabali

Koka lapas (jebkāda),

Aplikāciju papīrs

Pudeles vai bundža ar bezalkoholiskiem dzērieniem

Lakats acu aizsīšanai

Lomu kartiņas

Ratiņ krēsli

Pietiekami daudz vietas, lai izveidotu šķēršļu joslu. (ir ieteicama otra brīva telpa, bet tas nav absolūti nepieciešams, ir iespējams aktivitāti veidot arī ārā)

Šķēršļi, piemēram, galdi un krēsli, koka dēļi, kaudzes ar vecām avīzēm, utt.

Liela papīra loksnes vai kartons

Flomāsteri

Taimeris, hronometrs vai pulkstenis

Grupās lielums

6 - 36 cilvēki

Nepieciešamais laiks

120 minūtes

Metodes apraksts

Sagatavošanās

1. Izgatavojiet lomu kartiņas, varat izmantot metodes aprakstā iekļautos variantus, vai izveidojot savus.
2. Ja ir iespējams, otrajā istabā sagatavojiet šķēršļu joslu, vai arī, dodieties ārā, tur jūs varēsiet izveidot vēl aizraujošāku šķēršļu joslu. Ja jūs veidojat šķēršļu joslu telpās, izmantojiet galdus un krēslus lai veidotu šauras ejas un dēļus un avīzes, lai izmainītu reljefu zem kājām.

Uzdevums

Aktivitāte tiek veikta četrās daļās: pirmā daļa – ievads, otrā daļa – aklais gājiens, trešā daļa – mēmais šovs un ceturtnā daļa – ratiņkrēslu sacensības.

Pirmā daļa. Ievads (10 minūtes)

1. Paskaidrojiet, ka šinī spēlē jūs koncentrēsieties galvenokārt uz trim invaliditātes veidiem: aklums, kurlmēmums un paralīze.
2. Palūdziet dalībniekiem apdomāt jautājumu, kā viņi vēlētos, lai pret viņiem izturas, ja viņi būtu jaunieši ar invaliditāti, un kā viņiem nepatīktu, ja pret viņiem izturētos. Ļaujiet dalībniekiem pierakstīt dažas idejas.
3. Tagad palūdziet dalībniekus pierakstīt uz lapām, no kā viņi visvairāk baidītos, ja viņiem būtu invaliditāte.
4. Kad tas ir izdarīts, lūdziet dalībniekiem apgriezt savas lapas otrādāk un sagatavoties „ienākt realitātē”.

Otrā daļa. Aklais gājiens

1. Palūdziet dalībniekiem sadalīties pa pāriem. Izdaliet lakatus, ar kuriem aizsiet acis. Vienam no pāra ir jākļūst neredzīgam, kamēr viņa pārinieks būs viņa gids. Gidam visu spēles laiku ir jāatbild par sava pārinieka drošību. Viņi drīkst atbildēt uz neredzīgā jautājumiem ar drošību tikai ar „jā” un „nē”.
2. Palūdziet gidus izvest savus aizbilstamos piecu minūšu garā pastaigā pa teritoriju. (ieskaitot ārā)
3. Kad gidi ar saviem aizbilstamajiem atgriežas, viņiem jāpievada neredzīgais pie krēsla, bet uz krēsla viņus jau sagaida pārsteigums – maisiņš. Kas tajā ir iekšā? Neredzīgajam dalībniekam jāmēģina identificēt maisiņa saturs. Gida pienākums ir pierakstīt neredzīgā minējumus.
4. Ļaujiet neredzīgajam novilkt savu acu apsēju un apskatīt objektus. Iedrošiniet dalībnieku pārus pārspriest uzdevumu.
5. Ļaujiet dalībniekiem pāris minūtes atpūsties un tad pārejiet pie trešās daļas.

Trešā daļa. Mēmais šovs

1. Sakiet pāriem, ka šoreiz viņiem būs jāmainās ar lomām. Tie, kuri iepriekš bija gidi, tagad kļūst par jauniešiem ar invaliditāti (mēmiem) un otrādāk.
2. Iedodiet katram dalībniekam, kurš ir nerunīgs, vienu situācijas/lomu kartiņu un piekordiniet, lai viņi šo kartiņu nerāda savam pāriniekam. Iedodiet pāriniekiem papīru un pildspalvu.
3. Paskaidrojiet, ka mēmajiem spēlētājiem ir „jāizklāsta” sava situācija savam pāriniekam. Viņi nedrīkst ne runāt, ne zīmēt, ne rakstīt. Pāriniekam ir jāpieraksta viss, ko viņi ir sapratuši no sava kurlmēmā drauga un jāmēģina saprast kas varētu būt rakstīts lapiņā.
4. Kad kurlmēmais dalībnieks ir parādījis visu ko spēj izdomāt, viņi var atklāt savu kartiņu savam pāriniekam. Lūdziet spēlētājus īsi pārspriest uzdevuma laikā radušās problēmas un saspīlējumus.

Ceturrtā daļa. Ratiņkrēslu šķēršļu joslas sacensības

1. Parādiet šķēršļu joslu spēlētājiem. Paskaidrojiet, ka šīs daļas uzvarētājs būs tas, kurš visātrāk izies šķēršļu joslu. Ir paredzēti sodi par ietriekšanos šķēršļos pa ceļam.
2. Pierakstiet rezultātus uz lielas papīra lapas.
3. Kad visi, kuri ir vēlējušies ir šķēršļu joslas sacensībās piedalījušies, piesakiet nelielu pārtraukumu un pēc tam pievērsieties refleksijai.

Refleksija un novērtēšana

Sāciet ar pārskatu par otro, trešo un ceturto aktivitātes daļu. Jautājiet, kā dalībnieku viedoklis atšķiras no viņu sākotnējā viedokļa? Ko dalībnieki iemācījās un saprata šīs spēles laikā?

Sāciet ar aklo gājienu. Palūdziet gan neredzīgos, gan gidus dalīties ar savām izjūtām. Kā katrs no viņiem jutās, uzdevuma izpildes laikā? Kas bija pats grūtākais? Kas bija smieklīgi? Kas bija biedējoši? Cik grūti bija uzticēties un būt tam, kam uzticas? Cik veiksmīgi neredzīgajiem izdevās identificēt maisiņa saturu? Kāds maņas viņi izmantoja? Cik daudzi no dalībniekiem uzdrīkstējās nomēģināt dzērienu?

Pārejiet uz otrās daļas refleksiju, mēmais šovs. Kā dalībnieki jutās uzdevuma laikā? Kas bija pats grūtākais, kas bija smieklīgi? Kas – biedējoši? Vai tas nebija kaitinoši – mēģināt kaut ko attēlot un būt nesaprastam, pārprastam? Vai tas nebija kaitinoši, nesaprast ko jūsu pārinieks mēģina jums parādīt?

Reflektējiet riteņkrēslu sacensības. Kā dalībnieki jutās, esot ar ierobežotām kustībām? Kas bija pats grūtākais? Kas bija smieklīgi? Kas – biedējoši?

Lūdziet dalībniekus salīdzināt ievadā pierakstītās domas un idejas ar uzdevumā iegūtajām emocijām un salīdzināt tās. Vai kādas no bailēm piepildījās aktivitātes laikā? Kā gidi mēģināja palīdzēt saviem pāriniekiem? Kā palīdzība tika uztverta? Cik viegli ir novērtēt kāda palīdzība un cik daudz nepieciešama cilvēkam ar invaliditāti?

No kā spēlētāji visvairāk baidījās, „iegūstot” invaliditāti? Uz kāda pamata viņi balstīja savas bailes? Vai dalībnieki kādreiz ir baidījušies iegūt invaliditāti kāda nelaimes gadījuma vai slimības rezultātā? Kas bija pats pārsteidzošākais, ko dalībnieki iemācījās aktivitātes laikā? Vai kāds no dalībniekiem pazīst kādu, kurš ir kurls, mēms vai paralizēts? Kāda ir šo cilvēku sociālā dzīve? Kā citi cilvēki reaģē uz viņu

problēmu? Palūkojaties uz savu apkārtni. Vai tā ir „draudzīga” cilvēkiem ar invaliditāti? Ko varētu un vajadzētu darīt, lai nodrošinātu vienlīdzību un cieņu pret cilvēkiem ar invaliditāti? Vai cilvēku ar invaliditāti tiesības būtu iekļaujams cilvēktiesību deklarācijā? Kuras no cilvēktiesību deklarācijas diktētajām tiesībām ir īpaši svarīgas cilvēkiem ar invaliditāti? Ko tava skola, asociācija, jauniešu organizācija varētu darīt lai uzlabotu attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti?

Ieteikumi vadītājiem

1. Neveidojiet šķēršļu joslu pārāk garu. 2-3 minūtes ir pietiekami, it īpaši, ja jums ir tikai trīs vai četri ratiņkrēsli, jo citādi dalībniekiem būs pārāk ilgi jāgaida un viņiem var palikt garlaicīgi. Jūs varat mēģināt aizņemt ratiņkrēsli no tuvējās slimnīcas vai organizācijas, kas atbalsta cilvēkus kam īslaicīgi nepieciešami ratiņkrēsli. Ja jūs netiekat pie ratiņkrēsliem, jums nāksies improvizēt, lai padarītu dalībniekus kaut kādā ziņā par „paralizētiem”, piemēram, liekot tiem uzvilkt pārlietu lielus gumijas zābakus, pie tam kreiso labajā un otrādi.

2. Tas, kā jūs vadīsiet aktivitāti ir lielā mērā atkarīgs no grupas ar kādu strādājat. Pārliecinieties, vai visi dalībnieki saprot, ka viņi piedalīsies dažādās realitātes simulācijās, kuru laikā viņi varēs iejusties cilvēku ar invaliditāti lomā un eksperimentēt ar savām izjūtām. Paskaidrojiet, ka aktivitātes mērķis nav smieties par kādu, vai likt kādam justies apkaunotam vai smieklīgam. Dalībniekiem vajadzētu uzvesties tā, kā viņi uzvestos reālajā dzīvē. Brīdiniet dalībniekus, ka kaut kādā brīdī var justies nedroši un savādi, bet, ka nekas ļauns vai bīstams nevar notikt.

3. Ja jums neatliek laiks izpildīt visus uzdevumus, izvēlieties un izpildiet vienu vai divus. Aklo gājiens, iespējams, ir vis izaicinošākā un aizkustinošākā no visām daļām. Tāpēc, ja jums ir jāizvēlas tikai viena daļa, ir ieteicams, ka jūs izvēlaties tieši šo. Ļaujiet dalībniekiem mainīties ar lomām, lai abi varētu pabūt gan neredzīgā, gan gida ādā. Atcerieties, šādā gadījumā nomainīt maisiņa saturu otrajam dalībniekam.

4. Aktivitāte ir nopietna, bet jūs sagaida daudz smieklīgu situāciju. Lai tā ir! Izvairieties iejaukties, dariet to tikai tad, ja kāds pārkāpj noteikumus, dara ko nedrošu, vai izsaka kādus nepiedienīgus komentārus par cilvēkiem ar invaliditāti. Jūs varētu arī vēlēties novērtējumā uzdot tādus jautājumus, kā: Kad cilvēki parasti smejas par cilvēkiem ar invaliditāti? Kurš to prasti dara un kāpēc? Kad tas ir pieņemami, smieties par kāda cilvēka nespēju? Kā var noteikt robežu starp labu humoru un aizvainojumu?

Variācijas

Jūs varat arī simulēt citus invaliditātes veidus, kā, piemēram, vājredzīgs, mācīšanās grūtības, valodas grūtības. To, kas ir tuvāks jūsu grupas realitātei. Viena iespēja ir simulēt fizisku nespēju kas rodas vecuma ietekmē. Tas varētu veicināt jauniešu empātiju un cieņu pret vecākiem cilvēkiem.

Apgalvojumu Spēle - Jaunieši, Kam Ir Mazāk Iespēju

Mērķis

Šajā spēlē rosinošā veidā tiek apspriestas sarežģītas tēmas. Tā mudina cilvēkus kritiski paraudzīties uz vairākām tēmām, ieklausīties dažādos argumentos un izveidot savu viedokli.

Nepieciešamie resursi

Cepure vai bļoda, mazas papīra lapas, pildspalvas, virve, papīra tāfele/tāfele

Grupās lielums

Dažāds

Nepieciešamais laiks

60 minūtes

Pakāpenisks apraksts

1. Sadaliet telpu divās daļās, izmantojot virvi, vienu daļu atzīmējot ar „Jā” vai „Piekrītu” un otru daļu ar „Nē” vai „Nepiekrītu”.

2. Izdaliet papīra lapas visiem dalībniekiem un lūdziet uzrakstīt apgalvojumu par jauniešiem, kam ir mazāk iespēju, vai par jebkuru saistīto tēmu, ko apspriežat. Miniet piemērus un paskaidrojiet, ka šos apgalvojumus vēlāk apspriedīsiet, tādēļ tos vajadzētu pēc iespējas skaidrāk formulēt. Nelietojiet vārdus ar mīkstināšanu, piemēram, diezgan, nedaudz, un rakstiet apgalvojumus apstiprinošā formā (piemēram, „bērniem ar invaliditāti ir grūtības apmeklēt skolu”, nevis „bērni ar invaliditāti neapmeklē skolu”).

3. Savāciet visus apgalvojumus cepurē vai bļodā, izņemiet pirmo un skaļi nolasi. Ja iespējams, uzrakstiet to uz papīra tāfeles, lai cilvēki to nepieciešamības gadījumā varētu pārlasīt. Dodiet minūti laika pārdomām un lūdziet izvēlēties kādu no pusēm. Atgādiniet, ka nedrīkst stāvēt pa vidu; jāizvēlas vai nu „Jā”, vai „Nē”. Pēc tam var sākties diskusija. Cilvēkiem jāmēģina pārliecināt otru pusē esošie cilvēki par to, ka viņu izvēlēta puse ir pareizāka. Ja diskusija nesākas spontāni, jautājiet kādam no dalībniekiem, kādēļ izvēlēta konkrētā puse. Ja nerodas diskusija, jo visi jau stāv vienā pusē, nedaudz mainiet apgalvojumu vai pārejiet pie nākamā apgalvojuma. Mēģiniet diskusijas ierobežot 5 minūšu garumā, ja vien (visi) cilvēki nav ļoti aizrāvušies.

4. Kad apspriesti visi apgalvojumi (vai tad, kad zūd uzmanība), pārtrauciet aktivitāti un atkal apvienojiet grupu. Refleksijas un novērtēšanas daļā apspriediet (dažus) iepriekš iztirzātos jautājumus.

Refleksija un novērtēšana

Vai diskusijās jāļauj izmantot emocionāli argumenti? Vai piedalījās visi cilvēki? Vai kādreiz mainījāt viedokli, pārejot uz otru pusi? Vai kādreiz pārgājāt uz otru pusi, jo nepiekrītāt viedoklim, ko pauda kāds jūsu pusē stāvošais? Vai izdevās skaidri formulēt savu viedokli? Vai kādreiz mainījāt pusi tikai tādēļ, ka savā pusē bijāt (gandrīz) vienīgais? Vai mēģinājāt uzsākt strīdu? Vai izdevās pārliecināt cilvēkus pāriet jūsu pusē?

Turpmāki padomi

Dažkārt apgalvojumus izsaka paši dalībnieki, dažkārt apgalvojumi ir jau iepriekš sagatavoti. Lai izvairītos no viena vai divu cilvēku dominēšanas, var ieviest runāšanas atribūtu vai jaunu nosacījumu, kas paredz, ka pēc tam, kad cilvēks izpaudis savu viedokli, atļauts tikai tieši atbildēt uz iepriekš pateikto, pēc tam jāatkāpjas un jāļauj runāt kādam citam grupas dalībniekam.

Ja grupā ir diezgan daudz pieredzējušu diskutētāju, ir interesanti novērot, ka daži cilvēki sāk pildīt strīda meklētāja funkciju, lielākoties paužot pretēju viedokli un cenšoties pārliecināt pārējos tam pievienoties,

izmantojot ļoti pieņemamus argumentus, pat ja tie neatbilst viņu viedoklim. Lai diskusija nepārtrūktu, šo lomu var spēlēt arī diskusijas vadītājs.

Variācijas

Telpu var sadalīt arī trīs daļās vienā pusē „Jā” vai „Piekrītu” otrā pusē „Nē” vai „Nepiekrītu” un pa vidu „Šaubos”. Aktivitātes diskusija notiek līdzīgi, bet dalībniekiem, kuri atrodas vidū pēc diskusijas ir jāpieņem lēmums un jāpārvietojas uz vienu vai otru pusi, pamatojot savu izvēli.

Zemāk aprakstītās divas metodes var izmantot brīdī, kad jaunieši sāk pagurt. Šīs metodes sauc par uzlādētājiem, kas nedaudz „sapurina” dalībniekus un enerģiju aktivitāšu turpināšanai. Metodes izmantojamas dažādās dzīves situācijās.

Vējš Vītolos

Metodes apraksts

1. Sanāciet ciešā aplī. Viens cilvēks brīvprātīgi dodas apla vidū. Vidū stāvošais cilvēks aizver acis un ar taisnu ķermeni krīt un ļauj, lai aplī stāvošie dalībnieki viņu noķer un atbalsta. (Aplī stāvošie dalībnieki tur priekšā izstieptas rokas un stāv, vienu kāju turot priekšā, ieliecoties ceļos.)
2. Sākumā aplī stāvošajiem dalībniekiem rokas jātur tuvu vidum, lai cilvēkam neliktos, ka jākrīt ļoti tālu. Rodoties pārliecībai, cilvēki var nedaudz atvirzīties.
3. Pēc tam mainieties, lai katram būtu iespēja atrasties apla vidū.
4. Raugieties, lai ir pietiekami daudz cilvēku, kas varētu vidū stāvošo cilvēku noturēt, īpaši, ja vidū stāvošais ir smagāks.

Skriešana Ar Aizsietām Acīm

Metodes apraksts

1. Nostādiet visus dalībniekus vienā telpas galā.
2. Vienam cilvēkam jāpiesakās ar aizsietām acīm nostāties telpas otrā galā. Šim cilvēkam jāskrien līdz otram telpas galam, kur stāv pārējā grupa.
3. Grupai jābūt gatavai uzmanīgi noķert skrienošo cilvēku.
4. Grupai jāstāv pusaplī un pirms skrējējs sasniedzis telpas galu un sāk palēnināt ātrumu, grupai jāsauc "stop".
5. Iedrošiniet cilvēkus skriet pēc iespējas ātrāk, līdz grupa sauc „stop”, un uzticēties, ka grupa neļaus ieskriet sienā.

Pielikums

Speciālā skolotāja darba paraugnoteikumi

(IZM 09.03.2004. rīkojums Nr.145)

APSTIPRINĀTI
ar Izglītības un zinātnes ministrijas
2004.gada 9.marta
rīkojumu Nr. 145

Speciālā skolotāja darba paraugnoteikumi

I. Vispārīgie jautājumi

1. Speciālais skolotājs strādā speciālās izglītības iestādē vai vispārējās izglītības iestādes speciālajā klasē, vai ar integrētiem izglītojamiem, kuriem primāri ir izteikti garīgās attīstības traucējumi, īstenojot speciālās pamatizglītības programmu.
2. Speciālais skolotājs savā darbībā ievēro Izglītības likumu, Vispārējās izglītības likumu un citus ar izglītību saistītos normatīvos aktus.
3. Speciālo skolotāju pieņem darbā speciālās izglītības iestādē vai vispārējās izglītības iestādē, noslēdzot līgumu un izdodot izglītības iestādes rīkojumu. Speciālā skolotāja darba samaksu, piemaksas, darba slodzi nosaka saskaņā ar Ministru kabineta 2000.gada 15.februāra noteikumiem Nr.73 "Pedagogu darba samaksas noteikumi" un turpmākām izmaiņām tajos valsts budžeta kārtējam gadam finansējuma ietvaros.
4. Speciālā skolotāja pamatuzdevums ir īstenot speciālās pamatizglītības programmu, atbildēt par izglītojamo dzīvību, veselību un sekmēt vides attīstību, lai veidotos brīva personība.
5. Mācību stundās speciālais skolotājs strādā:
  - 5.1. atbilstoši speciālās pamatizglītības programmai un ieteicamajām mācību priekšmetu programmām;
  - 5.2. ievērojot katra izglītojamā veselības stāvokli un attīstības īpatnības;
  - 5.3. ievērojot katra izglītojamā intereses un spējas.
6. Speciālā skolotāja darbu koordinē izglītības iestādes vadītājs vai vadītāja vietnieks mācību darbā.
7. Speciālais skolotājs izstrādā savu darba plānu, tā formu un struktūru saskaņojot ar izglītības iestādes vadītāju vai vadītāja vietnieku mācību darbā.
8. Pamatprasības speciālajam skolotājam:
  - 8.1. augstākā pedagoģiskā izglītība un skolotāja kvalifikācija konkrētā speciālās izglītības novirzienā (speciālā izglītība);
  - 8.2. vai augstākā profesionālā pedagoģiskā izglītība un tālākizglītība Izglītības un zinātnes ministrijas noteiktajā kārtībā un ne mazāk kā trīs gadu pedagoģiskā pieredze atbilstošajā speciālās izglītības novirzienā;

- 8.3. prasme veidot sadarbību ar katru izglītojamo;
- 8.4. humāna, labvēlīga, izprotoša un prasīga attieksme pret izglītojamiem;
- 8.5. spēja uzklaut un darboties skolā vienotā komandā; prasme veidot lietišķu sadarbību ar kolēģiem, vecākiem vai aizbildņiem;
- 8.6. prasme ievērot konfidencialitāti;
- 8.7. savas kvalifikācijas un profesionalitātes pilnveidošana.

II. Speciālā skolotāja pienākumi un tiesības

9. Speciālā skolotāja pienākumi:

- 9.1. īstenot speciālās pamatzglītības programmu, izglītojamo diagnosticēšanu, padziļinātu izpēti, korekcijas un rehabilitācijas darbu sadarbībā ar skolotājiem, psihologu, logopēdu, medicīniskajiem darbiniekiem un izglītojamo vecākiem vai aizbildņiem;
- 9.2. ievērot izglītības iestādes nolikuma prasības un iekšējās kārtības noteikumus;
- 9.3. plānot mācību un audzināšanas darbu (tematisko plānu izstrāde; individuālo mācību priekšmetu programmu veidošana; uzskates un izdales materiālu, palīg līdzekļu gatavošana; darba pašanalīze un izglītojamo apgūto zināšanu un prasmju raksturojuma un novērtējuma izveide);
- 9.4. veicināt katra izglītojamā individuālo dotumu attīstību;
- 9.5. rūpēties par izglītojamo drošību un veselību;
- 9.6. analizēt mācību un audzināšanas darbu; organizēt klases vecāku sapulces, aktīvi piedalīties metodisko komisiju un pedagoģiskās padomes sēdēs;
- 9.7. palīdzēt izglītojamiem (mācīšanās prasmju apgūšana; pašapkalpošanās iemaņu veidošana; iejušanās klases vidē un orientēšanās skolas ēkā; saskarsmes prasmju attīstīšana, praktiska sagatavošana dzīvei un darbam sabiedrībā).

10. Speciālā skolotāja tiesības:

- 10.1. saņemt informāciju un konsultācijas (darba slodzes jautājumi, darba pienākumi un tiesības, izglītības iestādes mācību un audzināšanas darba virzieni, plāni un galvenie uzdevumi, izglītojamo veselības stāvoklis, fiziskā sagatavotība un attīstības līmenis);
- 10.2. piedalīties mācību un audzināšanas darba galveno virzienu un uzdevumu izstrādē un īstenošanā;
- 10.3. īstenot tālākizglītību, izvēloties pedagoģiskās meistarības un kvalifikācijas pilnveides formas (kursi, semināri, individuāls plāns u.c.);
- 10.4. dalīties savā pieredzē ar kolēģiem;
- 10.5. iesniegt priekšlikumus par skolotāja darba pilnveidošanu un izglītības iestādes darbības sekmēšanu.

Par speciālā skolotāja darba paraugnoteikumu apstiprināšanu

Pamatojoties uz Izglītības likuma 15.panta 18. un 21.apakšpunktu:

1. Apstiprināt Speciālā skolotāja darba paraugnoteikumus.
2. Noteikt, ka Speciālā skolotāja darba paraugnoteikumi piemērojami, sākot ar 2004./2005. mācību gadu.

Izglītības un zinātnes ministrs   K.Šadurskis

LATVIJAS REPUBLIKAS MINISTRU KABINETS

20.11.2001
Rīgā

Noteikumi nr. 490

Noteikumi par izglītojamo uzņemšanu internātskolā, speciālās izglītības iestādē un pirmsskolas izglītības iestādes speciālajā grupā un atskaitīšanu no speciālās izglītības iestādes un pirmsskolas izglītības iestādes speciālās grupas

(prot. Nr.57 36.§)
Izdoti saskaņā ar
Vispārējās izglītības likuma
4.panta 6.punktu,
26.panta otro daļu un 52.pantu

1. Noteikumi nosaka kritērijus un kārtību, kādā:

1.1. izglītojamo uzņem internātskolā, kas īsteno licencētas pamatizglītības programmas, vispārējās vidējās izglītības programmas vai programmas ar profesionālu ievirzi, un nodrošina viņa aprūpi;

1.2. izglītojamo uzņem speciālās izglītības iestādē, kas īsteno licencētas speciālās izglītības programmas, rehabilitāciju un aprūpi vai vispārējās izglītības programmas, rehabilitāciju un aprūpi, un atskaita no tās;

1.3. izglītojamo uzņem pirmsskolas izglītības iestādes speciālajā grupā, kas īsteno licencētas speciālās pirmsskolas izglītības programmas un rehabilitāciju, un atskaita no tās.

2. Valsts vai pašvaldības dibinātā internātskolā (turpmāk - internātskola) var uzņemt:

2.1. bāreņus vai bez vecāku gādības palikušos bērnus, pamatojoties uz bāriņtiesas (pagasttiesas) lēmumu par bērna ievietošanu bērnu aprūpes un audzināšanas iestādē, kā arī nodrošinot pilnu aprūpi, kamēr izglītojamais atrodas attiecīgajā iestādē;

2.2. bērnus no trūcīgām ģimenēm, pamatojoties uz vecāku un pašvaldības (pēc bērna dzīvesvietas) vadītāja iesniegumu un apstiprinātu sociālās palīdzības dienesta vadītāja atzinumu par ģimenes tiesībām uz šādu statusu;

2.3. citus bērnus, pamatojoties uz vecāku iesniegumu, ja internātskolā izglītojamo skaits klasē nenasniedz maksimāli pieļaujamo un ja pašvaldība (pēc bērna dzīvesvietas) vai vecāki sedz ēdināšanas un citus ar izglītības programmu īstenošanu nesaistītos izdevumus (par aprūpi, ja izglītojamais internātskolā uzturas visu diennakti).

3. Izglītojamo internātskolā uzņem ar tās vadītāja rīkojumu. Šo noteikumu 2.2. un 2.3.apakšpunktā minētajos gadījumos rīkojumu saskaņo ar internātskolas dibinātāja pārstāvi.

4. Izglītojamais ir tiesīgs turpināt mācības internātskolā saskaņā ar šo noteikumu 2.3.apakšpunktu, ja šo noteikumu 2.1. un 2.2.apakšpunktā minētie apstākļi vairs nav spēkā.

5. Internātskolas dibinātājs katru gadu laikposmā no 1.jūnija līdz 1.augustam informē izglītības pārvaldes par brīvajām vietām internātskolā.

6. Privātā internātskolā izglītojamo uzņem ar tās vadītāja rīkojumu, pamatojoties uz vecāku iesniegumu.

7. Speciālās izglītības iestādē un pirmsskolas izglītības iestādes speciālajā grupā var uzņemt izglītojamus ar redzes, dzirdes, runas, garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem, psihiskās attīstības aizturi un mācīšanās grūtībām, psihoneiroloģiskām un smagām somatiskām saslimšanām, nodrošinot atbilstošu speciālās izglītības programmas apguves iespēju.

8. Speciālās izglītības iestādē un pirmsskolas izglītības iestādes speciālajā grupā speciālās izglītības programmas īstenošanai izglītojamus var uzņemt visa mācību gada laikā, pamatojoties uz vecāku (aizbildņa) iesniegumu un valsts vai pašvaldības pedagoģiski medicīniskās komisijas atzinumu (1.pielikums).

9. Valsts vai pašvaldības pedagoģiski medicīniskā komisija sagatavo atzinumu, ievērojot konkrētās speciālās izglītības programmas piemērotību attiecīgajam izglītojamam (2.pielikums).

10. Izglītojamo mācību gada laikā var atskaitīt no speciālās izglītības iestādes un pirmsskolas izglītības iestādes speciālās grupas, pamatojoties uz vecāku (aizbildņa) iesniegumu vai valsts vai pašvaldību pedagoģiski medicīniskās komisijas atzinumu.

Ministru prezidents
Izglītības un zinātnes ministrs

A.Bērziņš
K.Greiškalns

(pedagoģiski medicīniskās komisijas nosaukums)

Atzinums Nr. _____
200____.gada _____

_____
(atzinuma izsniegšanas vieta)

Vārds, uzvārds _____
Personas kods _____
Dzimtā valoda _____
Dzīvesvietas adrese _____

Pedagoģiski medicīniskās komisijas atzinums

_____
_____
_____

Atzinums jāpārskata līdz _____
(gads, datums, mēnesis)

Komisijas locekļi:

_____
(specialitāte) (paraksts un tā atšifrējums)

_____
(specialitāte) (paraksts un tā atšifrējums)

_____
(specialitāte) (paraksts un tā atšifrējums)

Izglītības un zinātnes ministrs K.Greiškalns

Izglītojamā atbilstība speciālās izglītības programmai

Nr. p.k.	Kritēriji (pamatdiagnozes)	Izglītības programmu kodi
1	2	3
1.	Izglītojamie ar redzes traucējumiem:	
1.1.	redzes asums ar briļļu korekciju labāk redzošajā acī robežās no 0 līdz 0,2, ņemot vērā arī citu redzes funkciju stāvokli (redzes leņķis, redzes asums tuvumā u.c.) un patoloģiskā procesa dinamiku	21015111 21015121 31015111 21015113
1.2.	redzes asums lielāks par 0,2, ja ir progresējošas acu slimības, kā arī ja vērojamas astēniskas parādības, lasot vai rakstot tuvā attālumā	31015113
2.	Izglītojamie ar redzes traucējumiem un garīgās attīstības traucējumiem:	
2.1.	1.1. un 1.2.apakšpunkta nosacījumi un viegla garīgā atpalcība (F 70)	21015111 ar garīgās attīstības traucējumiem
2.2.	1.1. un 1.2.apakšpunkta nosacījumi un vidēji smaga garīgā atpalcība (F 71)	
2.3.	1.1. un 1.2.apakšpunkta nosacījumi un smaga garīgā atpalcība (F 72)	
2.4.	1.1. un 1.2.apakšpunkta nosacījumi un 12.3., 12.4., 12.5., 12.6., 12.7., 12.8. un 12.9.apakšpunktā minētās diagnozes	
3.	Izglītojamie ar dzirdes traucējumiem:	
3.1.	nedzirdīgie izglītojamie:	21015211
3.1.1.	izteikti smagas pakāpes sensori neirāla vājdzirdība (5.pakāpes vājdzirdība)	21015221
3.1.2.	smagas pakāpes sensori neirāla vājdzirdība (4.pakāpes vājdzirdība)	
3.1.3.	vidēji smagas pakāpes sensori neirāla vājdzirdība (3.pakāpes vājdzirdība)	
3.2.	vājdzirdīgie izglītojamie:	
3.2.1.	viegla dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus	
3.2.2.	vidēja dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus	
3.2.3.	vidēji smaga dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus	
3.2.4.	smaga dzirdes zuduma pakāpe, ja ir valodas attīstības priekšnoteikumi	

3.2.5.	ļoti smaga dzirdes zuduma pakāpe, ja ir valodas attīstības nosacījumi	
4.	Izglītojamie ar dzirdes traucējumiem un garīgās attīstības traucējumiem:	
4.1.	3.1., 3.2.1. un 3.2.2. apakšpunkta nosacījumi un viegla garīgā atpalcība (F 70)	21015111 ar garīgās attīstības traucējumiem
4.2.	3.1., 3.2.1. un 3.2.2. apakšpunkta nosacījumi un vidēji smaga garīgā atpalcība (F 71)	
4.3.	3.1., 3.2.1. un 3.2.2. apakšpunkta nosacījumi un smaga garīgā atpalcība (F 72)	
4.4.	3.1., 3.2.1. un 3.2.2. apakšpunkta nosacījumi un 12.3., 12.4., 12.5., 12.6., 12.7., 12.8. un 12.9.apakšpunktā minētās diagnozes	
5.	Izglītojamie ar fiziskās attīstības traucējumiem:	
5.1.	izglītojamie ar fiziskās attīstības (kustību un balsta) traucējumiem:	21015311
5.1.1.	bērnu spastiskā trieka (spastiskā diplegija, hemiparēze, hiperkinēzes)	21015321
5.1.2.	osteohondropātija	
5.1.3.	progresīvā muskuļu distrofija	
5.1.4.	stāvoklis pēc amputācijām	
5.1.5.	stāvoklis pēc osteomielīta	
5.1.6.	iedzimtas apakšstilbu un pēdu deformācijas (varus, valgus)	
5.1.7.	mugurkaula deformācija (skolioze un kifoze)	
5.1.8.	izteiktas ortopēdiskās saslimšanas, iedzimti vai iegūti balsta un kustību aparāta traucējumi	
5.2.	izglītojamie ar skoliozi:	
5.2.1.	visu veidu iedzimtas vai iegūtas skoliozes I-IV pakāpe	
5.2.2.	Šeiermaņa slimība (juvenila kifoze)	
5.2.3.	osteohondropātija	
5.2.4.	Erba parēze, hemiparēze, paraparēze, tetraparēze	
5.2.5.	sekas pēc mugurkaula traumām	
5.2.6.	disku trūces	
5.2.7.	osteomielīta sekas	
5.2.8.	krūšu kurvja deformācija	
5.2.9.	Šprengļa slimība, Hagluna slimība	
5.2.10.	Pertesa slimība	
5.2.11.	gūžas locītavu mežāījumi	
5.2.12.	kājas saīsinājums – hipoplāzija	
5.2.13.	muskulārā distonija - pazemināts muskuļu tonuss	
5.2.14.	Šlatera slimība	
5.2.15.	torticollis - šķībais kakls, X-kājas, O-kājas, plakanā pēda	
6.	Izglītojamie ar fiziskās attīstības traucējumiem un garīgās attīstības traucējumiem:	
6.1.	5.1. un 5.2.apakšpunkta nosacījumi un viegla garīgā atpalcība (F 70)	21015211 ar

6.2.	5.1. un 5.2.apakšpunkta nosacījumi un vidēji smaga garīgā atpalcība (F 71)	garīgās attīstības traucējumiem 21015221 ar garīgās attīstības traucējumiem
6.3.	5.1. un 5.2.apakšpunkta nosacījumi un smaga garīgā atpalcība (F 72)	
6.4.	5.1. un 5.2.apakšpunkta nosacījumi un 12.3., 12.4., 12.5., 12.6., 12.7., 12.8. un 12.9.apakšpunktā minētās diagnozes	
7.	Izglītojamie ar somatiskām saslimšanām:	
7.1.	izglītojamie ar tuberkulozi, hronisku, recidivējošu vai astmatisku bronhītu, hronisku pneimoniju:	
7.1.1.	intratorakālo limfas mezglu tuberkuloze un primārkomplekss rētošanas un cietēšanas fāzē	21015411
7.1.2.	perēkļaina un infiltratīvi pneimoniska plaušu tuberkuloze rētošanas fāzē	
7.1.3.	atlieku parādības pēc pārslimota eksudatīva pleirīta	21015421
7.1.4.	kaulu un locītavu sistēmas tuberkuloze apklušanas stadijā bez ortopēdiskās palīdzības	
7.1.5.	hroniskās tuberkulozes intoksikācijas	
7.1.6.	stāvoklis pēc tuberkulozā meningīta (ne agrāk kā divus gadus pēc saslimšanas)	
7.1.7.	ar tuberkulīna raudžu virāžu	
7.1.8.	kontakta ceļā inficēti bērni, kuri dzīvo kopā ar bacilāru tuberkulozes slimnieku	
7.1.9.	inficēti ar hiperergisku tuberkulīna raudzi	
7.1.10.	ar hronisku, recidivējošu vai astmatisku bronhītu, hronisku pneimoniju	
7.2.	neirotiski izglītojamie ar bronhiālo astmu un citām nespecifiskām plaušu saslimšanām:	
7.2.1.	bronhiālā astma	
7.2.2.	astmatisks bronhīts	
7.2.3.	recidivējošs bronhīts	
7.2.4.	hronisks bronhīts un stāvoklis pēc plaušu operācijām	
7.2.5.	polinoze	
7.3.	izglītojamie ar gremošanas traucējumiem, I tipa cukura diabētu:	
7.3.1.	kuņģa gļotādas prolapsis barības vadā	
7.3.2.	refluksa ezofagīts	
7.3.3.	aizkuņģa dziedzera eksokrīna disfunkcija	
7.3.4.	hroniski aizcietējumi	
7.3.5.	erozīvs duodenīts	
7.3.6.	erozīvs gastrīts	
7.3.7.	duodenīts	
7.3.8.	gastrīts	
7.3.9.	gastroduodenīts	
7.3.10.	celiakija	
7.3.11.	I tipa cukura diabēts	
8.	Izglītojamie ar valodas traucējumiem:	
8.1.	valodas sistēmas nepietiekama attīstība I-II pakāpē	21015511

8.2.	alālīja	
8.3.	afāzija	
8.4.	dizartrijs	
8.5.	rinolālīja	
8.6.	izteikta dislālīja	
8.7.	izteikti ekspresīvās valodas traucējumi (F80.1)	
8.8.	receptīvās valodas traucējumi (F80.2)	
8.9.	izteikta disleksija, disgrāfija	
8.10.	izteikta logoneiroze (F 98.5)	
9.	Izglītojamie ar psihiskās attīstības aizturi un mācīšanās grūtībām:	
9.1.	specifiski mācīšanās iemaņu attīstības traucējumi (F 81)	21015611
9.2.	psihiskās attīstības aizture	
9.3.	hiperaktivitāte, uzmanības deficīta sindroms	
9.4.	afektīvi traucējumi (F 06.4 - F 06.9)	
9.5.	izteiktas encefaloastētiskas reakcijas ar dažādu etioloāiju (F 48)	21015621
9.6.	neirozes, neirozēm līdzīgie ar stresu saistītie traucējumi (F 41, F 42, F 44)	
9.7.	somatoformi traucējumi (F 45)	
9.8.	personības un uzvedības traucējumi (F 60, F 61, F 62, F 68, F 90-F 95, F 98, F 99)	
10.	Izglītojamie ar psihoneiroloģiskām saslimšanām:	
10.1.	novājināta nervu sistēma	
10.2.	organiski un emocionāli traucējumi	21015711
10.3.	kognitīvi vai somatoformi traucējumi	
10.4.	dažādi attīstības traucējumi un citi psihiski traucējumi, kuriem raksturīgs sākums bērnībā vai pusaudža gados, ievērojot izglītojamā sociāli psiholoģiskos apstākļus un sociālās adaptācijas traucējumus	21015721
10.5.	hiperaktīvi uzvedības traucējumi	
11.	Izglītojamie ar garīgās attīstības traucējumiem (AB līmenis):	
11.1.	viegla garīgā atpalcība (F 70), iekļaujot vieglu psihisko atpalcību, vieglu psihisko subnormalitāti	21015811 ar vieglu garīgo atpalcību (A un B līmenis)
11.2.	neprecizēta garīgā atpalcība (F 79)	
11.3.	pervazīvi attīstības traucējumi (F 84, traucējumu grupa, kam raksturīga kvalitatīva patoloģija)	
11.4.	šizofrēnija bērna vecumā ar izteiktiem specifiskiem intelekta traucējumiem (F 20)	21015821 ar vieglu garīgo atpalcību (A un B līmenis)
11.5.	epilepsijas izraisīta demence (F 02.8 + G 40)	
11.6.	epilepsijas izraisīti organiski personības, uzvedības un intelekta traucējumi (F 07.0 + G 40)	
11.7.	uzvedības un intelekta traucējumi smadzeņu slimību, bojājumu vai disfunkcijas dēļ (F 07.0, 1, 2, 8, 9 + G 40)	21015811 Arodklasēm 21015821

		arodklasēm
12.	Izglītojamie ar garīgās attīstības traucējumiem (C līmenis):	
12.1.	vidēji smaga garīgā atpalcība (F 71), iekļaujot vidēji smagu psihisko subnormalitāti	21015811 ar vidēji smagu un smagu garīgo atpalcību (C līmenis) vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem;
12.2.	smaga garīgā atpalcība (F 72), iekļaujot smagu psihisku subnormalitāti	
12.3.	autisms; atipisks autisms	
12.4.	neprecizēta garīgā atpalcība (F 79)	
12.5.	pervazīvi attīstības traucējumi (F 84, traucējumu grupa, kam raksturīga kvalitatīva patoloģija)	21015821 ar vidēji smagu un smagu garīgo atpalcību (C līmenis) vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem
12.6.	šizofrēnija bērna vecumā ar izteiktiem intelekta traucējumiem (F 20)	
12.7.	epilepsijas izraisīta demence (F 02.8 + G 40)	
12.8.	epilepsijas izraisīti organiski personības, uzvedības un intelekta traucējumi (F 07.0 + G 40)	
12.9.	uzvedības un intelekta traucējumi smadzeņu slimību, bojājumu vai disfunkcijas dēļ (F 07.0, 1, 2, 8, 9 + G 40)	

Izglītības un zinātnes ministrs K.Greiškalns

LATVIJAS REPUBLIKAS MINISTRU KABINETS

2003.10.21.
Rīgā

Noteikumi nr. 579

Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši speciālām vajadzībām

(prot. Nr.55 15.§)
Izdoti saskaņā ar
Vispārējās izglītības likuma
53.pantu

1. Noteikumi nosaka vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu (turpmāk – izglītības iestāde) nodrošinājumu, kāds nepieciešams, lai integrētu tajās izglītojamos ar speciālām vajadzībām (turpmāk – izglītojamie). Izglītības iestādes nodrošinājumu nosaka atbilstoši licencētai speciālās izglītības programmai, veidam, kādā izglītojamos integrē izglītības iestādē, un integrācijas nosacījumiem.

2. Izglītojamo var integrēt izglītības iestādē, kura īsteno licencētu speciālās izglītības programmu. Izglītojamo integrē:

2.1. vispārējās izglītības klasē;

2.2. atverot atsevišķu klasi tikai izglītojamiem ar speciālām vajadzībām (speciālās izglītības klasi).

3. Izglītības iestāde, atverot speciālās izglītības klasi, nodrošina:

3.1. licencētas speciālās izglītības programmas apguvi atbilstošas profesionālās kvalifikācijas pedagoģu vadībā;

3.2. rehabilitāciju, kuru sniedz ārstniecības iestāde, pamatojoties uz līgumu, kas noslēgts ar izglītības iestādes dibinātāju, vai sertificēts izglītības iestādes medicīniskais personāls.

4. Izglītojamiem nepieciešamās rehabilitācijas pieejamību var nodrošināt vecāki (aizbildņi), par to rakstiski paziņojot izglītības iestādes vadītājam.

5. Vispārējās izglītības klasē un speciālās izglītības klasē īstenojamās speciālās izglītības programmas, tām atbilstoši klasifikācijas kodi, diagnozes un nodrošinājums noteikts šo noteikumu 1. un 2.pielikumā.

6. Noteikumu izpildi īsteno likumā par valsts budžetu kārtējam gadam piešķirto līdzekļu ietvaros.

Ministru prezidents

E.Repše

Izglītības un zinātnes ministrs

K.Šadurskis

**Vispārējās izglītības iestādes speciālās izglītības klasē
 īstenojamās speciālās izglītības programmas,
 tām atbilstošie kodi, diagnozes un nodrošinājums**

Nr. p.k.	Diagnozes (kritēriji diagnozes noteikšanai)	Nodrošinājums		
		mācību un citu Izglītības iestādes telpu (teritorijas) aprīkojums	papildu rehabilitācijas pasākumi	papildu pedagoģiskais personālais un palīgpersonāls
1	2	3	4	5
1.	Izglītojamie ar redzes traucējumiem: 21015111*, 21015121, 31015111, 21015113, 31015113			
1.1.	neredzīgie izglītojamie (redzes asums ar brīļļu korekciju labāk redzošajā acī robežās no 0 līdz 0,2, ņemot vērā arī citu redzes funkciju stāvokli)	Mācību telpa 7–10 izglītojamiem. CCTV–televideo palielinātāji, lupas, dažādu veidu palielinātāji. Grifeles, Braila tāfeles un Braila rakstāmmašīnas, Braila displejs un printeris. Audioieraksti un nepieciešamie tehniskie līdzekļi, lai nodrošinātu iespēju rakstu darbus aizstāt ar verbāliem uzdevumiem (klausīties un atbildēt). Individuāls darba	Papildu korekcijas un rehabilitācijas nodarbības Tiflopedagoga vadībā (orientēšanās un mobilitāte, redzes iespēju optimizēšanas tehnikas apguve, Braila raksta apguve, sadzīves un sociālo iemaņu veidošana)	Tiflopedagogs. Palīgskolotājs (atkarībā no Izglītojamā veselības stāvokļa un attīstības līmeņa)
1.2.	vājredzīgie izglītojamie (redzes asums augstāks par 0,2, ja ir progresējošas acu slimības un vērojamas astēniskas parādības, lasot tuvumā vai rakstot)			

		vietas apgaismojums. Izglītības iestādes telpās elektroslēdžu un kontaktligzdu vietu kontrastains apzīmējums, kāpņu pirmā un pēdējā pakāpiena krāsojums dzeltenā krāsā, durvju aplodu krāsojums kontrastaini atšķirīgs no sienu krāsojuma. Mācību grāmatas un mācību līdzekļi atbilstoši speciālās izglītības programmai		
2.	Izglītojamie ar dzirdes traucējumiem: 21015211, 21015221, 21015212, 21015222, 31015213			
2.1.	nedzirdīgie izglītojamie (izteikti smagas pakāpes sensori neirāla vārdzirdība (5.pakāpes vārdzirdība), smagas pakāpes sensori neirāla vārdzirdība (4.pakāpes vārdzirdība), vidēji smagas pakāpes sensori neirāla vārdzirdība (3.pakāpes vārdzirdība))	Mācību telpa 7–10 izglītojamiem. Vizuālie indikatori skaņu izrunas fiksēšanai, indukcijas spoles, kolektīvās skaņas pastiprināšanas iekārtas, skaņu raidītāji–uztvērēji FM sistēmā	Papildu korekcijas un rehabilitācijas nodarbības Surdopedagoga vadībā (individuāla dzirdes atlieku vingrināšana un valodas attīstīšana). Individuāli dzirdes aparāti. Izglītības iestādes pasākumu tulkošana zīmju valodā. Speciālista palīdzība dzirdes aparātu noregulēšanā un sīku tehnisku kļūmju novēršanā	Surdopedagogs (vai nedzirdīgo tulks katrā stundā). Palīgskolotājs (atkarībā no izglītojamā veselības tāvokļa un attīstības līmeņa)
2.2.	vārdzirdīgie izglītojamie (viegla dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, vidēja dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, vidēji smaga dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, smaga dzirdes zuduma pakāpe, ja ir valodas attīstības priekšnoteikumi, ļoti smaga dzirdes zuduma pakāpe, ja ir valodas attīstības priekšnoteikumi)			
3.	Izglītojamie ar garīgās attīstības traucējumiem: 21015111, 21015121			
3.1.	viegla garīga atpalcība (viegla garīga atpalcība (F 70), iekļaujot vieglu psihisku atpalcību, vieglu	Mācību telpa 8–12 izglītojamiem (F 70).	Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska	Speciālais pedagogs. Palīgskolotājs (visās vai

	psihisku subnormalitāti, neprecizēta garīgā atpālicība (F 79), pervazīvi attīstības traucējumi (F 84, traucējumu grupa, kam raksturīga kvalitatīva patoloģija), šizofrēnija bērna vecumā ar izteiktiem specifiskiem intelekta traucējumiem (F 20), epilepsijas izraisīta demence (F 02.8 + G 40), epilepsijas izraisīti organiski personības, uzvedības un intelekta traucējumi (F 07.0 + G 40), uzvedības un intelekta traucējumi smadzeņu slimību, bojājumu vai disfunkcijas dēļ (F 07.0, 1, 2, 8, 9 + G 40))	Mācību telpa ne vairāk kā 6 izglītojamiem (F 71, F 72 vai ar vairākiem smagiem attīstības traucējumiem). Materiālā bāze praktisku darbu iemaņu veidošanai atbilstoši speciālās izglītības programmai	un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā izglītošanai, korekcijas darbam un vispusīgai attīstībai. Individuālas programmas katram izglītojamam (F 71, F 72)	atsevišķās stundās atkarībā no izglītojamā veselības stāvokļa un attīstības līmeņa)
3.2.	vidēji smaga garīga atpālicība (vidēji smaga garīga atpālicība (F 71), iekļaujot vidēji smagu subnormalitāti, un smaga garīga atpālicība (F 72), iekļaujot smagu subnormalitāti, autisms, atipisks autisms, neprecizēta garīga atpālicība (F 79), pervazīvi attīstības traucējumi (F 84, traucējumu grupa, kam raksturīga kvalitatīva patoloģija), šizofrēnija bērna vecumā ar izteiktiem intelekta traucējumiem (F 20), epilepsijas izraisīta demence (F 02.8 + G 40), epilepsijas izraisīti organiski personības, uzvedības un intelekta traucējumi, uzvedības un intelekta traucējumi (F 07.0 + G 40), uzvedības un intelekta traucējumi smadzeņu slimību, bojājumu vai disfunkcijas dēļ (F 07.0, 1, 2, 8,9 + G 40))			
4.	Izglītojamie ar fiziskās attīstības traucējumiem: 21015311, 21015321			
4.1.	kustību un balsta traucējumi (bērnu spastiskā trieka (spastiskā diplēģija, hemiparēze, hiperkinēzes), osteohondropātija, progresīvā muskuļu distrofija, stāvoklis pēc amputācijām, stāvoklis pēc osteomielīta, iedzimtas apakšstilbu	Mācību telpa 7–10 izglītojamiem. Inženiertehniskā piemērotība: uzbrauktuves, lifti,	Papildu korekcijas, rehabilitācijas un ārstnieciskās nodarbības	Speciālās izglītības pedagogs. Palīgskolotājs vai sociālais aprūpētājs (atkarībā no izglītojamā veselības stāvokļa un

	un pēdu deformācijas (<i>varus, valgus</i>), mugurkaula deformācija (skolioze un kifoze), izteiktas ortopēdiskās saslimšanas, iedzimti vai iegūti balsta kustību aparāta traucējumi)	pielāgotas durvis, tualetes, dušas telpas izglītojamiem invalīdu ratiņos. Braucamie ratiņi un citas pārvietošanās palīgierīces. Palīgierīces un speciāli rakstāmpiederumi un rīki skolēnu ēdināšanai. Individuālās tāfeles, kas piestiprināmas braucamiem ratiņiem		attīstības līmeņa)
4.2.	skolioze (visu veidu iedzimtas vai iegūtas skoliozes (I–IV pakāpe), Šeiermaņa slimība (juvenila kifoze), osteohondropātija, Erba parēze, hemiparēze, paraparēze, tetraparēze, sekas pēc mugurkaula traumām, disku trūces, osteomielīta sekas, krūšu kurvja deformācija, Šprengēļa slimība, Hagluna slimība, Pertesa slimība, gūžas locītavu mežģījumi, kājas saīsinājums (hipoplāzija), muskulārā distonija (pazemināts muskuļu tonuss)) Šlatera slimība, <i>torticollis</i> (šķībais kakls), X kājas, O kājas, plakanā pēda	Mācību telpa 10–16 izglītojamiem. Rehabilitācijas un ārstniecisko procedūru veikšanai nepieciešamais aprīkojums. Kušetes klasē. Ārstnieciskās vingrošanas inventārs		
5.	Izglītojamie ar somatiskām saslimšanām: 21015411, 21015421			
5.1.	neirotikiski izglītojamie ar bronhiālo astmu un citām nespecifiskām plaušu saslimšanām (bronhiālā astma, astmatisks bronhīts, recidivējošs bronhīts, hronisks bronhīts un stāvoklis pēc plaušu operācijām, polinoze)	Mācību telpa 12–20 izglītojamiem. Regulāra telpu mitrā uzkopšana un telpu vēdināšana	Papildu korekcijas, rehabilitācijas un ārstnieciskās nodarbības. Saudzējoša režīma nodrošināšana mācību un audzināšanas procesā.	Speciālās izglītības pedagogs. Vēlama diētas māsa
5.2.	gremošanas traucējumi un I tipa cukura diabēts (kuņģa gļotādas prolapsa barības vadā, refluksa ezofagīts, aizkuņģa dziedzera eksokrīna disfunkcija, hroniski aizcietējumi, erozīvs	Mācību telpa 12–20 izglītojamiem	Atbilstoša ēdināšana, ārstu uzraudzība, regulāras medikamentu lietošanas	

	duodenīts, erozīvs gastrīts, duodenīts, gastrīts, gastroduodenīts, celiakija, 1. tipa cukura diabēts)		nodrošināšana. Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai īstenotu veselības stāvoklim atbilstošu pedagoģisko procesu	
6.	Izglītojamie ar valodas traucējumiem: 21015511, 21015521			
6.1.	valodas sistēmas nepietiekama attīstība I–II pakāpē, alālīja, afāzija, dizartrijs, rinolālīja, izteikta displālīja, izteikti ekspresīvās valodas traucējumi (F 80.1), receptīvās valodas traucējumi (F 80.2), izteikta disleksija, disgrāfija, izteikta logoneiroze (F 98.5)	Mācību telpa 8–12 izglītojamiem. Mācību telpā pieejams dzeramais ūdens un izlietne. Logopēdijas kabinets grupu un individuālām nodarbībām	Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā vispusīgai valodas attīstībai	Mācību priekšmetu skolotāji ar otru specialitāti – logopēds, lai visa pedagoģiskā procesa laikā mācītu, precizētu un automatizētu skaņu izrunu. Vēlams psihologs
7.	Izglītojamie ar psihoneiroloģiskām saslimšanām: 21015711, 21015721			
7.1.	novājināta nervu sistēma, organiski un emocionāli traucējumi, kognitīvi vai somatoformi traucējumi, dažādu veidu attīstības traucējumi un citi psihiski traucējumi, kuriem raksturīgs sākums bērnībā vai pusaudža gados, ievērojot izglītojamā sociāli psiholoģiskos apstākļus un sociālās adaptācijas traucējumus, hiperaktīvi uzvedības traucējumi	Mācību telpa 9–14 izglītojamiem. Relaksācijas telpa, ja nepieciešams, nodrošinot dežurskolotāja vai psihologa klātbūtni. Veselības stāvokļa dēļ katram izglītojamam nepieciešama atsevišķa darba vieta (vienvietīgs sols)	Papildu korekcijas, rehabilitācijas un ārstnieciskās nodarbības. Saudzējoša režīma nodrošināšana mācību un audzināšanas procesā. Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā izglītošanai	Speciālās izglītības pedagogs. Psihologs. Bērnu psihiatrs

8.	Izglītojamie ar psihiskās attīstības aizturi un mācīšanās grūtībām: 21015611, 21015621			
8.1.	specifiski mācīšanās iemaņu attīstības traucējumi (F 81), psihiskās attīstības aizture, hiperaktivitāte, uzmanības deficīta sindroms, afektīvi traucējumi (F 06.4 – F 06.9), izteiktas encefaloastēniskas reakcijas ar dažādu etioloģiju (F 48), neirozes, neirozēm līdzīgi ar stresu saistīti traucējumi (F 41, F 42, F 44), somatoformi traucējumi (F 45), personības un uzvedības traucējumi (F 60, F 61, F 62, F 68, F 90 – F 95, F 98, F 99)	Mācību telpa 10–16 izglītojamiem. Relaksācijas telpa. Uzmanības traucējumu dēļ katram izglītojamam nepieciešama atsevišķa darba vieta (vienvietīgs sols). Dažādi uzskates, izdales līdzekļi un pielāgojumi (atgādnēs, datorprogrammas u.c.)	Saudzējoša režīma nodrošināšana mācību un audzināšanas procesā. Speciāls mācību stundu plāns, kas nodrošina individuālu korekcijas darbu. Dežūrskolotāja vai psihologa klātbūtne laikā, kad izglītojamie atrodas relaksācijas telpā. Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā izglītošanai	Speciālās izglītības pedagogs. Psihologs. Bērnu psihiatrs

Piezīme. * Izglītības programmas kods atbilstoši Izglītības un zinātnes ministrijas apstiprinātajam izglītības programmu klasifikatoram.

Izglītības un zinātnes ministrs

K.Šadurskis

**Vispārējās izglītības iestādes vispārējās izglītības klasē
 integrēti īstenojamās speciālās izglītības programmas,
 tām atbilstošie kodi, diagnozes un nodrošinājums**

Nr. p.k.	Diagnozes (kritēriji diagnozes noteikšanai)	Nodrošinājums		
		mācību un citu Izglītības iestādes telpu (teritorijas) aprīkojums	papildu rehabilitācijas pasākumi	papildu pedagoģiskais personālais un palīgpersonāls
1	2	3	4	5
1.	Izglītojamie ar redzes traucējumiem: 21015111*, 21015121, 31015111, 21015113, 31015113			
1.1.	Vājredzīgie izglītojamie (redzes asums augstāks par 0,2, ja ir progresējošas acu slimības un vērojamas astēniskas parādības, lasot tuvumā vai rakstot)	Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. Personālie datori, lupas, dažādu veidu palielinātāji. Atkarībā no izglītojamā redzes stāvokļa – grifeles, Braila tāfeles un Braila rakstāmmašīnas, Braila displejs un printeris. Audioieraksti un nepieciešamie tehniskie līdzekļi, lai, ja nepieciešams, nodrošinātu iespēju rakstu darbus aizstāt ar verbāliem uzdevumiem (klausīties un	Papildu korekcijas un rehabilitācijas nodarbības Tiflopedagoga vadībā (orientēšanās un mobilitāte, redzes iespēju optimizēšanas tehnikas apguve, ja nepieciešams, Braila raksta apguve, sadzīves un sociālo iemaņu veidošana)	Tiflopedagogs. Palīgskolotājs (atkarībā no izglītojamā veselības stāvokļa un attīstības līmeņa)

		<p>atbildēt). Individuāls darba vietas apgaismojums. Izglītības iestādes telpās elektroslēdžu un kontaktligzdu vietu kontrastains apzīmējums, kāpņu pirmā un pēdējā pakāpiena krāsojums dzeltenā krāsā, durvju aplodu krāsojums kontrastaini atšķirīgs no sienu krāsojuma. Mācību grāmatas un mācību līdzekļi atbilstoši speciālās izglītības programmai</p>		
2.	Izglītojamie ar dzirdes traucējumiem: 21015211, 21015221, 31015211, 31015221			
2.1.	<p>Vājdzirdīgie izglītojamie (viegla dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, vidēja dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, vidēji smaga dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, smaga dzirdes zuduma pakāpe, ja ir valodas attīstības priekšnoteikumi, ļoti smaga dzirdes zuduma pakāpe, ja ir valodas attīstības priekšnoteikumi)</p>	<p>Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. Vēlams – vizuālie indikatori skaņu izrunas fiksēšanai, indukcijas spoles, kolektīvās skaņas pastiprināšanas iekārtas, skaņu raidītāji– uztvērēji FM sistēmā</p>	<p>Papildu korekcijas un rehabilitācijas nodarbības surdopedagoga vadībā (individuāla dzirdes atlieku vingrināšana un valodas attīstīšana). Individuāli dzirdes aparāti. Nodrošināta iespēja, ja nepieciešams, mutiskās atbildes aizstāt ar rakstiskām atbildēm vai nodrošināt tulkojumu zīmju valodā. Izglītības iestādes pasākumu tulkošana zīmju valodā. Speciālista palīdzība</p>	<p>Surdopedagogs (vai nedzirdīgo tulk katrā stundā). Palīgskolotājs (atkarībā no izglītojamā Veselības stāvokļa un attīstības līmeņa)</p>

			dzirdes aparātu noregulēšanā, sīku tehnisku kļūmju novēršanā	
3.	Izglītojamie ar garīgās attīstības traucējumiem: 21015111, 21015121			
3.1.	<p>viegla garīga atpalcība (viegla garīga atpalcība (F 70), iekļaujot vieglu psihisku atpalcību, vieglu psihisku subnormalitāti, neprecizēta garīgā atpalcība (F 79), pervazīvi attīstības traucējumi (F 84, traucējumu grupa, kam raksturīga kvalitatīva patoloģija), šizofrēnija bērna vecumā ar izteiktiem specifiskiem intelekta traucējumiem (F 20), epilepsijas izraisīta demence (F 02.8 + G 40), epilepsijas izraisīti organiski personības, uzvedības un intelekta traucējumi (F 07.0 + G 40), uzvedības un intelekta traucējumi smadzeņu slimību, bojājumu vai disfunkcijas dēļ (F 07.0, 1, 2, 8, 9 + G 40))</p>	<p>Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. Materiālā bāze praktisku darbu iemaņu veidošanai</p>	<p>Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā izglītošanai, korekcijas darbam un vispusīgai attīstībai. Palīgskolotājs (speciālais pedagogs) individuāli palīdz klasē vai citā telpā dzimtās valodas, matemātikas, svešvalodas, vēstures, ģeogrāfijas un bioloģijas stundās. Ķīmijas un fizikas stundas aizstāj amatu mācības un mājturības, arodizglītības un dzīves mācības stundas</p>	<p>Speciālais pedagogs. Palīgskolotājs (atsevišķās stundās atkarībā no izglītojamā veselības stāvokļa un attīstības līmeņa)</p>
4.	Izglītojamie ar fiziskās attīstības traucējumiem: 21015311, 21015321, 31015311			
4.1.	<p>kustību un balsta traucējumi (bērnu spastiskā trieka (spastiskā diplēģija, hemiparēze, hiperkinēzes), osteohondropātija, progresīvā muskuļu distrofija, stāvoklis pēc amputācijām, stāvoklis pēc osteomielīta, iedzimtas apakšstilbu un pēdu deformācijas (<i>varus</i>, <i>valgus</i>), mugurkaula deformācija (skolioze un kifoze), izteiktas</p>	<p>Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. Inženiertehniskā piemērotība: uzbrauktuves, lifti, pielāgotas durvis, tualetes, dušas telpas izglītojamiem</p>	<p>Papildu korekcijas, rehabilitācijas un ārstnieciskās nodarbības</p>	<p>Speciālās izglītības pedagogs. Palīgskolotājs vai sociālais aprūpētājs (atkarībā no izglītojamā veselības stāvokļa un attīstības līmeņa)</p>

	ortopēdiskās saslimšanas, iedzimti vai iegūti balsta kustību aparāta traucējumi)	invalidu ratiņos. Braucamie ratiņi un citas pārvietošanās palīgierīces Palīgierīces un speciāli rakstāmpiederumi un rīki skolēnu ēdināšanai. Individuālās tāfeles, kas piestiprināmas braucamiem ratiņiem. Rehabilitācijas un ārstniecisko procedūru veikšanai nepieciešamais aprīkojums		
4.2.	skolioze (visu veidu iedzimtas vai iegūtas skoliozes (I–IV pakāpe), Šeiermaņa slimība (juvenila kifoze), osteohondropātija, Erba parēze, hemiparēze, paraparēze, tetraparēze, sekas pēc mugurkaula traumām, disku trūces, osteomiēlīta sekas, krūšu kurvja deformācija, Šprengēļa slimība, Hagluna slimība, Pertesa slimība, gūžas locītavu mežģītjumi, kājas saīsinājums (hipoplāzija), muskulārā distonija (pazemināts muskuļu tonuss), Šlatera slimība, <i>torticollis</i> (šķībais kakls), X kājas, O kājas, plakanā pēda)			
5.	Izglītojamie ar somatiskām saslimšanām: 21015411, 21015421			
5.1.	neirotiski izglītojamie ar bronhiālo astmu un citām nespecifiskām plaušu saslimšanām (bronhiālā astma, astmatisks bronhīts, recidivējošs bronhīts, hronisks bronhīts un stāvoklis pēc plaušu operācijām, polinoze)	Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. Regulāra telpu mitrā uzkopšana un telpu vēdināšana	Papildu korekcijas, rehabilitācijas un ārstnieciskās nodarbības. Saudzējoša Režīma nodrošināšana mācību un audzināšanas procesā.	Speciālās izglītības pedagogs
5.2.	izglītojamie ar gremošanas traucējumiem (kuņģa gļotādas prolapsa barības vadā, refluksa ezofagīts, aizkuņģa dziedzera eksokrīna disfunkcija, hroniski aizcietējumi, erozīvs duodenīts, erozīvs gastrīts, duodenīts, gastrīts, gastroduodenīts, celiakija, 1.tipa cukura diabēts)	Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem	Atbilstoša ēdināšana, ārstu uzraudzība, regulāras medikamentu lietošanas nodrošināšana. Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai realizētu veselības stāvoklim atbilstošu pedagoģisko procesu	

6.	Izglītojamie ar valodas traucējumiem: 21015511, 21015521			
6.1.	valodas sistēmas nepietiekama attīstība I–II pakāpē, alālīja, afāzija, dizartrijs, rinolālīja, izteikta displālīja, izteikti ekspresīvās valodas traucējumi (F 80.1), receptīvās valodas traucējumi (F 80.2), izteikta disleksija, disgrāfija, izteikta logoneiroze (F 98.5)	Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. Logopēdijas kabinets grupu un individuālām nodarbībām	Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā vispusīgai valodas attīstībai	Logopēds. Vēlams psihologs
7.	Izglītojamie ar psihoneiroloģiskām saslimšanām: 21015711, 21015721			
7.1.	novājināta nervu sistēma, organiski un emocionāli traucējumi, kognitīvi vai somatoformi traucējumi, dažādu veidu attīstības traucējumi un citi psihiski traucējumi, kuriem raksturīgs sākums bērnībā vai pusaudža gados, ievērojot izglītojamā sociāli psiholoģiskos apstākļus un sociālās adaptācijas traucējumus, hiperaktīvi uzvedības traucējumi	Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. Vēlama relaksācijas telpa (ja nepieciešams, nodrošinot dežūrskolotāja vai psihologa klātbūtni). Veselības stāvokļa dēļ katram izglītojamam nepieciešama atsevišķa darba vieta (vienvietīgs sols)	Papildu korekcijas, rehabilitācijas un ārstnieciskās nodarbības. Saudzējoša režīma nodrošināšana mācību un audzināšanas procesā. Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā izglītošanai	Speciālās izglītības pedagogs. Vēlams psihologs. Vēlamas bērnu psihiatra konsultācijas
8.	Izglītojamie ar psihiskās attīstības aizturi un mācīšanās grūtībām: 21015611, 21015621			
8.1.	specifiski mācīšanās iemaņu attīstības traucējumi (F 81), psihiskās attīstības aizture, hiperaktivitāte, uzmanības deficīta sindroms, afektīvi traucējumi (F 06.4, F 06.5, F 06.6, F 06.7, F 06.8, F 06.9), izteiktas encefaloastēniskas reakcijas ar dažādu etioloģiju (F 48), neirozes, neirozēm līdzīgie ar stresu saistītie traucējumi (F 41, F 42, F 44), somatoformi traucējumi (F 45), personības un	Mācību telpa ne vairāk kā 20 izglītojamiem. vēlama relaksācijas telpa. Uzmanības traucējumu dēļ katram izglītojamajam nepieciešama atsevišķa darba vieta (vienvietīgs sols). Dažādi uzskates,	Saudzējoša režīma nodrošināšana mācību un audzināšanas procesā. Speciāls mācību stundu plāns, kas nodrošina individuālu korekcijas darbu. Sistemātiska izglītojamo pedagoģiski	Speciālās izglītības pedagogs. Vēlams psihologs. Vēlamas bērnu psihiatra konsultācijas

	uzvedības traucējumi (F 60, F 61, F 62, F 68, F 90, F 91, F 92, F 93, F 94, F 95, F 98, F 99)	izdales līdzekļi un pielāgojumi (atgādes, datorprogrammas u.c.)	psiholoģiska un medicīniska izpēte, rezultātu analīze un apspriešana, lai rastu optimālu variantu katra izglītojamā izglītošanai	
--	---	---	--	--

Piezīme. * Izglītības programmas kods atbilstoši Izglītības un zinātnes ministrijas apstiprinātajam izglītības programmu klasifikatoram.

Izglītības un zinātnes ministrs

K.Šadurskis